

62137

ULUSAL VE ULUSLARARASI BOYUTTA

ÇEVRE İDARESİ

VE

ÖRGÜTLENMESİ

EMİN ÇAKILCI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı : Prof. Dr. İsmet GİRİTLİ

**KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ KAMU HUKUKU ANA BİLİM DALI**

BİLİM UZMANLIĞI (MASTER) TEZİ

KOCAELİ, 1997

ÖNSÖZ

Orta çağ düşünürleri ve insanları eminiz ki hiç bir zaman çevre kirliliği ve çevre hakkı gibi sorunlarla fiilen uğraşmamışlardır. Orta çağ düşünürlerinin bir öngörüsüne göre nüfus artışı geometrik bir hızla artarken gıda maddelerinin artışı aritmetik olarak artacak bu da ileride sefaletlere yol açacak, böylelikle dünya'ya kaosların hakim olacağı yönündeydi. Oysa görüldü ki zaman içinde gelişen teknoloji sayesinde gıda maddeleri nüfusa göre daha hızlı artmış ve bu pesimistik varsayım kötü bir tahminin ötesine geçememiştir.

19. asra ya da diğer bir deyişle sanayileşme dönemine dünya yüksek bir nüfus artışı ve buna paralel artan sefaletle girdi. Buhar tribünün icadıyla başlayan makineleşme süreci dünyanın çehresini değiştirdi. İlk kez insanoğlu gerçek anlamda kitle üretimle tanıştı, O zamana kadar evlerde ve atelyelerde yapılan üretim dışı açıldı.

20. asır dünya'da kitle üretim dönemi oldu, herşeyi ama herşeyi büyük miktarlarda ve standart olarak üreterek maliyetleri düşürmek ve halka arz etmek dönemi oldu. Enteresandır ki önceleri tüketim için üretim olan felsefe sonraları üretim için tüketime dönüştü bunun sonucu insanoğlu doğal kaynakları bilinçsizce tüketti işin ilginç yanı sadece üretirken değil tüketirken de mensubu olarak içinde yaşadığı doğayı tahrip etti, dengelerini bozdu.

Önceleri teknolojiden beklenen artan nüfus ve insan ihtiyaçlarının karşılanması idi fakat gelişen teknoloji sayesinde orta çağda hiç bilinmeyen bir çok suni maddenin icadı ile birlikte doğal kaynakları da hızla tüketmeye başlayarak önce ekolojik gerilimleri zorladı sonra ise ekolojik dengeleri bozdu. Bunun sonucu kırılan yaşam zincirleri günümüzün kümülatif hal almış sorunlarını meydana getirdi. Böylece içinde bulunduğumuz çağın en önemli sorunu olarak çevre olgusu karşımıza çıktı Çünkü insanoğlununda bir parçası olduğu doğanın yok oluşu ya da bir başka tabirle çevrenin tahribatı, zamanla insanoğlununda neslinin idamesini imkansızlaştıracaktır.

Çünkü doğanın yasaları, kırılan yaşam zincirlerinin zaman içinde O zincirin alt ve üst soylarında yokolacağını göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında konunun vehameti açıkça ortaya çıkmaktadır.

Bu derece hayati bir konuya hukukun duyarsız kalması beklenemezdi nitekim çevre ile ilgili düzenlemelerin tarihi eskiye dayanmakla birlikte çevre hukukunun doğumu için 20.yy ikinci yarısı olduğu söylenebilir. Ülkemizde de çevre hukuku gençlik çağını yaşamaktadır.

Biz bu çalışmamızda hukuk düzeninin uygulayıcısı olmak sıfatıyla çevrenin idari teşkilatını ve bu teşkilatın gerek ulusal gerekse uluslararası boyutlarını ortaya koymak istedik. Böylece çevrenin gerek resmi gerekse gönüllü kuruluşlarını ve bu kurumların ilişkilerini irdeleyerek çevre hukuku uygulamasına değişik bir vizyon getirmeye çalıştık. Umarız bilime ve insanoğluna yeni birşeyler sunabildik.

İş bu bilimsel çalışmada, beni çevre konusuna yönelterek her türlü desteği ve bilimsel rehberliği ile bana destek olan ve elinizdeki bu bilimsel çalışmanın oluşmasında emeği geçen değerli hocam, tez danışmanım Prof. Dr. İsmet Giritli ve çevre dostu değerli eşi Av. Suna Giritli'ye sonsuz teşekkürlerimi bir vazife bilirim.

Emin ÇAKILCI

İzmit , 1997

İÇİNDEKİLER

I. BÖLÜM

I. GİRİŞ

SAYFA

1. Araştırmanın Konusu	10
2. Araştırmanın Amacı	12
3. Bazı Temel Kavramlar	13
4. Araştırmanın Yöntemi	14
5. Araştırmanın Evren ve örnekleme	15

II. ÇEVRE SORUNLARI

1	<i>Çevre Kirliliği</i>	16
1.1	Hava Kirliliği	17
1.2	Su Kirliliği	25
1.3	Toprak Kirliliği	32
1.4	Ses Kirliliği	35

1.5	Nükleer Kirlilik	37
1.6	Estetik Kirlilik	39
2	<i>Çarpık Kentleşme</i>	40
2.1	Genel Olarak Kentleşmenin Nitelikleri	41
2.2	Zehirli Sarmaşık : Çarpık Kentleşme	43
2.2.1	Göç Olgusunun Yarattığı Toplumsal Baskılar	44
2.2.2	Gecekondu Sorunu	46
3.	<i>Doğal Kaynakların Yokoluşu</i>	48
3.1	Fauna Bakımından Yaşanan Tehlikeler	50
3.2	Flora 'ya yönelik Tehlikeler	51
3.2.1	Ormanlar	52
3.2.2	Çayır ve Meralar	54
3.3	Geri Dönüşümsüz Enerji Kaynaklarının Tükenmesi	55
4.	<i>Nüfus ve Açlık Sorunu</i>	56
4.1	Dengesiz Nüfus Artışı	57
4.2	Az gelişmişliğin Dayanma Sınırı	58
5.	<i>Kültürel Çevre Değerlerini Bekleyen Tehlike</i>	59
5.1	Tarihi Mirasımızı Tanımlamak	60
5.2	Tarihimizin Mülteci Hüznü	61

II. BÖLÜM

I. ÇEVRENİN ULUSLARARASI BOYUTTA TEŞKİLATLANMASI

1. DOĞRUDAN İLGİLİ RESMİ ÖRGÜTLER	64
1.1 Birleşmiş Milletler Örgütü	65
1.2 Avrupa Topluluğu	70
1.2.1 <i>Avrupa Konseyi</i>	73
1.2.2 <i>Avrupa Komisyonu</i>	74
1.2.3 <i>Avrupa Parlamentosu</i>	74
1.2.4 <i>Avrupa Topluluğu Adalet Divanı</i>	75
1.3 NATO	76
1.4 OECD	77
1.6 Diğer Kuruluşlar	79
2. GÖNÜLLÜ KURULUŞLAR	
2.1 Yeşil Barış Hareketi	80
2.2 NGO	80

II. ULUSAL BOYUTTA ÇEVRE İDARESİ ve ÖRGÜTLENMESİ

1.	Osmanlı Devletinde Çevre'nin Kurumsal Yapısı	82
2.	Cumhuriyet Sonrası Kurumsal Yapılanma	86
2.1	Çevre Duyarlılığı ve Çevreci Hareket	87
2.2	Resmi Çevre İdaresi ve Örgütlenmesi	89
2.2.1	Resmi Kuruluşlar	92
2.2.1.1	Genel Devlet Yapısı İçerisindeki Örgütlenme (Yasama, Yürütme, Yargı içindeki konumu)	93
2.2.1.2	Merkezi İdare ve Taşra Uzantıları	96
2.2.1.2.1.	Başbakanlık Çevre Örgütünden Çevre Bakanlığına	96
2.2.1.2.2.	Çevre İle İlgili Diğer Bakanlık ve Kamu İdareleri	100
2.2.1.2.2.1	<i>Kültür Bakanlığı</i>	100
2.2.1.2.2.2	<i>Turizm Bakanlığı</i>	102
2.2.1.2.2.3	<i>Sağlık Bakanlığı</i>	102
2.2.1.2.2.4	<i>Sanayi ve Ticaret Bakanlığı</i>	103
2.2.1.2.2.5	<i>Bayındırlık ve İskan Bakanlığı</i>	103
2.2.1.2.2.6	<i>Orman Bakanlığı</i>	104
2.2.1.2.2.7	<i>Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı</i>	105
2.2.1.2.2.8	<i>Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı</i>	105
2.2.1.2.2.9	<i>Devlet Planlama Teşkilatı</i>	107
2.2.1.2.2.10	<i>Türk Standartları Enstitüsü</i>	108
2.2.1.2.2.11	<i>Devlet İstatistik Enstitüsü</i>	108

2.2.1.2.2.12	<i>Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi</i>	109
2.2.1.2.2.13	<i>Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü,</i>	110
2.2.1.2.2.14	<i>Türkiye Atom Enerjisi Kurumu</i>	110
2.2.1.2.2.15	<i>GAP İdaresi</i>	111
2.2.1.2.3	Mülki İdare Amirleri	111
2.2.1.3	Yerel Çevre İdaresi	112
2.2.1.3.1	İl Özel İdaresi	113
2.2.1.3.2	Belediyeler	113
2.2.1.3.3	Köy İdaresi	114
2.2.1.3.4	Yerel Yönetim Birlikleri	115
2.2.1.4	Hizmet Yerinden Yönetim Kamu Kuruluşları	116
2.2.1.4.1	İdari Kamu Kurumları ve Çevre	
2.2.1.4.1.1	Vakıflar Genel Müdürlüğü	117
2.2.1.4.1.2	Karayolları Genel Müdürlüğü	117
2.2.1.4.1.3	Orman Genel Müdürlüğü	118
2.2.1.4.1.4	Türkiye Elektrik Kurumu	119
2.2.1.4.1.5	Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü	119
2.2.1.4.1.6	Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü	120
2.2.1.4.2	Bilimsel, Teknik ve Kültürel Kamu Kurumları	
2.2.1.4.2.1	TÜBİTAK	120
2.2.1.4.2.2	Üniversiteler	121
2.2.1.4.2.3	TODAİE	121
2.2.1.4.3	Kamu Kurumu Niteliğindeki Meslek Kuruluşları	
2.2.1.4.3.1	TOBB	122
2.2.1.4.3.2	İTO	122

2.2.1.4.3.3	İSO	123
2.2.1.4.3.4	TÜSİAD	124
2.3	Gönüllü Kuruluşlar ve Baskı Grupları	124
2.3.1	Dernekler	125
2.3.2	Vakıflar	125
2.3.3	Siyasal Partiler	126

III. BÖLÜM

I.	BULGULAR	130
II.	ÖNERİLER	134
III.	SONUÇ	137

<i>Kaynakça</i>	139
------------------------	-----

I. GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu

Çevre olgusu, gerek canlılar için arzettiği önem gerekse ortaya çıkardığı sorunların kümülatif ve kompleks nitelikte olması dolayısıyla günümüzün en önemli sosyal nitelikli meselelerinden birini almasına yol açmıştır. Olguyu doğayı yüz yıllardır ihtirasla kullanan insanoğlunun aslında hızla tükettiği doğanın bir parçası olduğunu ve onunla birlikte yaşamaya muhtaç olmasını unutmamasından doğmuş bir sorunsal olarak tanımlayabiliriz. Doğaldır ki çevre sorunlarına ivme kazandıran faktörlerin başını Liberal ve Kapitalist siyasi ve ekonomik felsefenin ruhu çekmektedir. Gerek liberalizmin "Bırakınız yapsınlar, Bırakınız geçsinler " şeklinde sloganlaşan ve ferdi özgürlükleri zirveye çıkararak tutumu gerekse kapitalizmin doğal kaynaklar ve doğa üzerinde kişinin ferdi mülkiyetini yücelten felsefi ruh çevre ve çevre değerleri üzerinde son derece yıkıcı sonuçlar doğurarak günümüzde içinden çıkılması hayli zor bir sorunlar yumağını oluşturmuşlardır. Gerçi günümüzde hemen hiçbir yerde teorideki anlamıyla kapitalist bir topluma rastlanmamakla birlikte liberal siyasi felsefenin hakim olduğu 18. Yy ' dan beri bu özgürlüklerin kamu yararına aşkın kullanımı disipline edilmeye çalışılmıştır. Bu tutum çevre üzerindeki baskıları hafifletmek açısından oldukça önemli bir araç ola gelmiştir. Günümüzde gelişen sosyal demokrasi kavramı kamu yararı bilincini ön plana çıkararak özgürlüklerin kamu yararına aykırı kullanılmayacağı bir düzen yaratarak liberalizmin toplum ruhundaki handikaplarını gidermeye çalışmıştır.

Çevre kavramı hayli geniş bir konuyu kapsamaktadır. Çevre Bilimi kavramının içine, ülkedeki bitkisel durum, doğal kaynaklar, vahşi ve evcilleştirilmiş hayvanlar, her tür atıklar, yoğun nüfus artışı, kentleşme çarpıklığı gibi daha pek çok konu girmektedir. Bu da çevre olgusuna disiplinlerarası bir bilim olma özelliği katmaktadır. Bu açıdan çevre ile ilgili yapılan çalışmalar multi disiplinler bir tarzda

ortaya çıkmaktadır. Çevre ile direkt olarak ilgilenen başlıca bilim dalları olarak Biyoloji, Ekonomi, Siyaset, Tıp, Peyzaj mimarlığı sayılabilirken, dolaylı olarak tüm bilimlerin ilgi alanına girmektedir. Esasında AÜ SBF'de Çevrenin ders olarak okutulmasının tarihi oldukça eskirken genel anlamda çevrenin bir ders olarak Üniversitelerde okutulmaya başlanması son çeyrek asırdır görülen bir oluşumdur. Diğer yandan günümüzde çevreye yönelik bu ilgi Üniversitelerde hemen tüm branşlarda Çevrenin ders olarak okutulmaya başlamasıyla gelişme göstermiş bugün hemen her üniversitede Çevre sorunları ve çözüm yolları ile uğraşan bir Araştırma ve Uygulama Merkezi oluşturulmuştur. Çevrenin günümüzde geldiği konumu göstermek açısından bugün bir bilim dalı olarak Üniversitelerde okutulan Çevre Mühendisliği toplumumuzda çevreye karşı artan bir bilincin göstergesi olarak görülmelidir.

Ünlü latin vecizesinin dediği gibi "Nerede toplum varsa orada hukuk vardır. (Ubi societas, ibi ius)" İnsan canlı ve cansız çevresel değerleri ile birlikte yaşamakta, insan olması sebebiyle haklarını kullanmaktadır. Bunu yaparken de hukukun öngörülerine ve normlarına uygun eylem yeteneğine sahip olduğunun bilincinde olmadığı zamanlar çevresel değerler üzerine olumsuz etkiler yapmaktadır. Hukuk toplumsal olayları olan ve olması gereken doğrular biçiminde saptamaya çalışırken amacı, insanların toplum olarak belli bir düzen içerisinde yaşamasını sağlamaktır. Bu açıdan bakıldığında hukuk yaşanabilir bir çevre ortamı yaratmada etkili bir araç konumundadır. Çevresi ile daima iç içe yaşayan ve bunu sosyalleşmenin bir gereği olarak gören insanoğlu, hukuk aracılığıyla oluşturduğu kurum ve kuralları mutlu ve müreffeh bir yaşam ortamı içinde harekete geçirmektedir. Hukuk çevre ile ilgili sorunları çözmede etkili bir yöntem olan suça karşı cezayı öngörerek çözmeye çalışmaktadır. Çevre suçlarının bir özelliği ise çevre ihlalden tüm toplumun zarar görmesidir yani mağdur olarak karşımıza birey, mal, devlet değil toplum çıkmakta böylece suç kamusal bir boyut kazanmaktadır. Üstelik genellikle mağdur işlenen suçla direkt olarak etkilenmemekte ve etkilenme zaman içinde dolaylı bir hale bürünerek gizlenmektedir. Bu da konuya olan kamu duyarlılığını etkilemektedir.

Çevre olgusuna karşı duyarlılığın başlamasıyla birlikte bu konuda Hükümetler harekete geçmiş, normatif ve kurumsal yapılanma için kollar sıvanmıştır.

İleri ülkeler artan çevre sorunlarına paralel olarak kısa zamanda gerekli hukuksal düzenlemeleri yaparlarken, az gelişmiş ülkeler ise çevre sorunlarının kayda değer önem arz etmemesinden olsa gerek, çevre hususundaki kurumsal ve hukuksal yapılanmalarını tamamlamada geç kalmışlardır. Sanayileşme sürecinde ileri aşamalara gelmiş Avrupa ülkeleri özellikle II. Dünya savaşı sonrası yok olan doğayı ve doğal kaynakları planlı ve düzenli bir şekilde korumayı ve yenilemeyi düşünmüş, bunun için gerekli alt yapıyı hazırlamıştır. Buna karşı ülkemizde konuya belki de II. Dünya savaşına girmememizden kaynaklanan bir tutumla oldukça duyarsız kalmış savaşa katılmama avantajı kullanılamamıştır.

Sanayileşmiş ülkeler çevre sorunlarını hızlı ve etkili biçimde çözebilecek teknik ve hukuksal kurumlaşmalarını tamamlarken bizde 80'li yılların sonunda konu yoğun biçimde kamuoyunun gündemine gelmiştir. Ankara'da artan ve sağlığı tehdit eder hale gelen hava kirliliği ile Çernobil kazası gibi olaylar kamuoyunun konuya olan ilgisinin artmasında önemli rol oynamıştır. Önceki anayasalarımızda yer almayan çevre olgusu İlk kez 1982 anayasa'sında (madde 56) " Çevre Hakkı "nı temel bir hak olarak tanımlanmış, böylelikle Ülkemizde çevre idaresi ve örgütlenmesi hususunda kurumsal yapılanma sürecini de başlatmıştır.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bugün Ülkemizde çevre sorunlarını çözümü ile çevre politikalarını hazırlanmasında çalışan resmi ve sivil kurumların varlığına tanık oluyoruz. Merkezi örgüt içerisinde yer alan Çevre Bakanlığı ve yasalarla kendilerine görev ve yetkiler verilen öteki merkezi ve yerel düzeyde idari teşkilat çevre sorunlarının önlenmesi ve giderilmesinde karar üreten, uygulayan organlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Son yıllarda artan çevre sorunlarını çözmek için yasalarla birçok kamu idaresine görev ve yetkiler verilmiştir. Bu görev ağı bir çevre idaresi biçiminde kurumsal yapıyı oluşturmaktadır.

Bu çalışma ile hem bu kurumsal yapıyı ortaya koymak hem de Ülkemiz Çevre İdaresinin dağınık bir mevzuat ve yapıya sahip olmasından dolayı görülen görev ve yetki çatışmaları konusuna değinmek, durumun gerek gelişmiş gerek bize benzer ülkeler bazında sahip olduğu konumu Çevre İdaresi açısından ortaya koymak istedik. Böylece yapılan bu çalışma Çevre İdaresinin yapılanmasına ve işleyişine ışık tutacak daha etkili ve hızlı çözümler üreten bir örgütlenme modeli için düşünsel ve pratik temel hazırlayacaktır.

Araştırma, bundan önce Alan'la ilgili olarak yapılan çalışmaların da onaylanması sonucu anahtar sözcük ' Çevre Hukuku ' ve ' Çevre İdaresi ' olmak üzere "Çevre İdaresi ve Örgütlenmesi " biçiminde belirlenmiştir. Burada Çevre idaresi, resmi boyutta Çevre sorunları hakkında çözüm üreten kurumsal yapıyı, örgütlenme terimi ise (Baskı ve çıkar grupları dahil olmak üzere) sivil - gönüllü örgütleri kapsamaktadır.

3. Bazı Temel Kavramlar

ÇEVRE ; Bir canlının yaşam ortamı olarak tanımlanabilen Çevre çeşitli yönleriyle ele alınıp farklı biçimde tanımlanabilir. Örneğin coğrafi açıdan Çevre dendiğinde, insanın Çevresi içerisindeki her türlü faaliyetin incelenmesi, insanla Çevresi arasındaki karşılıklı etkileşimin kurallarının ortaya konması ifade edilirken ; Ekonomik açıdan Çevre'den kasıt ise, doğa ve insan tarafından şekillendirilen elemanların tümünü anlatmaktadır. Sosyologlar ise Çevreyi ; bir bireyin, bir toplumsal kümenin ya da bir toplumun biyolojik, toplumsal ve kültürel yaşamını etkileyebilecek dış etmenlerin tümü olarak tanımlarken ; Ekolojistler, evrende bireyle ilişkili canlı yada cansız her şeyi ifade eden bir kavram olarak kullanmaktadırlar.

ÇEVRE MEVZUATI ; Çevrinin kurumsal yapısını da belirleyen uluslararası sözleşme, yasa, tüzük, yönetmelik ve diğer hukuk kaynaklarının tümünü anlatır.

ÇEVRE İDARESİ ; Çevre sorunlarına resmi boyutta çözüm üretmek üzere kurulmuş olan belli bir mevzuat çerçevesinde faaliyette bulunan karar verici uygulayıcı hizmetsel kurumların tümünü ifade eder. Bunlar BM, NATO, AET IMCO gibi uluslararası kuruluşlar ve ulusal sınırlar içinde faaliyette bulunan Çevre Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, Belediyeler Karayolları Genel Müdürlüğü, Üniversiteler gibi ulusal kuruluşlardır.

GÖNÜLLÜ ÇEVRE ÖRGÜTLERİ ; Çevre sorunları karşısında resmi olmayan önerilerde bulunan, çoğu zaman yürütülmekte olan Çevre politikalarına alternatif üreten, yaşanabilir bir Çevre için pratik uygulamalar yapan örgütlerdir. Yeşiller, Dünya Dostları, Greenpeace, ÇEKÜL, TEMA bu gibi yapılara örnek olarak verilebilir.

Hemen belirtelim ki Çevre yönetimi terimi teknik anlamda Toprak, Su ve Hava gibi doğal kaynakların Çevresel açıdan kabul edilebilir uygulamalar yoluyla kullanılması olduğundan bizim Çevre idaresi tanımlamamızdan farklı anlam taşımaktadır.

4. Kullanılan araştırma yöntemi

Araştırmada biri tarihsel diğeri de betimsel olmak üzere iki yöntem uygulanmıştır. Öncelikle kaba hatlarıyla Çevre sorunları için bir teşhis yapılacak ardından bu sorunlara değinilerek çözüm üreten karar odaklarının gelişim süreci içindeki yapısı tanınmaya, tanımlanmaya çalışılacaktır. İdare Hukuku'nun tasnif ve tanımlama sistematüğinden bu çalışmada geniş ölçüde yararlanılacaktır. Burada özellikle Ülkemiz için bir idari yapı modelinin tasviri amaçlanmaktadır.

Araştırma boyunca geniş bir biçimde literatür taraması yapılarak alana ait bulgu ve veriler derlenmiştir. Gerektiğinde konunun uzmanları ile bizzat görüşülerek son gelişmeler ve konu üzerinde uzmanların düşüncelerine de çalışma içerisinde özellikle bulgular ve öneriler kısmında yer verilmiştir. Konu literatür

açısından inter disiplinler bir hal arzemesi itibarıyla oldukça zengin bir veri tabanına sahiptir. Gerçekten bu çalışmamız sırasında gördük ki hemen her branştan ve kurumdan yazına bilimsel literatürde rastlamak mümkün olmaktadır. Bu durum Çevre sorunlarının güncelliği ve çeşitliliği ile de ilgilidir. Hukuk mevzuatımız ise bu çeşitli ve güncel sorunlarla uğraşması için çok sayıda düzenlemeye gitmiş ve aynı ölçüde idari kurumu yetkilendirmiştir. Bu açıdan olayın pratik yönüne ait dökümantere rahatlıkla ulaşılmıştır.

Bu çalışmanın sonunda elde edilen tüm bilgi ve belgeler plan sırası göz önünde bulundurularak yorumlanıp, somut durum saptaması yapılmış, ardından Çevre idaresinin işleyişine katkıda bulunacak öneriler getirilmiştir.

5. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evreni ağırlıklı olarak Türkiye olmakla birlikte, Dünya genelinde merkezi karar üretim organlarının da Çevre ile ilgili görevleri belirlenmeye çalışılmıştır. Belirlenmeye çalışılan Örneklem ise Çevre sorunları hakkında karar üreten ve alınan bu kararları yürüten ve icra eden organlardır. Çalışmamızda idari otoriteleri üstlendikleri görev ve yetkiler itibarıyla açıklayarak Çevre hususunda ki fonksiyon ve etkinliklerini ortaya koymayı daha uygun gördük. Temel kriter olan idarenin etkinliği ve sorunun çözümüne olan katkısı belirlenmiş ve böylece Türkiye için etkin bir yapılanma modeline örnek teşkilini sağlanmaya çalışılmıştır.

II. ÇEVRE SORUNLARI

Genel anlamda çevre sorunları kavramından ; her gün içinde yaşadığımız biyolojik ve fizik çevrenin yani hava, su, toprak, estetik kirlenmesinin giderek sağlığımızı tehdit eder hale gelmesini, Diğer yandan her gün içinde yaşam kavgası verdiğimiz ve günümüzde sorunlar yumağı haline dönüşen kent ve kentli sorunlarını yani çarpık kentleşmeyi, biyolojik yaşam zincirlerimizin diğer halkaları olan floral ve faunal yaşamın yok olmasını, doğal kaynakların tükenmesini, hala kıramadığımız bir olgu olan nüfus ve açlık sorununu, tarihi ve kültürel değerlerin yok olmasını anlıyoruz.

Görüleceği üzere insanoğlunun yaşamının her evresine ait bu sorunlar evrensel ve birbirine bağlı üstelik zamanla kümülatif olarak artan bir niteliğe bürünmekle günümüzde insanlığın en önemli sorunu olmuştur. Bahsettiğimiz bu sorunların tek tek incelenmesi konunun boyut ve öneminin ortaya konması açısından oldukça önemlidir.

1. ÇEVRE KİRLİLİĞİ

Tüm canlıların devinimlerinin özü ve temel amacı varlığını korumak ve geliştirmektir. Tüm yaşamın ilk amacı budur. Bunun içinse yaşama ters düşen ve onu zorlaştıran güçlerin yenilmesi, alt edilmesi gerekir.¹ Tüm canlılarda varlığın korunması ise ihtiyaçların giderilmesine bağlıdır.² Çevre kirliliği insan yaşamının idamesi için gerekli fizik elemanların bozulmasını, yok olmasını ifade eder. İnsan yaşamı için olmazsa olmaz koşulu fiziki çevre elemanları ; Hava, Su ve üzerinde yaşadığı Toprak 'dır. Bunlara ilaveten Ses, Estetik, Nükleer kirlilik türleri de bu gruba katılabilir.

¹ Aral, Vecdi : İnsan ve mutlu yaşam, s.16, İst.1995, Der yay.

² İbid, 22

Çevre kirliliği olgusu sanayi devrimi sonucu ortaya çıkmış ve giderek içinden çıkılmaz bir hal alarak günümüzde kendini her alanda hissettirmeye başlamıştır. Çevre kirliliği olgusu yalnızca az gelişmiş ülkelere has bir sorun değil gelişmiş ülkelerinde günümüzde de geçerliliğini koruyan önemli bir problemdir. Bu bakımdan sorun sanayileşme düzeyi ile açıklanmaya olanak tanımaz. Bu sebeplerden ötürü aşağıda başlıca kirlilik türlerini açıklayacağız

1.1 HAVA KİRLİLİĞİ

Atmosferi genel olarak troposfer, stratosfer, mezosfer ve iyonosfer olarak dört katmanda incelemek mümkündür. Bu katmanların içinde bizi ilgilendiren katman troposferdir. Çünkü insan hayatı için gerekli gazların bulunduğu katmandır. Bir yetişkin insan günde 2.5 kg su, 1.5 kg besin maddesi almasına karşılık bireyin günlük temiz hava ihtiyacı 15 m³ 'tür ve insan normal şartlarda 3-4 dakikadan sonra hava almadan yaşayamaz. Buna ilaveten 1 m³ hava 1.293 gramdır³. Havadaki gazların konsantrasyonlarının artışı ve yeni gazların atmosferde hızla artması ile oluşan hava kirlenmesi insan ve diğer canlı varlıklar açısından zararlı etkiler doğurur.

Hava kirliliğini anlamak için önce temiz havanın tanımını yapmak gerekir. Esasen bunun içinse havadaki gazların bileşenlerinin normatif oranlarını vermek gerekir. Sağlıklı bir hava içerisinde % 78.9 hacminde azot, % 20.95 hacminde oksijen, % 0.03 hacminde karbondioksit gazı bulunan fakat duman, toz partikülleri, kükürtdioksit ve diğer gazlar bulunmayan havadır. Kirli hava ise fazla miktarda duman, kükürtdioksit, karbonmonoksit, azotoksit gibi gazları, ozon gibi oksidan maddeleri, kurşun nikel gibi metalleri, lastik parçacıklarını ve toz taneciklerini kapsayan ve fena kokan bir havadır⁴.

Dünya çevresinde bulunan hava tabakasının strotosfer katmanında bulunan oksijen ultraviyole radyasyonlarla reaksiyona girerek ozonu oluştururlar.

³ Öztan, Yılmaz : Çevre Kirlenmesi, s.13, KTÜ Orman Fak yay. 1985

⁴ Öztan, Age, 13

Diğer yünden bu şekilde oluşmuş ozon kısa dalgalı ultraviyole radyasyonların etkisiyle yani onları harcamak sureti ile oksijen molekülüne ve oksijen atomuna parçalanır. Sözümlü ettiğimiz bu iki olayın oluşum ve bozulumu milyonlarca yıl zarfında öyle bir denge oluşturmuştur ki bu dengede ozon miktarı değişmez⁵.

Klorofluorokarbonlar ; püskürtücülerde, soğutma sistemlerinde, plastik köpüklerde, eritici sıvılarda ve klimalarda kullanılan yanıcı gazlardır. Bir süreden beri atmosfer dengesini, özellikle ozon tabakasını bozucu bir potansiyel kaynak olarak nitelendirilmektedirler. Bu gazlar atmosferin üst tabakalarına ulaştıkları zaman, güneşten gelen radyoaktif ışınlar karşı dünya yaşamını koruyan ozon tabakasını yok edebilmektedir.

Bilim adamları son on yıl içinde ozon tabakasının kuzey kutbunda % 4 - % 8 oranında azaldığını, bazı bölgelerde ABD, Kanada ve Rusya'da zaman zaman, kış sonu ve bahar aylarının başlarında bu azalmanın % 40'lara vardığını bildirmektedirler.⁶

Hava kirliliği sorunu yeni bir olay değildir. 1273 'de İngiltere'de kabul edilmiş bir yasa evlerden çıkan dumanların azaltılmasını öngörmekte idi. Ancak konunun sağlık açısından sorun yaratmaya başlaması 20. Yy' da sanayileşme ile birlikte ortaya çıktı. Aralık 1930'da Belçika'da Meuse vadisinde oluşan ve 4 gün devam eden bir endüstriyel sis yüzünden 60 kişi ölmüş ve 50'li yıllarda ise hava kirliliği ile ilgili bir çok olay sonucu Londra'da hastalıklar ve ölüm görülmüştür. 50'li ve 60'lı yıllarda yasalar ve piyasa güçlerinin kömür tüketimi yerine petrol tüketimini teşvik etmesi sonucu havadaki duman azalmıştır. 60'lı yıllarda ekonomik gelişme ile birlikte taşıtlardan, endüstriyel kuruluşlardan ve elektrik santrallerinden çıkan gazların etkisiyle yeni bir kirlilik tehlikesi oluşmaya başlamıştır⁷.

Gelişen sanayii ile birlikte 1945'lerden sonra hava kirliliği çok boyutlu ve karmaşık bir problem olma eğilimi kazanmış, 1945'lerden sonra hava kirliliğini oluşturan etkenler 1960'lara kadar tam olarak anlaşılammıştır. 1930'lu

⁵ Çevikbaş, Rafet : Tabiat ve İnsan Dergisi, s.19 Yıl :25 Sayı : 01

⁶ Giritli, Suna : Çevre Sorunları, s.18, İst.1993

⁷ TÜSİAD : Avrupa topluluğunda çevre politikaları ve uygulamaları, s.37, İst.1990

yıllara kadar hava kirliliğinin % 90'ı yanma ürünlerinden, % 10' ise diğer zararlı maddelerden ileri gelmekte iken bu oran 1945'lerden sonra % 45 yanma ürünleri, % 20 aerosoller ve % 22 zehirli ve zararlı gazlar şeklinde bir bileşime ulaşmıştır.

1943'te ABD'nin Los Angeles kentinde yeni bir tür hava kirliliği görülmüş, bu kentteki "smog" (İngilizce'de duman ve sis sözcüklerinden türetilmiştir.) olayı daha sonra bütün dünyada tanınmıştır. Los Angeles' teki smog diğer Avrupa kentlerinde görülen benzerlerinden farklı bir karakterdeydi, çünkü meteorolojik bakımdan rüzgarsız ve durgun havalı sayılabilen Los Angeles'daki ; Kömür kullanımı petrol ürünleri yanında çok düşük bir düzeyde olduğundan kirliliğin ana unsurunu (kükürtdioksit değil) sakin havada zenginleşen petrol ürünleri oluşturmaktaydı. Los Angeles, New York , Chicago ve diğer büyük ABD kentlerindeki Smog koşulları daha sonra basın ve diğer iletişim araçlarınca bütün dünyaya tanıtılmıştır.

1945 yılı hava kirlenmesinin bilimsel yönden metodolojik olarak incelenmeye başlandığı yıl olarak kabul edilir. Örneğin şehir havasının birleşimini saptamak için kütle spektrofisi, infrared-spektrometre vb. aparatlardan bu devirden sonra yararlanılmaya başlanmış ve havada cereyan eden türlü kimyasal olayların bilimsel incelenmesi ve türlü kirliliklerin insan, hayvanlar ve bitkiler üzerindeki etkileri kirliliğin şehirler üzerinde dağılımı, sanayi ve oto gazlarının imha edilmesi için metodik çalışmalar bu devirden sonra başlamıştır. Son zamanlarda bu tip çalışmalar kimyanın yeni bir uygulama alanı olarak kabul edileceğinden Almanya'da ve İsviçre'de bazı Üniversiteler öğretim programlarına Havayı Temiz Tutmak (Luftreinhaltung) ismi altında dersler koymuşlardır.

ABD'li bilim adamları, tıbbi kanıtların yeterli olmamasına rağmen kükürtdioksidin düşük konsantrasyonlarda bile öldürücü olabileceği yolunda yetkili sağlık kuruluşlarını uyarmışlardı. Bilim adamlarının bu kaygıları 1952'de Londra'da kitle ölümlerine yol açan sis olayıyla haklı çıktı ve bu faciadan sonra ekonomik ve teknik güç bu alanda yoğunlaştırıldı. Bu dönemde özellikle Avustralya, Güney Afrika gibi genç ülkeler de bu sorunlara eğilmeye başladılar⁸.

⁸ Baykut, Fikret ; Aydın, Sacide ve Aydın, Adnan : Çevre Sorunları ve Korunma, sayfa 177, İst. 1987

1970 yılında 150 milyon ton kükürtdioksit, fosil yakıt kullanımından (% 70'i kömürden, % 16'sı petrolden) kaynaklanmıştır. Güney Fransa'da % 6'nın üzerinde kükürt içeren kömür kullanan tek bir termik elektrik santralinden her gün 60 tondan fazla kükürtdioksit emisyonu ortaya çıkmakta ve rüzgarla yayılmaktadır. Sülfirik asit, asit yağmurunun temel bileşenidir ve % 60'ını oluşturur. Öte yandan asit yağmurunun % 30'unun nitrat ve % 10' ununda klor oluşturmaktadır. Hidroklorik asit ise esas olarak yanmış pvc den kaynaklanmaktadır. Asit yağmuru ve ormanları yok edici etkisi Manchester'de incelenmiş yine de 1950'den bu yana Avrupa ve Kanada'da çok çarpıcı bir şekilde artmıştır. 1980 yılında Fransa'da asit yağmurunun sebep olduğu maddi zarar 2 milyar dolardır (Kanada'da bu rakam 18.8 milyar dolar düzeyindedir). Aynı yıl çevre kirliliğinden kaynaklanan toplam zarar 11 milyar dolar olmuştur ve bunun 5 milyar dolardan fazlası hava kirliliğine bağlıdır. Bu rakamlar yaşam kalitesine verilen zararın tamamını yansıtmamaktadır. Fransa'da 1984 yılında kükürtdioksit emisyonu 1.8 milyon ton düzeyindedir. 1984 yılı verileri 1980 yılı verilerine göre önemli bir düşüş göstermektedir. Bunun nedeni olarak denetimin sıklaştırılması gösterilebilir⁹.

Hızlı sanayileşme ve kentleşme nedeni ile hava kirliliği büyük bir sorun olarak kendini göstermiştir. Tarım topraklarının amaç dışı kullanımı sonucunda ortaya çıkan ve yanlış yer seçiminden kaynaklanan plansız, dengesiz ve çarpık sanayileşme ve kentleşme olguları da havayı kirletme bakımından canlılar ve tabiat üzerinde olumsuz etkilerini göstermektedir. Bu bakımdan ülkemizde de hava kirliliğinin iki temel nedeni vardır. Bunlar düzensiz kentleşme ve endüstrileşmedir.

Türkiye'de özellikle 1950'lerden sonra hızlı nüfus artışına paralel olarak yerleşim yerlerindeki nüfus yoğunlaşması ve kentleşme ile sanayileşmede hatalı yer seçimleri ve atık gazların yeterli teknik tedbirler alınmadan atmosfere salınması hava kirlenmesinin yoğunlaşmasına neden olarak gösterilebilir. Türkiye'nin endüstrileşmiş Avrupa ülkelerine olan coğrafi yakınlığından dolayı sınırlar ötesi kirletici taşınımının nedeni olduğu bölgesel kirlenmeye maruz kaldığı rahatlıkla

⁹ Türkiye Çevre Sorunları Vakfı (TÇSV) : Çevre Üzerine, s.124, Ank. 1991

söylenbilir. Hatta buna güzel bir örnek olarak Çernobil kazası gösterilebilir. Nitekim rusya'da meydana gelen olayda bir nükleer enerji istasyonunda sızıntı meydana gelmiş bunun sonucu oluşan radyoaktif serpinti içeren kirli bulutlar hava yoluyla kilometrelerce öteden yurdumuza ulaşmış Karadeniz bölgemiz bu radyoaktif yağmurlardan oldukça etkilenmiştir. O yıl ki mahsul (özellikle fındık ve çay) yıllarca silolarda bekletildikten sonra imha edilmiştir. Diğer yandan bölge insanında kansere bağlı hastalıklar artmış, düşük doğumlar çoğalmış hatta anormal doğumlar gözlenmiştir. Bu vakalar olaydan sonra sağlık bakanlığınca da tesbit edilerek veriler açıklanmıştır. Bu veriler oldukça ciddidir.

Önceleri Ankara, İstanbul, İzmir, Kayseri gibi büyük şehirlerin sorunu olan hava kirliliği son yıllarda küçük şehirlerimizde dahi önemli bir sorun haline almıştır. Hatta 1990 yılı ölçümlerine göre Türkiye'nin en kirli şehri İstanbul, Ankara, İzmir değil Diyarbakır'dır, yine aynı istatistiğe göre hava kirliliğine maruz kalan illerimizden en yüksek kirlilik (SO₂ ve Duman konsantrasyonları açısından) düzeyine sahip sekiz ilimiz sırasıyla ; Diyarbakır, Malatya, Bursa, İstanbul, Sivas, Ankara, Erzurum, Elazığ'dır.¹⁰ Gerçi bahsolunan bu konsantrasyonların kaynağının evsel ısıtma çabalarının bir sonucu olması ve kış aylarında konsantrasyon oranlarında artma görülmesi istatistik veri yılı olan 1990 yılı için durumun topografik ve meteorolojik faktörlerden kaynaklandığını göstermektedir. 1990-1995 yılları arasındaki veriler incelendiğinde özellikle Ankara ve İstanbul'da doğal gaz kullanımının artmasıyla ancak anılan sıralamanın değiştiğini buna karşı hala bu listeden çıkmadıklarını söylemek mümkündür.

Türkiye'de görülen hava kirliliği genel olarak evsel ısıtma ve taşıtlardan kaynaklanmakta, endüstriyel merkezlerde bunun üzerine endüstri emisyonlarından meydana gelen kirlilik eklenmektedir. Ülkemizde endüstrinin gelişmesine koşut olarak endüstrileşmeye bağlı kirlilik giderek artmaktadır. Hava kirliliği bakımından en fazla kirliliğe neden olan endüstri dalları aşağıdaki gibi sıralanabilir.¹¹

¹⁰ TÇSV :Türkiyenin çevre sorunları, s.31,

¹¹ Keleş, Ruşen ve Hamamcı, Can : Çevre bilim, s. 88, Ank. 1993

1. Gübre endüstrisi
2. Enerji retimi
3. Demir -elik endüstrisi
4. Çimento endüstrisi
5. Çeker endüstrisi
6. Tekstil endüstrisi
7. Petrokimya endüstrisi
8. Tarımsal mücadele endüstrisi
9. Deri endüstrisi

Bu endüstri dallarına genel olarak bir göz atmakta fayda vardır. Ülkemizde de başka ülkelerde olduğu gibi düşük kaliteli kömürleri elektrik enerjisine dönüştüren termik enerji santrallerinden mevcuttur. Bu termik santraller çevreye  tür kirletici etki yayarlar bunlar gaz atıklar, sıvı atıklar, katı atıklardır. Bu atıklar ile termik enerji santralleri hava kirliliğine, ısl kirlenmeye, su kirliliğine, toprak kirliliğine, estetik bozulmaya neden olurlar. Termik santrallerde tüketilen kömürün düşük kaliteli ve yüksek kükürtlü olması santrallerin kükürtdioksit ve uçucu kül açısından hava kirliliği oluŐturmasına yol açacaktır.

Çimento endüstrisine gelince halen ülkemizde 50'nin üzerinde imento fabrikası mevcuttur. Çimento fabrikalarının bacalarından çıkan en önemli kirletici madde ise yarı kalsine olmuş kireç taŐı tozudur. Demir elik endüstrisi ise baca gazları duman, aromatik, hidro karbonlar, katran bileşikleri, kükürtdioksit ile kirlilik yaratırlar. Petrokimya tesisleri ise üretim sırasında kükürtdioksit, duman, hidrokarbonlar, amonyak salarlar. Gübre retim tesisleri ise üretim her kademesinde gübre cinsine bağlı olarak çevreye çeşitli atıklar verir.¹²

Görüleceği üzere yaŐamımızın hemen her alanına mamul üreterek giren bu endüstri dallarını dışlamak mümkün olamayacağı için işbu endüstrilerle birlikte bir ekopolis kurarak birlikte yaŐamayı öğrenmeliyiz.

¹² evre Bakanlığı : evre Notları, s.8, Ank. 1995

Konutlar ve endüstri gibi sabit emisyon kaynaklarından ileri gelen hava kirliliğinin yanı sıra motorlu taşıtlardan kaynaklanan egzoz kirliliği de aynı derecede önemli bir sorundur. Benzin ve dizel taşıtların çıkardığı egzoz gazlarında bulunan zararlı maddelerin özellikle nüfus ve trafiğin yoğun olarak yaşandığı İstanbul, İzmir, Ankara gibi büyük kent merkezlerinde çevreye ve insan sağlığına verdiği ve vereceği zararlar oldukça fazladır.

Tüm karbonmonoksit (CO) emisyonlarının % 70-90'ından, azotoksit (NO) emisyonlarının % 40-70'inden, hidrokarbon (HC) emisyonlarının yaklaşık % 50' sinden ve şehir bazında kurşun emisyonlarının % 100'ünden özellikle motorlu taşıtlar sorumludur. Bu emisyonların zararları, yakıtın eksik yanması, tam yanmaması sonucunda çıkar. Motorlu taşıtlardan kaynaklanan emisyonlardan doğan gazların zararları ise şöyledir ;

CO : Renksiz, kokusuz ve tatsız bir gaz olan CO gazı kapalı bir ortamda zehirleyici olup, hatta öldürebilir niteliktedir. Havada binde 3 sınır değerinde öldürücüdür.

NO : Renksiz, kokusuz ve tatsız bir gazdır. Motor içindeki yüksek sıcaklık nedeni ile ortaya çıkar. No^x'in solunumunda akciğer dokusu hasara uğrayıp felce uğrar.

HC : Yakıtın eksik yanması ve benzinin depodan veya dolum sırasında buharlaşması ile ortaya çıkar. Bazı HC'ler mukozada tahrişe yol açar, bazıları ise kanserojendir.

KURŞUN : Motorda vuruntuyu önlemek için benzine katılan kurşun bileşikleri ; doku, kan, kemik ve sinir sistemi için zararlıdır¹³. Yeter miktarda alındığında oluşan kurşun zehirlenmesi, geri zekâlılık ve davranış problemlerine yol açtığı gibi ölüme de sebep olabilmektedir.

Sigaranın zararlarını ortaya koyan araştırmaların son zamanlarda birbiri ardına gelmesi, akciğer kanserine sebebiyet verdiği bilinen sigarayı mücadele edilmesi gereken en önemli çevre meselelerinden biri haline getirmiştir. Özellikle gelişen

¹³ Çevre Bakanlığı : Age, s. 10

teknoloji ile sigara dumanının analiz edilmesi pasif içicilik diye yeni bir kavram doğurmuş, sigaranın sadece içene değil, dumanı vasıtasıyla ortamda bulunan herkese zararı olduğu tespit edilmiştir.¹⁴ Bu yeni bulgu sigara içenlerin masumiyetini sona erdirerek sigara içiminin yer, şekil ve süre açısından kısıtlanmasını gerektirmiştir. Her konuda olduğu gibi geç de olsa ülkemizde de yürürlüğe giren kamuya açık yerlerde sigara içiminin engellenmesini amaçlayan kanun sigara ile mücadele açısından önemli bir gelişme olarak gösterilebilir.

Kurşun zehirlenmesi üzerine çalışmalar sürerken Los Angeles'da araştırmacılar insan vücudunun, yine araba egzozlarının sebep olduğu başka bir kirlenici ile ozonla karşı karşıya kaldığını saptamışlardır. Güney California Üniversitesinde yapılan araştırmada insanın vücudunun zamanla ozona alıştığı saptanmıştır. Yine de bu alışma ozonun insanlar için zararlı olmadığı anlamına gelmez. Ozon vücutta hücre zarında bölünüp enzim sistemine karışıyor ve genetik sorunlar yaratabiliyor. Ayrıca ozon sinir sistemini etkileyip davranış bozukluklarına yol açabiliyor. Kurşun zehirlenmesinin ve ozon nedeni ile oluşan kirliliğin önümüzdeki birkaç yıl içinde tehlikeli boyutlara geleceği açıkça görülecektir. Sinirlilik hallerinin çoğaldığı ve toplumun aşırı sinirli oluşu ortaya çıkıyor¹⁵.

Görüleceği üzere yukarda açıklamaya çalıştığımız ancak konunun geniş hacminden dolayı sınırlandırarak anlatmak zorunda kaldığımız hava kirliliği problemi çevre sorunları içerisinde ağırlıklı bir role sahip olup özellikle insana ve canlılara verdiği direkt olumsuz etkileri nedeniyle üzerinde önemle durulması gereken bir konu halini almıştır. Günümüz şartları ve geleceğe yönelik projeksiyonlar bu sorunun giderek artma eğiliminde olduğunu da gösterdiğinden, diğer uygar ülkelerin çok önce aldığı tedbirlerin biran önce bizde de faaliyete geçirilmesi gerekmektedir. Bu önlemler arasında motorlu araçlarda yüksek oktanlı kurşunsuz benzinlere yöneliminin temini, evsel ısıtmada biran önce fosil yakıtlardan vazgeçilerek ikame enerjilere dönülmesi bu bağlamda elektrik enerjisinin üretim ve tüketiminin arttırılması enerjinin temini açısından ise doğal kaynaklardan faydalanarak termik santraller gibi çevreye

¹⁴ Girtli, Suna : 21. Yüzyıla Girerken Türkiye'de ve Dünyada Çevre, s.129, İst. 1997

¹⁵ Gürpınar, Ergun : Çevre Sorunları, s.71, İst.1990

zarar veren enerji üretim süreçlerinden vazgeçilmesi, endüstriyel kirlilik alanında ise biran evvel endüstri kuruluşlarının denetlenmesine başlanması ve bu kuruluşların arıtma tesisi kurmak zorunda bırakılmasını sağlayacak yasal düzenlemelerin hayata geçirilmesi gerekmektedir.

1.2 SU KİRLİLİĞİ

Su tüm canlıların yaşam standardını belirleyen temel unsurlardan olup vazgeçilmez bir öneme sahiptir. Susuz yaşam mümkün değildir. İnsan gıda almadan haftalarca yaşayabilirken su içmeksizin yaşamının idamesini ancak birkaç gün sürdürebilir. Bu yüzden içme ve kullanma suyunu sürekli ve güvenilir bir biçimde temin edebilmelidir. Yeryüzündeki suların çok büyük bir bölümü birbiriyle bağlantı halinde olduğundan herhangi bir bölgedeki değişim ve birikim sistemlerdeki etkileşim aracılığıyla başka bölgelerde etkisini gösterebilir.

İnsanın varlığına bağlı olduğu su, vücut hacminin 3/4'ünü oluşturur. Keza dünyanın % 75'inin suyla kaplı olduğu bilinen bir gerçektir. Moleküllerden meydana gelen her su molekülü iki hidrojen atomuyla bir oksijen atomundan meydana gelmiş renksiz, kokusuz ve tatsız bir sıvıdır, doğada katı, sıvı ve gaz olmak üzere üç halde bulunur, ancak kalın tabakalar halinde yeşil veya mavi bir renk kazanabilir suyun bu fiziksel haller ısıya bağlıdır. İçerdiği biyolojik potansiyel ile canlıların gıda ihtiyacının büyük bir bölümünü de karşılamaktadır ayrıca su pek çok madde içinde çözücü bir ortam sağlar bunun yanında ısı arttıkça çözünürlüğü de artar. Yeryüzünde suyun bulunması ani sıcaklık değişmelerine imkan vermez ki bu da canlıların yaşaması için gerekli fiziksel ortam için şarttır. Yeryüzünü saran Okyanuslarda, Akarsularda Denizlerde, Göllerde ve Yeraltı sularında bulunan sularla atmosferdeki suların tümüne hidrosfer adı verilir.

Yeryüzündeki suların % 97'si tuzlu sudur. Tatlı suyun % 3'ü yeraltı suları, karpuz, yüzey tatlı suları ve atmosferdeki su buharı şeklindedir. Tatlı suyun % 75'i ise kutuplarda buz dağları şeklindedir. Su, yağmur halinde atmosferden

toprağa düşerken toz taneciklerini, çözülmüş gazları, bakterileri, tohumları iyonize radyasyonu ve kükürt, azot, oksijen, karbondioksit ve amonyak gibi kimyasal maddeleri de sürükler. Yağmur suyu saf su olmamakla birlikte çok yumuşak bir sudur. çözülmüş gazların asidik karakterde çözeltiler vermesi ile yağın yağmur asidik özellik gösterebilir¹⁶.

Yeryüzündeki sular güneşin sağladığı enerji ile sürekli bir döngü içinde bulunur bu döngüye hidrolojik çevrim denir. İnsanlar yaşamsal ve ekonomik gereksinimleri için suyu bu döngüden alır ve kullandıktan sonra tekrar aynı döngüye iade ederler bu süreçler sırasında suya karışan maddeler suların fiziksel, kimyasal, biyolojik özelliklerini değiştirerek su kirliliği olarak adlandırılan olguyu ortaya çıkarır. Söz konusu özellik değişimleri aynı zamanda sularda yaşayan çeşitli canlı varlıkları da etkiler böylece su kirlenmesi sucul ekosistemlerin etkilenmesine dengelerinin bozulmasına ve giderek doğadaki tüm suların sahip oldukları kendi kendini temizleme kapasitesinin azalmasına veya yok olmasına yol açabilir. Su kirliliğini kısaca antropojen etkiler sonucu ortaya çıkan, kullanımı kısıtlayan veya engelleyen ve ekolojik dengeleri bozan kalite değişimleri olarak tanımlamak mümkündür. Genellikle evsel ve endüstriyel atıkların su ortamlarına arıtmaksızın boşaltılmaları, tarımda verimi artırma amacıyla kullanılan doğal ve yapay maddelerin su ortamlarına taşınmaları gibi sebeplerle gerçekleşir.¹⁷

Tatlı su kaynakları açısından sınırlı olan ülkemiz, su potansiyeli açısından dünyadaki zengin ülkeler arasında yer almakla birlikte, Norveç dışındaki diğer ülkelerle yıllık yağış ortalamaları karşılaştırıldığında önemli farkların bulunmadığı görülür. Yıllık yağış ortalaması 670 mm olan ülkemizin yağış rejimi mevsimlere ve bölgelere göre çok büyük farklılık göstermekte olup 1000 mm. dolaylarında olan dünya ortalaması göz önüne alındığında ülkemizin su kaynakları yönünden zengin olmadığı ancak şimdilik ihtiyaçlarını karşılayabilecek oranda yeterli suya sahip olduğu söylenebilir. Yapılan araştırmalar dünya genelinde su kullanımının 1940 ile 1980 arasında iki katına çıktığını göstermektedir. 40 yılda iki katına çıkan su

¹⁶ Baykut : Age, s. 34

¹⁷ TÇSV : Türkiye'nin Çevre Sorunları, s.75, Ank. 1991

kullanım miktarının 20 yıl sonra 2000 yılında iki kat daha artacağı tahmin edilmektedir. Buna karşılık dünya nüfusunun % 40'ını barındıran 80 ülke şimdiden su kıtlığı çekmektedir.¹⁸ Ülkemizin toplam kullanılabilir su potansiyeli 104.5 milyar m³/yıldır. Bu miktara akarsu, göl ve yağmur sularımız dahildir. DPT tarafından hazırlanan 5. beş yıllık kalkınma planında 1985 yılı esas alınarak toplam tüketimin % 11.7'inin içme ve kullanma amaçlı % 78.5'inin tarımsal sulama amaçlı ve % 9.9'unun endüstride kullanıldığı belirtilmiştir.¹⁹

Ancak ülkemizin su kaynağı potansiyelinin zamana ve yere göre dağılımının tüm alanların ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için büyük yatırımlar yapılması gerekmektedir. 521 milyar m³ yağmur suyunun 186 milyar m³'ünün yüzey sularına ulaştığı tahmin edilmektedir. Yeraltı sularıyla ülkeye akan sular dahil olmak üzere toplam yenilenebilir su kaynakları yaklaşık 234 milyar m³'tür. Yer altı suları toplam su kaynaklarının % 8'lik küçük bir kısmını oluştururken toplam su kullanımının % 26.5'nin oluşturulmaktadır. 1990 yılında su ihtiyacının 53 milyar m³ olduğu tahmin edilmiştir ve 2000 yılına kadar yaklaşık 74 milyar m³ bulması beklenmektedir. 1980'li yılların sonlarında kişi başına kullanım 430 m³ olmuştur ve başlıca kullanıcılar arasında su şu şekilde dağılmıştır. % 16.8 sulama % 71.2 sanayi ve soğutma % 12 ; bu rakamlar arasında sulamanın oranı çoğu OECD ülkesine göre yüksektir.²⁰

TÜRKİYE'NİN SU KAYNAKLARI *

A- Diğer ülkelerden gelen kullanılabilir su miktarı	3.4 milyar m ³
B-Yıllık ortalama yağıştan yüzey suları ile gelen kullanılabilir miktar	95 milyar m ³
C- Buharlaşma sonucu yeraltı suları ile gelen kullanılabilir miktar	11.6 milyar m ³
Toplam kullanılabilir su kaynakları	110 milyar m ³

* Rf. Seçilmiş konulara ilişkin Türkiye durum raporu, T.C. Çevre bakanlığı 1992

¹⁸ Çevre Bakanlığı : Çevre ve Çevre Bakanlığı, s.13, Ank.1993, Çevre Eğitim ve Yayın Daire Bşk.

¹⁹ Çevre Bak. : Çevre Notları, s.19

²⁰ Çevre Bak. : Çevre ve Çevre Bakanlığı, s.18

Suyun tanımı ve yapısı dünyada ve Türkiye de miktar ve kullanım değer ve oranlarını verdikten ve gelecekte suya olacak talebi belirttikten sonra sanırız suyun önemini gerek insanlar gerekse tüm canlılar açısından yeterince vurguladığımızı düşünerek su kirliliğine yol açan etmenleri ve bu etmenlerin kökenlerini irdelemekte fayda mülahaza etmekteyiz. Eminiz suyu kirleten veya suya kirletici veren maddeleri bilirsek konunun çözümü yolunda harcanabilecek kişisel çabaların neler olacağını da göstermiş olur ve hiç olmazsa bu yolda bir ışık tutmuş oluruz.

Tıpkı hava kirliliğinde olduğu gibi su kirliliğinde de doğanın suyu korumak için kendine has bir döngüsü vardır. Bu döngüye "doğal arıtma" adı verilir. Bu döngü ile atık suların içerdikleri organik unsurlar alıcı ortamlarda bakteriler aracılığıyla ayrıştırılır. Bu ayrışma devam edebildiği sürece organik maddeler çevresel açıdan bir sorun teşkil etmemektedir. İşte bu döngüye verilen atık miktarı arttıkça veya inorganikleştikçe döngü işlevini yerine getirememeye başlar ve böylece su kirliliği olgusu doğar. Su kirliliğine yol açan maddeler çok çeşitlidir. Bunlara genel olarak değinmek gerekirse ;

Azot ; azot canlı proteininin temel elemanlarından biridir ve doğa da sürekli bir çevrim halindedir. Ancak azot fazlalığı su kirliliği açısından ötrofikasyon, oksijen durumunun etkilenmesi ve içme sularında yarattığı toksikolojilerdir. İçme suyunda bulunması halinde bebeklerde mavi hastalığa, yetişkinlerde ise kansere yol açmaktadır²¹.

Fosfor ; sucül sistemlerde kimyasal ve biyokimyasal dengelerin anahtar elemanıdır. Bu sayede doğal ortamlarda gerçekleşen pek çok biyokimyasal reaksiyonda yer alır.

Mikroorganizmalar ; sulara özellikle insan ve hayvan dışkıları ile karışan patojen bakteriler ve virüsler önemli bir sağlık riski oluşturur. Türkiye'de su ile geçen bulaşıcı hastalıkların sık olarak ortaya çıkması içme suyu kaynaklarına atık su karışımı olduğunu veya dezenfeksiyonun yeterince yapılmadığını göstermektedir.

²¹ TÇSV : Türkiyenin Çevre Sorunları, s. 88

Anorganik maddeler ; su kalitesini belirleyen anorganik unsurlar gazlar ve tuzlardır. Türkiye'de zaman zaman anaerobik nitelikteki yeraltı suları kullanılmaktadır. Bunlardan yüksek oranda tuz ve gaz içerenlerin direkt kullanımı insan sağlığına zararlıdır.

Kimyasallar ; özellikle deterjan sanayinde kullanılan DDB, LAB, LAZ, ABS gibi maddeler suda çözünmedikleri için çevre kirliliğine yol açarlar. Bu maddelerin önemli bir bölümü Petkim tarafından üretilmektedir.

Pestisitler ; genellikle tarım alanlarında kullanılan pestisitler ve herbisitler suda doğal olarak güç parçalanarak bileşiklerdir. Bu bileşikler canlılarda toksik ve kanserojen etki yaparlar. Türkiye'de ruhsatlandırılmış olan pestisit kullanımına rağmen etkileri genel çevre sorunları içerisinde önemli bir yere sahiptir.

Radyoaktivite ; yaşayan organizmalarda hücrelerin biyokimyasal mekanizmalarını etkiler. Bunun sonucunda tüm organizmanın yaşamını kaybetmesi söz konusu olabilir. Türkiye'de kaplıca bulunmakta ve bu sular genellikle radyoaktivite içermektedir²².

Belli başlı su kirleticileri olan ağır metaller ve özellikleri :

Civa ; bileşikleri büyük oranda klor-alkali endüstrisinde ve az oranda da ziraat, kataliz, dişçilik, elektrikli cihazlar ve eczacılıkta kullanılır. Adriyatik denizine boşaltılan civa miktarı Akdeniz'e giren toplam civa miktarının en büyük oranını kapsamaktadır. Akdeniz'e giren civanın yılda yaklaşık 150 ton olduğu tahmin edilmektedir. Akdeniz'de yakalanan balıklardaki civa seviyesinin Atlantik denizinde yakalanan balıkların civa seviyesinden daha yüksek olduğu görülmüştür. Balıkların civa ile kirlenmesi hemen hemen % 100 oranında son derece zehirli olan metil civa halindedir. Dolayısıyla son derece zehirli olan metil civa insanlarda ölüme yol açabilmektedir.

Kurşun ; çevrede kurşun kirlenmesinin başlıca kaynağı alkil kurşun katkı maddelerini içeren motor yakıtlarının kullanılmasıdır. Kurşun ve bileşikleri genellikle benzin katkı maddesi alkil kurşunların, akümülatörlerin üretiminde,

²² TÇSV: Türkiye'nin Çevre Sorunları, s. 92

pigmentlerin, su borularının, alaşımların ve insektisitlerin üretiminde, tekstilde kullanılmaktadır. İçme sularının kurşun borularla nakledilmesi, içme sularındaki kurşun miktarının standartlaşmasına yol açmıştır. Kurşun tuzları deniz suyunda genellikle çözülmez haldedirler. Bu durum tatlı sulardan farklıdır. Bir çok yayında atık sulardaki kurşunun çabucak çökeldiğini ve bu yüzden dipte yaşayan faunanın dışında pelajik türlerin kirlenmesi için yalnızca küçük bir olasılık olduğu belirtilmektedir. Kurşunun suda çözünen bileşiklerinin deniz canlılarına çok zehirli olduğu kabul edilmekle birlikte suda çözülmeyen ince dağılmış kurşun sülfüründe balıklar için iki ay içinde öldürücü olacağı bulunmuştur. Akdeniz'e kara kökenli 4820 ton kurşun geldiği hesaplanmıştır. Atmosferden dünya denizlerine yılda 0.3 milyon ton kurşun girdiği, nehirlerle ise denizlere 0.1 milyon ton kurşun girdiği hesaplanmıştır. İnsan üzerindeki kurşun etkisi ise toplu ölümlere kadar gitmiş sonuçlarla bellidir. Kurşunun akut toksik etkisi azdır ve kronik zehirlenmelerin nedenidir.

Kadmiyum ; ana kullanım yerleri elektrolit kaplama, boya, mürekkep ve plastiklerde kullanılan pigmentlerin bileşimi, çoğunlukla PVC için kullanılan plastik stabilizatörler, alaşımlar, nikel kadmiyum pilleri, kastik setleştirilmesi fotoğrafçılık, televizyon tüpleri gibi alanlarda kadmiyum kullanılır.

Japonya'da bir çinko maden işletmesinin atık sularıyla sulanmış pirinç tarlalarından toplanan pirinçte, Japon pirincinin içerdiği ortalama kadmiyum düzeyinin 10 katı kadmiyum bulunmuş ve bu pirincin yenmesiyle yaklaşık 100 ölüm olayı meydana gelmiştir.

Çinko ; atıkların başlıca kaynağı elektrolitik kaplama banyolarıdır. Bu banyoların çoğunluğu çinko siyanür içeren bazik çözeltilerdir. Bu atıklar yoluyla Baltık denizinde meydana gelen çinko çökmesinin yılda 4000 ton olduğu tahmin edilmektedir. Galvanize borulardan uzun süre su kullanımından kaynaklanan çinko zehirlenmesi ile ilgili birçok kayıt vardır.

Alüminyum ; önemli bir çevre sorunu yaratır. Alüminyum kaplarından aşınma ve çözünme yoluyla suya geçerek merkezi sinir sisteminde tahribat yoluyla bunaklık öncesi aptallık , oryantasyon bozukluğu ve hafıza kaybına neden olur. Bu hale alzheimer hastalığı denir.

Yağ - gres ; endüstriyel atık sularda değişen oranlarda yağ-gres bulunabilir. Bu oranlar rafineri ve et işleme tesislerinin atık sularında çok daha yüksektir. Uzun süre bu maddelerle temas halinde kansere sebebiyet vermektedir.

Krom ; endüstrinin hemen her dalında kullanılmakla birlikte ısıtma ve soğutma sistemlerinde, tekstil boyalarında, metalik alaşımlarda daha ziyade kullanılır. Akdeniz'e karasal kökenli 2760 ton/yıl karasal kökenli krom girişi olduğu tahmin edilmektedir. Bir çok krom bileşiği gerek temas gerekse solunum sonucu insanlar üzerinde burun tahrişi, karaciğer büyümesi ve akciğer kanserine yol açar.

Bakır ; elektrik kabloları, oto radyatörleri, bakır ve pirinç üretim fabrikaları , alet, edevat imalatları atıklardaki bakırın kaynağıdır.

Nikel ; metal işleme ve kaplama endüstrisinin atık sularında özellikle bulunur. Karadeniz'de yüksek oranlarda rastlanmıştır²³.

²³ Baykut : Age, s.142

1.3 TOPRAK KİRLİLİĞİ

Kayaların ve organik maddelerin bozulmasıyla ve on binlerce yıllık bir zaman diliminde doğal güçlerin etkisi ile oluşabilen toprak içerdiği besleyici ve devinebilen unsurlar sayesinde yaşamın temel dinamiğini teşkil etmiştir. Ancak son yüzyıldaki endüstrileşme ve buna paralel artan hızlı nüfus artışı insanoğlunun topraktan çok daha fazla oranda yararlanmasına yol açmış ve eko sistemin diğer bileşenlerinde olduğu gibi dengelerin zorlanması getirdiği döngülerin bozulması sonucu toprağın kendini yenileme devinimi bozulmuştur. Birkaç santim kalınlıktaki toprak oluşumunun 200-300 yıl sürdüğü ancak buna karşı insanoğlu tarafından kolaylaştırılan ve çabuklaştırılan toprak erozyonu sayesinde çok kısa bir süre içerisinde kalın bir toprak tabakasının yok edilebildiği bunun da doğada yaşayan tüm canlıların yani gerek insanların olduğu kadar gerek bitki gerekse de hayvanların en önemli besin kaynağı olan toprağı günümüzde verimsizleştirdiği hatta kullanılamaz hale getirdiği görülmüştür.

Toprak ürettiği besinler açısından canlılar için hayati önem arz eder. Gıda maddeleri üretiminde toprağın doğrudan veya dolaylı katkısı vardır. Tarım ve onunla desteklenen hayvancılık insanın besin kaynaklarını üretir. Tarımda yüksek verimlilik kullanılan tohumların yüksek kalitesi ile birlikte sulama, gübreleme, ürünü bitkisel yada hayvansal her türlü zararlıdan koruma ve ürün depolama yöntemlerinin yerinde ve doğru uygulaması ile sağlanabilir.

Dünya yüzeyinin yapılan hesaplamalara göre 500 milyon km² olduğu bununda % 70'ini deniz kalan % 30'unuda karaların oluşturduğudur. İşte bu karaların yalnız % 11'inden yoğun biçimde, % 30'undan orta yoğunlukta, % 59 'undan ise çok az yararlanır²⁴.

Ülkemizin yüz ölçümü 779.000 km² dir. Ekili kullanılabilir arazi ise 279 milyon dekar bu miktarın 30 milyon dönümü sulanabilmektedir. Ekilebilir

²⁴ Yavuz, Fehmi : Çevre Sorunları, Genellikle ve Ülkemiz Açısından, s.168, Ank. 1975,

toprak ise 20-50 cm kalınlığında humus tabakasıdır ki böyle bir ekilebilir toprağın oluşması için milyonlarca yıl gereklidir²⁵. Ülkemizin ekilebilen topraklarının nasıl değerlendirildiğine gelince ilişikteki tabloya bir göz atmamız yeterlidir.

TÜRKİYE'DE TOPRAĞIN KULLANIMI*

<u>Habitat türü</u>	<u>Hektar</u>	<u>Yüzde</u>
Tarım arazisi	27 699 004	36
Orman, funda ve çalı	23 468 463	31
Mera ve otlaklar	21 745 690	29
Diğer topraklar	3 212 175	4
Toplam	76 125 332	100

*Rf. T.C. Çevre bakanlığı 2000'li yıllara doğru çevre, s.167,

Bu tablodaki veriler ışığında toplam 76 milyon hektarlık ülkemiz kullanılabilen toprağının yaklaşık 28 milyon hektarlık kısmı tarım arazisine ayrılırken 24 milyon hektarlık kısmını ise orman, funda ve çalılar kapsamıştır. 22 milyon hektarlık bölüm ise mera ve otlaklardır.

²⁵ Çevre Müsteşarlığı: Türkiye Çevre Eğitimi ve Öğretimi İçin Ulusal Strateji ve Uygulama Planları Semineri s.14, Ank. 1990

Toprakların yok olmasının dört temel nedeni vardır ; erezyon, yorulma, çoraklaşma ve kirlenmedir.

Erezyonu en basit haliyle toprağın doğa güçlerince veya insan eliyle ait olduğu ortamdan sürüklenerek zayii olması hali olarak tanımlamak mümkündür. Erezyonun nedenlerini biraz açarsak şöyle bir dizin mümkün olur ; Bölgenin jeolojik yapısı, iklim özellikleri, özellikle arazinin eğimi ki ülkemiz topraklarının % 64'ünün eğimi % 12 ' den fazladır, yanlış arazi kullanımı, aşırı otlatma, orman yangınları, aşırı kullanmadır. Güncel erezyon hızı ise yıllık % 0.7 oranında varolan toprakların azalmasıdır.²⁶

Yorulma ise toprağın kendi kendini yenilemesinin aşırı kullanma sonucu aksaması halidir. Çoraklaşma ise toprağın aşırı yorulması sonucu içerdiği organiklerin yok olması üretkenliğinin son bulması halidir.

Toprak kirlenmesi ise bu aktif olarak yararlanılan bölümde görülmektedir. Zaten konunun tüm vehametide buradan doğmaktadır. Gaz veya buhar halinde olan bir maddenin toprağı devamlı ve yaygın bir halde kirletme imkanı yoktur. Eğer kirletici madde bir sıvı ise toprak üzerinde çok tehlikeli kirlenmelere neden olabilir. Toprakların zehirli ve pis sularla kirlenmesinin en büyük tehlikesi ise bu gibi tehlikeli sıvıların eninde sonunda su akıntılarına karışmaya mahkum olmalarından ileri gelir ki böylece bu tehlikeli sıvılar nehirlerin, göllerin ve denizlerin sularına ulaşabilirler. Diğer yandan toprak kirliliği genellikle uzun süre kalıcı ve yayılabilir bir nitelik arz eder.²⁷

Toprak kirliliği yukarıda belirttiğimiz gibi hem sanayii hem tarımsal nedenlere dayanıyor. Bunların yanı sıra kanalizasyon tehlikeli çöpler, enerji, turizm gibi doğa kaynaklarını tahrip eden diğer süreçlerde toprağı tahrip ediyor. Diğer yandan kıymetli tarım topraklarının sanayide veya diğer üretimde kullanılması özellikle Türkiye'de yaygın rastlanılan bir durumdur.

²⁶ TEMA Vakfı : Türkiye'nin sesiz Krizi : Erezyon, s.450, Yeni Türkiye, Çevre Özel Sayısı, Tem.-Ağus. 1995, Yıl : 1, Sayı : 5

²⁷ Erden, Baki : Çağımız ve çevre kirliliği, s.185, Ank.1990

1.4 SES KİRLİLİĞİ

Gürültü adını da verdiğimiz ses kirliliği, istenmeyen ya da dinleyen için anlamı olmayan yada hoşla gitmeyen rahatsızlık verici sesler diye tanımlanır. Ekonomistlere göre ise gürültü bireylerin yada bireyler topluluğunun özel çıkarları için yaptıkları tasarruflar sonucunda ortaya çıkan ve diğer bireylere yüklenen maliyettir.²⁸

Gürültü ; İnsanların işitme sağlığını ve algılamasını bozan fizyolojik ve psikolojik dengelerini olumsuz etkileyen, iş performansını azaltan, çevrenin hoşluğunu ve sakinliğini yok ederek niteliğini değiştiren önemli bir çevre kirliliği türüdür. Bu kirlilik biçimi gelişmiş ülkelerde diğer kirlilik türlerine göre daha yaygın bir tür olarak kişisel ve toplumsal yaşamın kalitesinde genel bir düşüklüğün göstergesi sayılır. Gürültü 'den kaynaklanan çevre sorunları, gürültüye sebebiyet veren etken susunca veya durunca ani olarak ortadan kalkar ve herhangi bir tortu veya kalıntı bırakmaz yani gürültüden dolayı çevrede herhangi bir maddi kirlenme olmaz.

Gürültünün kronolojik yapısına bakarsak ilk mücadele İsa'dan önce 600 yıl kadar geriye uzanır. Eski romada "SYBARIS" şehrinde araba tamircilerinin ve kazan ustalarının gürültü yaptığı fark edilince idareciler tarafından bu işyerlerinin şehrin dışına taşınmasına karar verilmiştir.²⁹

Gürültü kaynakları niteliklerine göre dört gruba ayrılabilir ;

1. Canlıların iletişimlerinden ve çeşitli etkinliklerinden kaynaklanan seslerin yarattığı kirlilik konuşma, şarkı söyleme, nara atma, maçlar vb.
2. Mekanik devinimden oluşan gürültü, taşıtlar, motorlar, vb.
3. Elektronik gürültü kaynakları, radyo, teyp, televizyon
4. İnsanların mekanik aletleri kullanması sonucu oluşan seslerin yarattığı gürültü inşaat yapımı, atölyelerde alet kullanımıdır.

Sesin basınç, frekans, tizlik gibi değişik özellikleri kişiden kişiye farklı algılanabilir. Ancak sesin insan kulağına göre şiddetini belirten ölçütler vardır.

²⁸ Keleş : Çevre Bilim, s.91

²⁹ Gürpınar : Çevre Sorunları, s. 85

Sesin insan kulağına göre şiddetini belirten, gürültü ölçmede yaygın olarak kullanılan ölçü desibel (db)'dir. Uluslararası Standartlar Örgütü (İLO) 'nın insan için normal saydığı gürültü düzeyi 58 db'dir.³⁰ Bu sınırın üstündeki ses düzeyi insan sağlığını etkiler.

Gürültünün insan üzerinde yarattığı olumsuz etkileri önem ve şiddetine göre aşağıdaki gibi sıralayabiliriz.

1. Derece ; 30-65 db, konforsuzluk, öfke, konsantrasyon ve uyku bozukluğu, kızgınlık
2. Derece ; 65-90 db, fizyolojik tepkiler, kan basıncının artması kalp atışı ve solunumun hızlanması, beyin sıvısındaki basıncın azalması, ani refleksler.
3. Derece ; 90-120 db, Fizyolojik tepkilerin artması, baş ağrıları
4. Derece ; 120-140 db, İçkulakta sürekli hasar ve dengenin bozulması.
5. Derece ; 140 db ve fazlası, Ciddi beyin tahribatı.³¹

Verilen bu rakamları daha iyi tasavvur edebilmek için güncel hayatımızda sık sık maruz kaldığımız bazı eylemlerin bazılarının desibel değerlerine bir göz atarsak (normal işitme eşiğini sıfır kabul edersek) ;³²

İki kişinin konuşması	0 db
Yoğun trafik	60 db
Torna tezgahı	85 db
Metro treni	100 db
Diskotek	120 db

Diskotek ve bar gibi ortamlarda çalan müziğin ortalama olarak 120 db olduğunu ve buralara giden insanların yaş ortalamasının 16 olduğu dikkate alınırsa bu yaşta gelişebilecek bir işitme sorununun kişiyi ömür boyu etkileyebileceği göz önüne alındığında konunun önemi ortaya çıkar.

³⁰ Keleş : Çevre Bilim, s.92

³¹ TÇSV : Çevre Sorunları, s.451

³² Çevre Bak. : Çevre Notları, s.15

1.5 NÜKLEER KİRLİLİK

Çağımızın en önemli sorunu olan nükleer kirlilik tehlikesi radyoaktif maddelerin kullanımının her alanda artmasından kaynaklanmaktadır. Radyoaktif maddeyi ise, dış etki olmaksızın kendi kendine sürekli ışınlar halinde dışarıya enerji veren maddeler ve bu maddelerin yaydıkları ışınlara ise radyoaktif ışınlar ve bu olaya da radyoaktivite denir. İşbu durum yani maddenin radyoaktivite hali maddenin doğrudan doğruya atom halinden ileri gelir yani kimyasal durumuna bağlı değildir. Radyoaktivitenin temel ölçü birimi "curie" dir. (Ci) ile gösterilir, 1 ci 1 gram radyumun parçalanma hızıdır.³³

Yeryüzünde nükleer enerjiden yararlanma hızla artmaktadır. Bu tip tesislerden çıkan reaksiyon ürünleri de radyoaktif nitelik arz etmektedirler. Nükleer atıkların yer altında veya deniz altında çok uzun zaman süreleri boyunca doğadan ve insanoğlundan izalesini sağlaması için kullanılan kaplardan kaynaklanabilecek sızmalar bu maddelerin oluşturabileceği toksik etkiler açısından önem taşımaktadır. Bunların dışında radyo aktif kirlenme bazı hastane atıklarından, araştırma kuruluşlarından, bazı endüstri dallarından da kaynaklanabiliyor. Diğer yandan atmosferik ortamda yapılan nükleer silah denemeleri sonucunda ortaya çıkan radyo aktivite yağmur sularını da kirlletmekte ve neticede yüzeyel sular radyo aktif kirlenmeye maruz kalmaktadır.

Diğer yandan nükleer enerjinin hammaddesi olan uranyum rezervleri açısından oldukça zengindir toplam 8400 ton uranyum rezervini olduğu tahmin edilmektedir.

³³ Baykut : Age, s.284

*TÜRKİYE'NİN URANYUM REZERVLERİ (TON)

Manisa - Köprübaşı	3040
Uşak -Fakılı	510
Aydın - Küçükçavdar	500
Çanakkale - Ayvacık	250
Giresun - Şebinkarahisar	300
Aydın- Demirtepe	1300
Yozgat - Sorgun	2500

TOPLAM 8400

*T.C. Çevre Bk., Turkey: National report to UNCED 1992, s.29

Nükleer enerjinin kullanım alanlarını sıralamak istersek ;

1. Enerji üretmek ve bu şekilde azalan enerji kaynaklarını ikame etmek önümüzdeki yüzyılda en büyük enerji kaynağının atom enerjisi olacağı tartışılmaz büyük bir gerçektir.
2. Savaş ve tahrip etmek için yok etme gücü yüksek silah imal etmek.
3. Tıp alanında çeşitli hastalıkların tanı ve tedavilerinde kullanmak, bu amaç için etkisi ve yarı ömrü değişik pek çok preparat imal edilmektedir. İşin ilginç yanı kanserin bir numaralı faili olan radyasyonun yine kanseri tedavi etmek için kullanılmasıdır.
4. Radyo izotopları ile araştırma ve geliştirme alanlarında büyük pratik yararlar sağlamakta ve pek çok bilinmeyen formüller ve sınırlar aydınlatılmaktadır.

Görüldüğü gibi atom çekirdeği reaksiyonu insanlık için çok önemli vazgeçilmez amaçlarda kullanılmaktadır buna karşı bu kullanım sonucu oluşan radyasyonun insan üzerindeki etkileri ise korkunçtur. İlk temas da yoğun ve yüksek miktarda radyasyona maruz kalındığında ani ölüm olurken diğer halde radyasyon düzeyi düşükse dahi ileride kansere yol açabilir hatta genetik bozulmalara yol açarak ileri ki kuşakları da etkileyebilir. 1945 yılında nagazaki ve hiroşima'ya atom bombaları atılana kadar radyasyonun etkileri tam ve net olarak görülemiyordu, bu olaydan sonraki gözlemler insanoğluna radyasyonun kalıcı, uzun süreli ve birkaç nesli etkileyen korkunç sonuçlarını göstermiştir.

1.6 ESTETİK KİRLİLİK

Yerleşim alanlarında nüfus artıka kentleşme sorunu oluşmakta bu da yüzlerce yıllık kentsel birikimleri yansıtan yapıların oranlarını bozarak gerek mimari estetik gerekse yaşanabilir bir çevre kalitesinin yok olmasına neden olmaktadır. Estetik kirliliğin doğmasında temel etken olarak kentleşme politikalarının uygulanamamasını gösterebiliriz kentleşmeyi ise ; sanayileşmeye ve ekonomik gelişmeye koşturarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında artan oranda örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikimi süreci olarak tanımlamak mümkündür.³⁴

Kentleşme politikası araçlarından biri olan mimari çevreyi korumak ve geliştirmek zorundayız eskiden, Anadolu halkında komşuluk ve sosyal ilişkilerin çok önemli bir yeri ve geleneği, mimari çevrede karşılığı vardı. Modern toplumun sosyal ilişkileri daha zengin ve daha yoğun olması gerekirdi. Çünkü aratan nüfus yoğunluğu ve gelişen ortak mülkiyet kavramlarının insanları birbirine yaklaştırması

³⁴ Keleş, Ruşen : Kentleşme Politikası, s.5, Ank. 1990

gerekirdi, mamafih gerek batının kentleri gerekse son yıllarda bizim kentlerimizin içine düştüğü durum tersine bir ortam yaratmıştır. Gerek apartman yaşamı içinde gerekse apartmanlar arası mekan ve mahallelerde sosyal ilişkileri ve komşuluk münasebetlerinin geliştirici ve zenginleştirici ortak kullanım alanlarının yaratılması günümüzde bölge ve şehir planlamacılarının en önemli iştigal alanlarından birini oluşturmuştur. Ayrıca mimari estetik açısından kent yapılarının belli değerlere sahip olması beklenir. Bu zorunluluk belirttiğimiz nedenler dışında duyusal gereksinimlerden kaynaklanır. Böylece doğal olan sıradanlığın aşılp, sanatsal yorumunda ilave edilerek mimari çevrenin şekillendirilmesi toplumda olumlu duyguların doğmasına yol açar. Doğal çevrenin ve tabiatın insan eliyle sanatın ve estetiğin yardımıyla şekillendirildiğinde (peyzaj mimari) ortaya çıkan çevre hem görselliğe hem de ihtiyaçlara cevap vermesi yönünden daha iyi bir sunum yaratır.

Çevre bileşenlerinde psikolojik dengelemenin sağlanması için aynı amaca yönelmiş farklı disiplinlerden yararlanılmaktadır. Çevre mühendisliği daha çok dengelerin içerikleri ile uğraşırken peyzaj mimarlığı işin estetik yönünü hedefler. Doğal renk ortamlarını yaratma çabaları ile katılır bu uğraşa bir başka disiplin mimar şehircilerin çalışmaları olmuştur. Gropius'un 1919 yılında kurduğu BAUHAUS sanat ve endüstrinin birleşmesini amaç edinmiştir.³⁵

2. ÇARPIK KENTLEŞME

İnsan topluluklarının çoğunlukla ekonomik sebeplerle ki bundan daha çok sağlanmak istenen iktisadi amaç işbölümü sonucu doğan uzmanlaşma nedeniyle artan refahtır , bir araya gelmesi sonucu bu topluluğun bir arada etkin ve tam fonksiyonel bir biçimde yaşamasını sağlayacak düzenlemelere ve bu harmoniyi insanı doğayla bir uyum içinde var edecek bir düzene gereksinim vardır. İnsanoğlunun aklının ürünü olan planlama eylemi, çevresiyle ve davranışları arasında kurduğu

³⁵ Bumin, Kürşat : Demokrasi Arayışında Kent, s.134 , İst.1990

uyumu toplumsal yapıya yansıtılabildiği ölçüde yaşamsal dinamiği için verimli ortamlar bulabilecektir. Ünlü kent bilimci Thomas Adams kent planlamasını " toplumsal ve iktisadi gereksinimleri göz önünde bulundurarak kentlerin fiziksel gelişmelerinin biçimlenmesine bir yön vermekle ilgili sorunlarla uğraşan bir bilim, bir sanat ve uğraş alanı olarak tanımlar " ³⁶ planlama kavramı Adams'ında belirttiği gibi daha çok fiziksel düzenlemeleri içeren rasyonel kararlardır. Kentlerde yaşayanlar için oldukça karmaşık ve çok sayıda dağıtım kanalı kullanılmaktadır, üretilen gıda maddelerinin tarla ve çiftliklerden keza ihtiyaç duyulan endüstriyel ürünlerin, su ve hemen hemen her şeyin üretildikleri yerlerden, kentlilerin zamana ve arzularına göre değişen taleplerini karşılamak için kentlere sevk edilmektedir.

Bu bölümde genel olarak çarpık kentleşme olgusunun nedenleri, toplumsal açıdan yarattığı sonuçlara özellikle göç ve göçün doğal sonucu gecekondular sorununa değineceğiz.

2. GENEL OLARAK KENTLEŞMENİN NİTELİKLERİ

Orta çağların surlarla çevrili olan kentleri bir yandan savunma gereksinimleri diğer yandan estetik kaygılarla içlerine kapanmışlardır. 12. asır'da nüfusu 100 bini aşan kentler parmakla sayılacak kadar azdır. Orta çağ kentlerine ya tümüyle siyasal ve kültürel işlevler yada tamamen ekonomik işlevler hakimdi, gelişen sanayileşme teknoloji, ulaşım ve yönetim olanaklarının bir ürünü olan çok işlevli kent olgusu orta çağ kentlerine yabancı bir olgudur. O halde kentleşmeyi sanayileşmenin bir yan etkisi olarak görmek mümkündür.

Bugünün az gelişmiş ülkelerin hemen hemen hepsinde gözlemlenen kentleşme biçimi Avrupa ve kuzey Amerika kentlerinin sanayie dayalı kentleşmesinden çok, sömürgecilik çağının kentleşme biçimini andırır. Diğer yandan kentleşme batıda

³⁶ Keleş : Kentleşme Politikası, s.57

liberal bir ekonomik düzen içinde başlamış ve gelişmiştir, bugün ise gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere bir çok ülke müdahaleci ekonomik sistemlerin yardımıyla kentleşme sorunlarının çözümüne çalışmaktadır.³⁷ Kentleşme hareketi ekonomik, teknolojik, siyasi ve psiko-sosyolojik nedenlerle doğar. kentleşmeyi doğuran nedenlerin başında ekonomik nedenler gelir, önce tarım kesimindeki insan fazlası sanayileşme sonucu sanayinin talebi olan işgücünü karşılamak üzere köyden kente göç eder esasen sanayileşmenin başlangıcında tarım kesiminde bir gizli işsizlik vardır. böylece köyden kente bir göç süreci başlar ki buda kentleşme sürecini hazırlar. Teknoloji ise zaten köyden kente göçe neden olan sanayileşmenin temelidir, buhar tribününün 18. asırda icadıyla başlayan teknolojik gelişmeler sanayileşmenin yanında göçü kolaylaştıran ulaşım, haberleşme kolaylığı sağlayan iletişim imkânlarını da sunmuştur. Diğer yandan çeşitli düzeylerde verilen siyasi kararlar, yönetim yapısının özellikleri, hukuk kurumlarından bazıları ve uluslararası ilişkilerde kentleşmeyi özendirici nitelik taşıyabilir. Örneğin gezme, yerleşme ve ticaret özgürlüklerini kısıtlayan yasaların kaldırılması kentleşme üzerine olumlu etki yapar. Sosyo-psikolojik etmenleri ise köy ve kentin yaşam tarzı farklılıklarından kaynaklandığı söylenebilir. gerçekten kentler insanlara sunduğu kültürel, özgür, teknolojik imkanlarla köylere göre bir cazibe kaynağıdır.

Açıkladığımız nedenlerden ötürü kentleşme olgusu ortaya çıkmaktadır. Bunların dışında, kentleşmenin ülke kalkınmasında vazgeçilmez bir basamak oluşunu, kentleşme ile tarımsal bölgelerde bir nüfus azalması olurken tarım dışı kentsel bölgelerde nüfus artışı olduğu, kentleşme ile kişi başına düşen gelir artışı arasında kuvvetli bir bağ olduğunu söyleyebiliriz.

³⁷ Keleş : Age, s.08

2.2 ZEHİRLİ SARMAŞIK : ÇARPIK KENTLEŞME

Az gelişmiş ülkelerde genellikle görülen çarpık kentleşmenin özellikleri şöyle sıralanabilir ;

A) Kentleşmenin demografik bir süreç olarak sanayileşmiş ülkelere oranla hızlı aratan hiç olmazsa azalmayan bir yol izlemesi.

B) Büyük ve çok büyük kentlerin orta büyüklükteki ve küçük kentlere oranla daha hızlı büyümesi.

C) Kentleşme hareketlerinin kimi coğrafi bölgelerdeki kentlere yönelmiş olması nedeniyle kimi bölgelerin kentleşme oranının düşük düzeyde kalması

D) Kentleşen nüfusun kent ve kamu hizmetleri gereksinimleri karşılanmasında yetersizlikler baş göstermesi

E) Kentleşen nüfusun çalıştırılmasına olanak verecek temel sanayii yatırımlarının yapılamaması yüzünden işgücünün marjinal mesleklere ve türlü hizmet dallarına yığılması³⁸

Gerçekten de istatistiki veriler ve ampirik gözlemler yukarıda anlattığımız görüşleri destekler nitelikte sonuçlara sahiptir. 2000 yılında dünya toplam nüfusu içerisinde kentlerde yerleşecek olan nüfus % 46.6 olarak öngörülürken 2.853.600.000 kişilik toplam kentli dünya nüfusu, gelişmiş bölgelerde ise 1.903.700.000 kişi olacağı şeklinde veriler yayınlanmıştır. Gelişmekte olan ülkelerin tamamında kentsel nüfus artış oranı yavaşlamakta, 1950'lerin sonlarındaki % 5.2'den 1980'lerde % 3.4'e indiği görülmektedir. Fakat ne olursa olsun, eğer bugünkü trendler sürerse üçüncü dünya kentleri 2000 yılına kadar nüfuslarına üç çeyrek miyar daha ekleyebilirler. Aynı süre içinde sanayileşmiş ülkelerin kent nüfusu 111 milyon daha artabilir. Hızlı nüfus artışı ile kentleşme arasındaki dengeyi sağlamanın en etkin yolu kuşkusuz planlamadır. Gün geçtikçe katlanarak artan kent nüfusunun, kentsel ortamdaki yaşamsal gereksinimleri karşılama bakımından istemlerini karşılamaya yetecek her türlü maddesel ve tinsel koşulların (varlıkların) devlete getirdiği maliyet de

³⁸ Keleş, Age, s. 14

gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerde farklı olmaktadır. Yalnızca 15 yıllık bir süre içinde gelişmekte olan ülkeler, kentsel altyapıyı kurma ve yönetme, hizmetleri ve konutları sağlama alma kapasitelerini % 65 arttırmak zorunda kalacak, böylelikle de ancak bugünkü koşulları muhafaza edebilecektir. Birçok ülkede bu işler büyük ekonomik zorluklar, güvensizlikler içinde, ihtiyaçlara oranla azalan kaynakları kullanarak, artan beklentileri karşılayamayarak yapılacaktır³⁹.

2.2.1 GÖÇ OLGUSUNUN YARATTIĞI TOPLUMSAL BASKILAR

Kentleşme, yasal çerçevede hazırlanan nazım planları doğrultusunda geliştirilmeye, yerleştirilmeye çalışılır. Kent mimarisi fiziksel planlama aracılığıyla estetik gelişim gösterir. Ancak kentsel gelişmede çevresel sorunları doğuran neden "kentsel varlık" ile, beklentileri yanıtlayacak olan "kentsel istem" arasındaki dengesizlik (eşitsizlik)'tir. Kentte yaşayan nüfusun istemlerini karşılayacak varolan kaynakların azlığı nedeniyle beraberinde getirdiği sorunlar katlanarak çoğalma eğilimi gösterir. Örneğin Türkiye'de İstanbul kentine her gün 680 kişi göç etmektedir. Yalnızca göç eden nüfusun gereksinimini karşılayabilmek için İstanbul'a her yıl 80.000 yeni konut gerekmektedir. Yaklaşık 50 ilkokul, 16 ortaokul ve 6 lise. Yine sadece göç nedeniyle artan nüfusa iş olanağı yaratabilmek için yılda 35 trilyonluk yatırım şart. Yılda 60 bin metreküp de su gerekiyor⁴⁰. Kentsel bir yaşam ortamı olarak bu gereksinimlerin karşılanması için gerekli olan akçal kaynak sorunu bir yana tüketilen her türlü doğal kaynağın yaratacağı sorunun da ciddiyeti anlaşılmaktadır bu verilerde, Her yıl artan kent nüfusu, öncelikle bu artışa koşut barınma yerlerinin oluşturulmasını

³⁹ TÇSV, 1989, s. 318 - 320

⁴⁰ Donat, Yavuz : 2000'li Yıllara Doğru İstanbul, Milliyet Gazetesi 16.05.1992

zorunlu kilmaktadır. Konut yapımı için çoğunlukla tarımsal bakımdan verimli topraklarla yeşil alanlar ve deniz sahilleri seçilmektedir. Böylece fauna ve florayı kendi üzerinde canlı tutup devamını sağlayacak ekolojik ortam kendi doğallığından uzaklaştırılarak yapay bir insan mekanı durumuna getirilmekte ; kısaca betonlaştırılmaktadır.

Bugün bütün kentler için COLLAPSE kuramları üretmeye genel olarak ise gelecekteki kentsel dünya için collapse kuramını tartışmaya başlayabiliriz. Ani çöküş olarak nitelendirebileceğimiz collapse kuramı kentlerde biriken ve her geçen gün artan sorunların ani bir patlama noktasından başlayarak peş peşe en olumsuz sonuçlarıyla ortaya çıkmaya başlayacağı ve eklemelenen olumsuz sonuçların felaketlere dönüşerek ani bir çöküş sürecini meydana getireceği anlayışını ifade etmektedir. Collapse kuramını aşmanın yolu ise yeni ve yaşanabilirlik temeline dayalı bir kent kuramının oluşturularak hemen yaşama geçirilmesinden geçiyor. Ütopik de görünse ya yeni bir kentleşme modelini yaratarak yaşayacağız yada ephemera efsanesinde olduğu gibi (Ormanda yaşayan ephemera'lar çok kısa ömürlü oldukları için ormanın yok oluşunu fark edememiş yada ciddiye almamışlar ve ormanla birlikte kendi türlerini de kaybetmişlerdir.) kendi türümüzle birlikte doğadaki yaşam olanaklarımızı tüketeceğiz.⁴¹

Kent kuramlarını en son ve en akılcı örneği olan çağdaş planlama anlayışına göre kentin sahip olması gereken 4 temel 4 yardımcı işlevi vardır.

*YAŞAMAK	ÜRETMEK
*ÇALIŞMAK	BÖLÜŞMEK
*DİNLENMEK	KORUMAK, GELİŞTİRMEK
*DOLAŞMAK	ÖĞRENMEK, İLERLEMEK

⁴¹ Ertan, Birol : Ekopolis , Yeni Türkiye, Çevre Özel Sayısı, s. 546 ,Tem.-Ağus. 1995, Yıl: 1 s:5

Bu saydığımız kentlerin olması gereken işlevlerinin sağlıklı biçimde yaratılabilmesi içinse kentleşme politikasının dayanması gereken 3 temel ilkesi ki bu ilkeler bir kentin çevresel boyutlarını da içerir, unutulmamalıdır. Bunlar ise ;

1. Sağlıklı çevre (temiz hava, içilebilir bol su, gürültüden uzak bir kent, atık sorunu çözülmüş bir kent)

2. Planlı çevre (konut gereksinimini çözmüş bir kent, yeşil alanı bol kent, düşük - orta yoğunlukta yapılanmış estetik görünüm, trafik ve park sorunu olmayan, geniş kaldırım ve yaya yolları bulunan kent)

3. Demokratik- Kültürel çevre (katılımcı kent yönetimi ile yaygın iletişim ağı temelinde güçlü yerel yönetimler ve dernekleşme, tarihi ve kültürel değerlerin korunduğu kültürel etkinlikleri bol kent, Kadın erkek eşitliği üzerine kurulu kentsel sistem, kentli hakların gerçekleştiği, kentsel şiddetin önlendiği kent)⁴²

2.2.2 GECEKONDU SORUNU

Gecekondu terimi dilimize yada güncemize son 50 yıl içinde girmiş bir kavramdır. Genel olarak gecekonduyu imar ve iskan kurallarına aykırı, mimarlık ve mühendislik tekniğinden yoksun, çoğu kez bina edildiği arsanın mülkiyetinin kazanılmadığı basit, ilkel, düzensiz yapılar olarak tanımlayabiliriz. Gecekonduların çoğu mülkiyeti kamuya ait alanlar üzerinde kent sınırlarında yapılmıştır. Bu alanların bir ekopolis yaratmak amacıyla kamu adına idareye tahsis edildiğini düşünürsek gecekonduların kentler için yarattığı tehlikeyi görebiliriz. Zira çoğunlukla yeşil alan veya sulama, su biriktirme gibi alanlar gecekonducular tarafından işgal edilmektedir.

Gecekondu, köylerden kentlere yönelik nüfus akımlarının ve ilgili ülkelerin toplumsal ekonomik gelişme düzeyinin direk bir ürünüdür. Gecekondu da yaşayanların ise toplumların dar gelirli ve yoksul sınıfları olduğudur. Birçok ülkelerin

⁴² Ertan, Birol : Age 547

büyük kentlerindeki gecekondu bölgelerinde yapılan araştırmalar buralarda yaşayanların okuması yazması olmayan, niteliksiz, hemen hemen istihdam edilemeyecek ölçüde yeteneksiz kişiler olduklarını ortaya koymuştur. Bu ise bu bölgelerdeki bireylerin satın alma gücünü kentin tümüne oranla geniş ölçüde azaltan bir etmendir. Diğer yandan gecekondu ailelerinin genellikle durumlarından köylerine göre memnun oldukları ve geriye dönmek istemedikleri yapılan araştırmalarda ortaya konmuştur. Durumlarından memnun olmalarının ilk akla gelen nedeni kentteki kazanç ve fiziksel yaşama imkanlarının köydekine göre daha iyi olmasıdır. Buna karşı durumlarından memnun olmayan taraf kurallara uygun yaşayan kentlilerdir. Yıllardır kurdukları kent düzeninin ve kültürünün kentli olmayanlar tarafından kentliler aleyhine ihlâl edilmesi zaten oldukça güç olan kentsel yaşam imkanlarını daha da daraltmaktadır.

Gecekonducuların kentsel yaşam için kabul edilebilirlikleri açısından toplumda yaygın iki kanaat vardır. Bir görüşe göre gecekonducularda yaşayanlar kentlere göç ederlerken köy ve kasaba değerleriyle göç etmekte dolayısıyla kentlere köylerinin havasını taşıyarak kentleri köyleştirmektedirler. Bu yüzden köyden kente göçü önleyerek gecekondulaşmayı engellemeli ve böylece kentleri köyleşmekten kurtarmalıyız derken diğer kanaat ise gecekondulaşmaya olumlu bakarak gecekondulaşmayla köylülerin kentlileştiklerini savunur. Kentlilerin mi gecekondu'cuları kentleştirdikleri yoksa gecekonducuların mı kentlileri köylüleştirdikleri için günümüz İstanbul sokak ve caddelerinde yürümek yeterlidir.

Gecekondu ülkemizde 2. Dünya Savaşı yılları içinde ortaya çıkmış bir olgudur.1948 yılında büyük kentlerde 25-30 bin gecekondu bulunuyordu 1953 yılında gecekonducuları ilgilendiren 6188 sayılı yasa çıktığında gecekondu sayısı 80 bini bulmuştu bu sayı 1983 yılında 1.5 milyona yükselmiştir. Yasaların yasaklamış olmasına karşın gecekondu sayısının sürekli olarak artmış olduğu aşağıdaki tablonun verilerinden gözlemlenmesi mümkündür.⁴³

⁴³ Keleş : Kentleşme Politikası, s.369

TÜRKİYE'DE GECEKONDU VE NUFUS *

YILLAR	GECEKONDU	GECEKONDULU NUFUS	KENTSEL NUFUSTA PAYI
1955	50.000	250.000	% 4.7
1960	240.000	1.200.000	% 16.4
1965	430.000	2.150.000	% 22.9
1970	600.000	3.000.000	% 23.6
1980	1.150.000	5.750.000	% 26.1
1990	1.750.000	8.750.000	% 33.9

Tablo incelendiğinde dikkat çekici unsur 1990 yılı itibariyle kentsel nüfusun 1/3 'ünün gecekonduarda yaşadığı sonucudur ki bunun günümüzde daha da artmış olacağını düşünmek ürktücüdür. Zira bu gecekonduların sağlıksızlığı gerek içinde yaşayanlar gerekse toplum açısından alenen ortadadır.

3. DOĞAL KAYNAKLARIN YOKOLUŞU

Doğal kaynaklar ekolojinin temelini oluştururlar. Doğal kaynaklar canlı ve cansız tüm çevre için belirleyici çevre faktörleridir. Bu sebepten dolayı doğal kaynakları canlı ve cansız doğal kaynaklar olarak iki gruba ayırmak mümkündür. Canlı doğal kaynaklar deyince doğada yaşayan ve bir süre sonunda yok olan bitki, hayvan ve mikroorganizmaları kapsayan bio çeşitlilik anlaşılır. Cansız doğal kaynaklar deyince bahsolunan iş bu bio çeşitliliğin bağımlı olduğu hava, su, topraktan oluşan yaşam temel gereksinimleri ile madenler ve fosil yakıtları kapsayan zenginliklerdir.⁴⁴

⁴⁴ Keleş : Çevre Bilim, s.60

Biyolojik çeşitlilik ise 4 alt kola ayrılarak incelenmektedir. Bu alt kollar ise ;

- 1) Genetik çeşitlilik ; Tür içinde genetik farklılaşmaya denir, genetik varyasyon aynı popülasyon içinde görülmesinin yanı sıra aynı türü içeren farklı popülasyonlar'da da görülebilir. (Gen canlılarda bir kalıtsal özelliği diğer soylara taşıyan en küçük birimdir)
- 2) Tür çeşitliliği ; Bir bölgedeki tür çeşitliliğine denir. Tür çeşitliliğini ölçen farklı metodlar kullanılmasının yanı sıra en yaygın metod olarak tür zenginliğini ve taksonomik farklılaşma yönünden ölçüm metodlarıdır. (Tür : birbiriyle çiftleşebilen ve üreme yeteneğine sahip yavru yetiştirme potansiyelinde olan bireylerin ait olduğu taksonomik birime verilen ad)
- 3) Ekosistem çeşitliliği ; Bir bölgedeki ekosistem çeşitliliğine denir. Kapsam olarak kominiteleri ve türlerin oluşturdukları ilişkileri içerir. Ekosistem çeşitliliğinin ölçümü tür ve genetik çeşitliliğin ölçüm metodlarına göre daha zordur. Çünkü kapsam olarak daha geniştir.
- 4) Kültürel çeşitlilik ; Genetik ve tür çeşitliliğinin insan türleri açısından nitelendirilmesi ve özel çevrelerde yaşamın sürdürülebilmesiyle ilgili problemlerin çözümlenmesi olarak tanımlanabilir. Diğer bir deyişle kültürel çeşitlilik insanların değişen koşullara adaptasyonu olarak nitelendirilebilir⁴⁵.

Cansız doğal kaynakların toplumların gözündeki görelî önemi ise ekolojik kaygılardan çok ekonomik yararlılıklarından kaynaklanmaktadır. Sınırsız ekonomik büyüme tutkusu kaynakların tükenmesine işlevlerini yerine getirememesine neden olmuştur. Hava, su ve topraktaki bozulma, insan faaliyetleri sonucunda bu alıcı ortamlara binen yükün artması, aşırı yüklenme yüzünden kaynağın kendi kendini yenileyememesi, temizleyememesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Toprak altı zenginlikleri oluşturan madenler ve fosil yakıtlar ise yenilenemeyen kaynak kümesine girmektedirler. Sınırlı miktarda bulunan ve işletilmelerine koşut olarak belli bir sürede tükenen bu kaynakların kullanılması, ekonomik tercihe bağlı kalmaktadır.

⁴⁵ Çevre Bakanlığı : Çevre Notları, s. 38

3.3.1 FAUNA BAKIMINDAN YAŞANAN TEHLİKELER

Fauna belli bir yere özgü yaban hayvan topluluğudur. Fauna tanımı belli bir alanla sınırlı olabileceği gibi belli bir zamanla da sınırlanabilir. Örneğin bazı hayvanlar belli bir alana mevsimlik gelirler ve bu durumda yaz faunası, güz faunası olarak nitelendirilir. Fauna bilimsel açıdan olduğu kadar ekonomik açıdan da önem taşır ekonomik kaynaklar açısından önemli yer tutan fauna milli parklar, sulak alanları zenginleştiren önemli bir peyzaj ögesidir. Faunanın asıl önemi florada olduğu gibi genetik bir kaynak oluşturmaktan gelir. Endemik hayvan türleri ise yalnızca belirli yerlerde yaşayan hayvan türlerini ifade eder⁴⁶.

Avrupa genel faunasını oluşturan türlerin sayısı 60.000'e yaklaşırken ülkemizde 80.000'in üzerinde hayvan türü mevcuttur. Bunların çoğunun anavatanını olan ülkemiz böcekler ve eklembacaklılar açısından oldukça zengindir. Yurdumuzda 120 civarında memeli, 400 civarında kuş, 130 civarında sürüngen, 300 civarında balık türü bulunmaktadır. Bunlardan %15'i memeli türü, 46'sı kuş türü, 18'i sürüngen ve 5'i kurbağa türü olmak üzere günümüzde yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bulunmaktadır. Bazı Yılan türleri (V.kaznakovi, Kafkasya engereği, V. quagnari, V. Bulgardaghica) Kurbağa (R. Holtzi, R. Dalmatina) ve Kertenkele (Lacerta uzelli) ülkemize özgüdür.İş bu faunal çeşitliliğin yanında faunal açıdan da 3.000 civarında bitki türü ülkemize hastır.⁴⁷

Türkiye'de faunaya karşı yaşanan temel sorunlar olarak karşımıza çevre kirliliği, çevre bozulması ve avcılık çıkmaktadır. Kirlenme çeşitli atıkların doğal ortama kontrolsüz ve arıtılmaksızın bırakılmasından ve tarımsal mücadele ilaçlarının kullanım sırasında gerekli özen ve ihtimamın gösterilmemesinden kaynaklanmaktadır. Hayvanların yaşam ortamlarının bozulmasının nedeni ise hayvanların yaşam ortamlarını belirleyen çevre bileşenlerinin bozulmasından kaynaklanır. Yani çayır ve meraların yok olması faunayı olumsuz etkiler. Avlanmanın ister bilinçli ister bilinçsiz olsun her şekli faunayı olumsuz etkilemektedir. Eğer bir tercih yapmak gerekirse bilinçsizce

⁴⁶ Keleş : Çevre Bilim, s. 120

⁴⁷ Çevre Bak. : Çevre Notları, s.38

yapılan avlanmanın ülkemizde yaygın olarak görülmesinden dolayı faunaya verdiği yıkım çok daha büyük olacaktır. Son zamanlarda basından takip edebildiğimiz kadar az bulunan endemik türlerin kaçakçılığa maruz kaldıkları olup bundan en fazla etkilenen türün ise Karadenizden Suriyeye kaçırılan Şahinler olduğudur.

3.3.2. FLORA'YA YÖNELİK TEHLİKE

Flora terimiyle ifade bulan olgu, Bir ülke yada belli bir bölgeye ait bitki topluluğudur. Genelde ise flora birkaç alt başlık altında incelenir. Bunlar ise ormanlar, milli parklar, çayır ve meralar, sulak alanlar ve endemik bitkilerdir.

Ülkemizin farklı topografik yapısı ve iklim çeşitliliği yönünden farklı coğrafi bölgeleri içermesiyle çok sayıda gen merkezi veya genetik farklılaşma alanı oluşmuştur. Bu yüzden ülkemiz oldukça zengin yabancı flora, fauna ve sulak alanlara sahip olmuştur. Avrupa kıtasında bulunan 11.500 çiçekli bitki türünün 9.000' in üzerinde türü ülkemizde mevcut olmasını yanında 3000 civarında bitki türü ülkemize endemiktir. Türkiye bugün dünyada ekonomik değere sahip bitkilerin önemli bir bölümünün anavatanı durumundadır. Örneğin kirazın anavatanı Giresun' dur. Ayrıca kayısı, badem ve incirin anavatanı ülkemizdir. Keza durum tarla bitkileri açısından da zengin bir endemik yapı arz eder. Buğday, arpa, nohut ve mercimek gibi ürünlerin de anavatanı ülkemizdir. Ayrıca 400 civarındaki geofit bitki türünün 150 civarındaki bölümünü ülkemize endemiktir. Bunlara örnek olarak lale, nergis, kardelen, çiğdem adasoğanı gösterilebilir.⁴⁸

Ülkemizde floraya yönelik tehlikeleri sıralamak gerekirse bundan en çok etkilenen ormanlarımızı başa almak gerekir. Bilinçsizce ağaç kesilmesi, arazi kazanmak için orman alanlarının yok edilmesi ve orman yangınlarını ormanlarımızı yok eden belli başlı tehlikeler olarak sayabiliriz. Mamafih son zamanlarda terörist amaçlı orman yangınlarına da rastlar olduk. Diğer yandan çayır ve meraların konut

⁴⁸ İbid. 38

veya fabrika alanı olarak kullanılmasının yanında evsel ve endüstriyel atıklar sonucu bozularak yok olması faunayı da etkilemektedir. Yanlış yer seçimine konu olan barajlar ve tarımsal sulama amaçlı su kullanımı yüzünden sahip olduğumuz doğal sulak alanları kurumasına yol açarak kaybediyoruz.

3.2.1. ORMANLAR

Yürürlükteki orman kanunu doğal olarak yetişen yada emekle yetiştirilen ağaç ve ağaççık toplulukları buldukları yerleriyle birlikte orman sayılır demektedir. Ancak bu tüzel tanımlama ormanın tüm niteliklerini açıklamaktan uzaktır. Bilimsel olarak orman bir ağaç topluluğu olmanın ötesinde bitki örtüsü hayvan ve mikroorganizmalar, mineral maddeler, hidrolojik ve mikroklimatik özelliklerle aralarında madde ve enerji akımı bakımından ilişkiler bütününe sahip ağaç ve ağaççık topluluğudur.⁴⁹

Türkiye'nin orman alanı 20.199.296 hektar olup ülke yüzölçümünün % 26'sını oluşturmaktadır. Ormanlarımızın % 44'ü verimli üretim yapılabilir, geriye kalan %56'sı ise bozuk ve verimsiz, üretim yapılamayan yerlerdir. Ülkemiz ormanlarının % 54'ü koru, % 46'sı baltalık orman niteliğindedir. Ormanlarımızın işlevleri açısından dağılımı ise, % 97'si üretim ormanları, % 1.5'i Koruma ormanları, % 1.5'i milli parklar şeklindedir. Orman alanlarının hemen hemen tamamı Devlet mülkiyetinde olup ülkemiz yüzeyinde dağılımı ise son derece dengesizdir. Karadeniz bölgesinde kişi başına düşen orman miktarı 7.5 dönümken iç Anadolu bölgesinde bu oran 1.3 dönümdür.⁵⁰

Ağaçları koruyan çevrecilerle, bunları kesmeyi seven ormancılık şirketlerinin herhangi bir konuda uzlaşması zorluğunun, son zamanlarda İsveç'teki bazı şirketlerin "Yeşiller" ile işbirliği yapmak suretiyle aştığını görmek sevindiricidir.⁵¹

⁴⁹ Keleş : Çevre Bilim, s.114

⁵⁰ Çevre Bakanlığı : Çevre Notları, s.30

⁵¹ Giritli, S. : 21. Yüzyıla Girenken Türkiye'de ve Dünyada Çevre, s.74

Fonksiyonları açısından ormanlarımız 6831 sayılı Orman Kanununa göre üç tipolojiye tabii tutulmuştur.

A) Üretim ormanları ; Ülkemiz orman alanlarının % 97'sini oluşturan bu ormanların ana işlevi orman ürünleri talebini karşılamaktır

B) Koruma ormanları ; Bu ormanlar'da erezyonu önleme, iklimi iyileştirme, toplum sağlığı ve doğayı koruma ve ulusal savunma işlevi ön plandadır. Orman ürünleri üretimi ise ardıl öneme sahiptir.

C) Milli parklar : Bu ormanlar'da doğayı ve doğal hayatı koruma, rekreasyon, estetik ve bilimsel araştırma ilkin amaçtır.

Ormanlarımıza yönelik başlıca tehlike; orman yangınlarıdır. Orman yangınlarının % 47 'sinin nedeni tam olarak belirlenememiştir. Nedeni belirlenen orman yangınlarının ise % 48'inin bilinçli olarak çıkarıldığı % 48'inin dikkatsizlik ve tedbirsizlik, % 4'ünde yıldırım ve doğal oluşumlar sonucu çıktığı belirlenmiştir. Orman yangınlarının en fazla çıktığı iller sırasıyla Muğla, Antalya ve İzmir illerimizdir⁵². Diğer önemli tehlikeler ise orman alanlarında yapılanma, ormandan tarım arazisi kazanma çabaları ve orman ürünlerinden usulsüz faydalanma uğraşları sıralanabilir.

TBMM gündeminde olan "Milli Ağaçlandırma Seferberlik Kanunu" ile 6831 sayılı kanunda, anız yakma ve diğer orman koruma düzenlemelerinde cezai müeyyideleri içeren değişikliklerin biran önce yasalaştırılmasının, toplumda ormanlara karşı suçun önlenmesinde önemli bir caydırıcılık yaratarak orman koruma hususunda toplumsal bilincin artmasını sağlayacağı kanaatindeyiz.⁵³

⁵² Çevre Bak. : Çevre Notları, s.32

⁵³ Giritli, S. : Age. s.73

3.2.2 ÇAYIR VE MERALAR

Çayır : Taban suyu yüksek olan ya da yılın belirli dönemlerinde su kapsamı yükselen veya kolaylıkla sulanabilme imkanları bulunan, genellikle düz olan kendine özgü bitkilerin oluşturduğu ve biçime elverişli, sürekli ve canlı bitki örtüsünü kapsayan bir arazi tipini ifade etmektedir.

Mera : Mera "range" terimi hayvan otlatmak için faydalanılan araziyi ifade eder. Mera eksentif ve yükseklik, topografya, toprak, iklim ve vejetasyon bakımlarından değişikliklerle son derece çeşitlidir. Bazıları tarafından daha prodaktif ve değerli alanların daha yüksek ekonomik gelirler için sürülmesinden arta kalan arazi olarak görülür.

Türkiye yüzölçümünün % 28'ini teşkil eden çayır ve meralar toplam olarak 21.7 milyon hektarlık geniş bir alanı kapsamaktadır. Bu alanın 644 bin hektarının çayır ve geri kalan 21.1 milyon hektarının da mera olarak kullanıldığı bilinmektedir. Toplam çayır ve mera alanlarının % 0.7'si Karadeniz Bölgesinde yer almaktadır ve çayırlar 12.579 ha., meralar ise 1.685.053 ha. alan kaplamaktadır. Karadeniz Bölgesinin büyük bölümünü orman ve tarım arazileri oluşturmaktadır. Bu yapı içerisinde çayır ve meralar az yer kaplamaktadır⁵⁴.

Çayır ve meralar hayvan otlatma açısından oldukça önemli arazilerdir. Ancak yararını bu konuyla sınırlı sanmamak gerekir. Çayır ve meralar toprak örtüsü olarak toprağı korur, suyu tutar, kaynak sularını toplar ve bu nedenle su toplama havzası işlevini üstlenir. Yaban hayvanlarına ve av hayvanlarına barınak olarak faunayı besler. Ülke genelinde büyük kentlerin ve endüstri merkezlerinin kirlettiğı havayı temizleyen alanlar olarak, hava kalitesinin korunmasına da katkıda bulunurlar. Ülkemizde çayır ve meraların hızla bozulması, azalması sonucunda hayvan otlatma, kaba yem sağlama işlevlerini yerine getirmelerine yol açmış, aşırı otlatma etkisiyle de çayır ve mera ıslahı gibi sorunlar gündeme gelmiştir.

⁵⁴ İbid. 33

3.3.3 GERİ DÖNÜŞÜMSÜZ ENERJİ KAYNAKLARININ TÜKENMESİ

Tabii bilimlerde enerji evrende var olan maddenin yoğunlaşık fakat aynı anda iş yapabilme yetisine sahip şekli olarak tanımlanabilir. Bu anlamda ekolojik döngüler aynı zamanda birer enerji döngüsüdürler. Doğanın her parçası madde ve enerjinin değişik her biçimdeki ilişkilerini sergiler. Canlı cansız her hangi bir maddenin bir noktadan bir başka noktaya hareketi veya fiziksel, kimyasal bir şekilden başka bir şekle dönüşmesi bir iştir ve enerji kullanımını gerektirir⁵⁵.

Özellikle canlılarda her tür yaşamsal olayın devamının temini ancak canlıların dış ortamdan enerji temin etmeleriyle mümkündür. Örneğin bitkiler fotosentez yoluyla güneş enerjisini kimyasal enerjiye dönüştürerek depolarlarken hayvanlarsa bu bitkileri yiyerek varolan saklı enerjiyi elde eder ve böylece yaşamsal döngülerini idame ettirirler. Bu işlemler sırasında enerji çeşitli formlarda bulunabilir. Isı, ışık, mekanik, elektrik, kimyasal, nükleer enerji gibi.

İnsanlar ise duydukları enerji ihtiyacını çeşitli yakıtlardan ve doğal kaynakların ilkin formlarından karşılamaktadırlar. Bunlardan bazıları kullanıldıktan sonra doğal ortamda tekrar kendini yenileyebilmesine karşın bazıları ise kullanıldıkça tükenerek yok olurlar. İnsanoğlu genellikle yakıtları kullanarak enerji elde etmektedir. Yakıtlar ise kullanıldıkça yok olmaktadır. Yakıtlara ise doğal gaz, petrol, kömür nükleer enerji, odunsu bitkiler örnek verilebilir.

Bizi enerji bir çevre sorunu olmak açısından iki yönüyle ilgilendirmektedir. Birincisi günümüz enerji üretiminin bel kemiğini oluşturan yakıt soylu enerji kaynakları artan tüketim eğilimlerine paralel olarak hızla tükenerek yok olmaktadır ki buda yakın gelecekte enerji darboğazına sebebiyet verecektir. Diğer sorun ise bahsolunan yakıt soylu enerji kaynaklarının gerek elde edilişi gerekse

⁵⁵ Berkes, Fikret ve Kışlalıoğlu, Mine : Ekoloji ve Çevre Bilimleri, s.59, İst.1990

kullanımı esnasında çevre kirliliğine yol açmaktadırlar bu kirlilik doğayı tehdit etmenin yanında direk olarak insanoğlu'nada yöneliktir.

Enerji konusunda günümüzde gözlemlenen eğilim nükleer enerjinin kullanımının artacağı yönündedir. Bilindiği üzere nükleer enerjinin üretimi son derece tehlike ve risk taşıyan bir iştir. Tüm dünyada nükleer enerji üreten santraller büyük bir koruma ağının yanında yerleşim alanlarından tecrit edilmiş bir yapıya sahiptirler buna karşın enerji elde etme maliyetinin düşüklüğü nedeniyle tercih edilmektedir yani iktisadi bakımdan rantabildir. Fakat çevre ve sağlık üzerinde yarattığı olumsuzluklar açısından hala son çare olarak düşünülmelidir.

Enerji temin etmenin bir diğer yolu olan premier doğal kaynaklar ise gerek sağlık gerekse çevre açısından son derece zararsız enerji kaynaklarıdır. Fakat bu kaynaklar halen teknolojik açıdan yeterli düzeye gelemediklerinden yaygın kullanım görmemektedirler kanaatimiz Odurki yakın gelecekte artan teknolojik gelişmeye paralel olarak yaygın kullanım kabulü görecektir. Bugün birçok evde güneş enerjisi kollektörü ile sıcak su ihtiyacı giderilebilirken özellikle Fransa ve ABD' de rüzgar'dan elektrik üretiminde yararlanılıyor. Diğer yandan ülkemizde kurulu bulunan çok sayıda hidro elektrik santralide bu bağlamda birer şansımızdır. Görüleceği gibi hava, rüzgar, su gibi premier enerji kaynaklarının kullanımının artırılması gerek kaynakların kendini yenileyebilirliği gerekse çevreyi kirletme açısından son derece lüzumludur.

4. NÜFUS VE AÇLIK SORUNU

Doğanın sınırlı olan verileri ile sınırsız olan insanoğlunun ihtiyaçları yüzyıllardır İktisat biliminin uğraşını oluştururken birde bu uğraşa nüfus artışı eklenmiştir. Gelişen bilim ve teknoloji doğal kaynak kullanımını etkin hale getirerek azaltmışsa da insanoğlu ile doğal kaynaklar arasındaki tersine ilişkiyi düzeltmemiştir.

Esasen dünya nüfusunun belirgin bir biçimde artması XX. Asrın ikinci yarısında görülen bir olgudur. Tarihe bir göz attığımızda nüfusun hiçbir zaman tehlike arz edecek boyutlara varmadığını görüyoruz. Öte yandan açlık olgusuna ise

zaman zaman rastlıyoruz, tarihte ilkel üretim gereçleri ile ilkel şartlarda yapılan tarımsal üretim büyük oranda hava şartlarına bağlıydı bu yüzden sık sık açlık sorunu meydana gelmiştir. Gelişen bilim ve teknoloji doğanın tarım üzerindeki bu baskın belirleyiciliğini azaltmış hatta yok etmiştir. Bugün için geleceğe yapılan vizyonlar da gelişecek teknolojiye paralel olarak bir açlık sorunu olmayacağı yönündedir. Keza yine geleceğe yönelik vizyonlarda nüfus artışının duracağı ve nüfusun uzak gelecekte sorun teşkil etmeyeceği yönündedir. Fakat yakın gelecek baz alınırsa gerek nüfusun gerekse açlığın önemli birer sorun olacağı yönündedir.

4.1 DENGESİZ NÜFUS ARTIŞI

Bugün gelişmiş olarak adlandırılan ülkeler 17. Asra kadar doğal diye adlandırılabilir bir nüfus rejimi içerisinde bulunmuşlardır. Ne ölüme karşı koyabilecek nede doğurganlığı etkileyebilecek araçlar olmadığından nüfus güçlü bir doğurganlık ve yüksek bir ölüm oranı ile gerçekleşmiştir. Bu iki doğal özellik oldukça düşük bir artış hızına yol açmıştır. Bunun yanı sıra savaş, kıtlık ve salgın hastalıklarda Avrupa nüfusunun büyük bir bölümünün ortadan kalkmasına yol açmıştır örneğin yalnız 1348- 1350 yılları arasında veba salgını Avrupa nüfusunun 1/4'ünü yok etmiştir. 18. Asırda ortaya çıkmaya başlayan ekonomik ve toplumsal dönüşümlerin temelinde iş bu nüfusa ilişkin değişimin yattığını unutmamak gerekir asırlar boyunca doğal etkenlerin belirlediği doğurganlık ve ölüm oranları 18. Asrın sonunda insanın müdahale edebileceği bir alan haline gelmiştir.⁵⁶

1991 yılı verilerine göre 135.963. 100 kilometrekare olan dünyamızın yüzölçümü 5.391.257.000 kişiyi barındırmakta kilometrekareye ortalama olarak 39.7 kişi düşmektedir.⁵⁷ Oysa bu rakam 16. Asırda 500-600 milyonken, 20. Asrın başlangıcında 1.7 milyarken 20. Asrın ikinci yarısında 4.8 milyara yükselmiştir. 1989 yılında elde edilen toplam 21 trilyon dolarlık gayri safi dünya hasılası ise sektörel olarak % 8 tarım, % 38 sanayii, % 55 hizmetler olarak

⁵⁶ Keleş : Çevre Bilim, s.43

⁵⁷ DİE, Ana Yıllık : s. 544 , Ank. 1992, DİE yay.

gerçekleşmiştir. Ortalama olarak kişi başına 4100 dolar düşmektedir. Diğer yandan 1990 yılı itibariyle dünya nüfusunun % 43.6 'sı kentlerde yaşamaktadır. Bu oran gelişmiş bölgelerde %74.2 olarak görülürken azgelişmiş bölgelerde % 34.4 olarak gerçekleşmektedir. Ancak nüfus artışına paralel olarak azgelişmiş ülkelerde hızlı bir gelişmede görülmektedir.⁵⁸

Diğer yandan Ülkemizde görülen hızlı nüfus artışını önlemek maksadıyla 1965 yılında nüfus planlaması hakkındaki kanun çıkarılarak Cumhuriyetin ilanından beri izlenen nüfus artışını teşvik politikasından vazgeçilerek kalkınma ve nüfus arasında bir denge kurulmasına çalışılmıştır. Bu yasayla bir bakıma çevre sorunları açıklanırken kullanılan kriterlerden biri çevre olgusunun ve bilincinin olmadığı bu dönemde ortaya atılmıştır.

Gerçi ekonomik gelişmenin dinamiğini oluşturan nüfusun gerek doğal kaynaklar üzerindeki baskısını artıracakı gerekse kentsel bazda sorunlar doğurmasıyla eğitim, sağlık, ulaşım, enerji, istihdam, dengeli beslenme gibi toplumsal sorunlarda yaratacakı açıktır. Öyleyse gereken önlemlerin acilen hayata geçirilerek nüfus artışının önlenmesi bir zorunluluk haline geldiği açıktır.

4.2 AZGELİŞMİŞLİĞİN DAYANMA SINIRI

Azgelişmişlik olgusu sanıldığı gibi sadece ekonomik bir olgu değildir bir ülkenin tüm göstergelerini kapsayan geniş anlamlı bir deyimdir. Biz bir ülkenin azgelişmiş olduğunu söylediğimizde ülkenin gerek fiziki şartlar açısından gerekse insan kaynakları açısından sahip olduğu yeterliliği anlıyoruz öyleyse bir ülkenin azgelişmişlik nitelendirmesinden kurtulup gelişmiş bir ülke olması için sadece ekonomik verileri iyileştirmesi yeterli olmayacaktır. Bugün günümüzün en önemli uğraş konusu olarak ortaya çıkagelen azgelişmişlik sorunu tüm dünya gündemini işgal etmektedir. Bunun en büyük nedeni ise azgelişmiş ve gelişmiş ülkeler arasındaki açık giderek büyümekte ve kapanmasının ancak teorik bazda kalacağı yönünde gözükmesidir. Gerçekten de

⁵⁸ Görmez, Kemal : Türkiyede Çevre Politikaları, s.13, Ank.1991

toplumbilimcilerin özellikle iktisatçıların görüşleri az gelişmişliğin bir toplumda kronik bir hal alacağını ve süreklilik arz edeceğini işaret etmektedir. Zaten tüm medeni ve sosyal göstergeleri bozuk olan az gelişmiş ülkeler bu durumu rehabilite edememenin yanında daha da kötüleşmesine engel olamamaktadırlar. Kötüye giden ekonomik ve sosyal hayat fertler ve toplumda huzursuzluk yaratmakta ve bu da sosyal ve siyasal patlamalara sebebiyet vermektedir. Gittikçe eşitsizleşen gelir dağılımı gerek fertleri kışkırttığı kadar gerekse az gelişmişleri gelişmişler aleyhine kışkırttığı da bir gerçektir.

Elbette bu az gelişmişliğin sürekliliğinin böyle devam etmeyeceği ya da ne kadar daha devam edebileceğini söylemek zordur. Yalnız açıktır ki gittikçe sanayilesizleşerek kendi ülkelerini ve çevrelerine daha fazla değer gösteren gelişmişlerin, az gelişmişlere havale ettiği sanayi'i daha ne kadar ve ne ölçüde kabul edecekleridir. Sanırız ki az gelişmiş ülke insanları üzerlerindeki yaşam, eğitim, istihdam ulaşım, sağlık gibi baskıların daha da artarak içinden çıkılabilecek bir hal kalmamasına dek gelişmişlerin kendilerine sundukları ile yetinmek zorunda kalacaklardır.

5. KÜLTÜREL ÇEVRE DEĞERLERİNİ BEKLEYEN TEHLİKE

Eğer kültürü bir milletin geçmişinden bugüne kadar edindiği maddi ve manevi değerler olarak tanımlarsak bir ulusu ulus yapan ona özgü bir yaşam ortamı sunan mimari yapıtlarını, örf ve adetlerini, dil ve edebiyatını, yaşam tarzının sonucu cisimleri hemen her şeyi içine almış oluruz. Buradan kültürün yaşayan ve geçmişten günümüze gelişerek intikal eden bir toplumun kendine özgü gerek maddi gerekse manevi değerlerin kümülatif sonucu olduğu ortaya çıkmaktadır. Öyleyse her ülkenin tarihinden miras olarak aldığı kültür kahtlarını koruyarak gelecek nesillere intikal ettirmesi gerekir. Diğer yandan sahip olduğu çevreyi bir kızılderele atasözünün de belirttiği gibi bir yükümlülük olarak görmeli ve gelecek nesillere bozmadan teslim etmelidir.

Ülkemizde maalesef diğer çevre problemlerinde olduğu gibi bilinçlenme diğer devletlere kıyasla geç başlamıştır. Osmanlı imparatorluğu döneminde yapılan yasal düzenlemeler ise son derece yetersiz kalmıştır. Konuyu günümüzdeki hukuki boyutlarına ileri ki bölümlerinde yeterince değineceğimizden bu meyanda değinmek istediğimiz nokta ülkemizde varolan yasal düzenlemelere rağmen tarihi eser erezyon ve kaçakçılığının halen önlenememiş olmasıdır. Maddi imkanlarla yeterli ölçüde desteklenmeyen idare kamu adına sahiplendiği tarihi değerlere gereken restorasyon ve koruma özenini yerine getirememekte bu yüzden birçok yapıt yok olarak tarihi mirasımızdan eksilmektedir. Keza çevre değerlerine de milli parklar ve SİT alanları yoluyla çözmeye çalışan idarenin bu alanları işgalden ne kadar koruyabildiği ise tartışma konusu olacak tarzdadır.

5.1 TARİHİ MİRASIMIZI TANIMLAMAK

Uygarlığa, bir ulusu başka uluslardan ayıran onun özgün yanını ortaya koyan yaşayış biçimlerinin, kullanılan aletlerin, çalışma biçim ve yöntemlerinin, inançlarının, düşünsel ve sanatsal uğraşlarının ve toplumsal örgütlenme biçimlerinin bütünüdür.⁵⁹ Dersek bu duruma tanıklık yapacak maddi kalıtların önemi yeterince ortaya konmuş olur. Koruma konusu dolayısıyla mirasa sahip çıkma olayı toplumsal bir sorundur. Çünkü, kültür ve kültürel miras, bütün bir tarihi kucaklayan maddi ve manevi değerlerin tamamını kapsar. Amaç bu değerlerden yararlanmak ve bu değerleri gelecek nesillere intikal ettirmektir.

Osmanlı imparatorluğu döneminde kültürel mirasın korunabildiğini ve o günkü toplumsal yapının içinde güçlü bir kültür oluşturulabildiğini ve bunun gelecek kuşaklara iletilebildiğini görmekteyiz. Bu durum Osmanlı imparatorluğundaki güçlü, merkezi, teokratik ve askercil tarzlı yönetimin bir sonucudur. Tanzimatla birlikte bu koruma anlayışının değiştiğini görmekteyiz. Endüstri devriminin oluşturduğu batının güçlü sanayi ve ticaret burjuvazisi, imparatorluğu kendi pazarı

⁵⁹ Tanilli, Server : Uygarlık tarihi, s.1, İst.1991

haline getimeye başlamıştır. 1923-1950 arası cumhuriyet döneminde, ülke ekonomik sorunlarını kendi çözme gayesindedir. Bu dönemde yine merkezi yönetim güçlüdür ve belli ilkeler doğrultusunda yoğunlaşmış bir kültürel anlayış sürdürülür. 1950'lerden Marshall yardımlarının bir sonucu olarak dışa açılmaya başlanmış diğer yandan ekonomik gerekçelerle tarımsal nüfusun köylerden kentlere göçü başlamıştır. Bunun sonucu ortaya çıkan dengesiz ve kurlsız kentleşme tarihi mirasımızın yok olmasında en büyük rolü oynamıştır.⁶⁰

Kültürel mirasa bakış sorunu toplumsal bir bütünlük içinde belli sınıfların bakış açılarından oluşan bir bütündür. Ama bu bütünlük heterojen bir yapıya sahiptir. Kültürel olaylara bakılırken bunun toplumsal boyutları içerisinde farklı kesimlerin farklı tavırlarının da değerlendirilmesi gerekmektedir. Mimari ve kültürel mirasın korunması sorunu ancak ülke planlaması, bölge planlaması, metropoliten planlama ve kent planlaması yoluyla çözüme kavuşturulabilir.

5.2 TARİHİMİZİN MÜLTECİ HÜZNÜ

Tarihsel çevre açısından çok zengin olan ülkemiz pek çok uygarlıklara beşiklik yapmıştır. Gerek Türklerin yerleşmesinden gerekse daha önceki mitolojik ve tarih öncesi (prehistorik) devirlerde Hitit, Firik, Urartu ve Lidyalılar gibi pek çok uygarlığın yanı sıra antik dönemlerde Yunan, Helenistik, Roma gibi medeniyetlere de sahne olan Anadolu, orta çağda Bizans, Selçuklu ve Beylikler daha sonraları ise Osmanlı imparatorluğuna ev sahipliği yapmıştır. Bu yüzden Anadolu'yu bir medeniyetler beşiği olarak tanımlamak gerekir ve bu yüzden Ülkemizin dört bir yanında tarihi eserlere en üst seviyelerde rastlamak mümkündür ki buda karşımıza önemli bir sorun olarak zaman ve parayı çıkarır.

Kültürel çevrenin korunmasına yönelik toplumsal bilincin yeterince gelişmemiş olması, kentleşmenin hız kazanması ile kentsel arsa rantının çok yüksek seviyelere varması ekonominin yapısal nedenleriyle taşınmazların spekülasyon aracı

⁶⁰ Gürsel, Yüksel : Mimarlık ve Çevre, s.97, İst.1992

olması kültürel çevreyi korumak, onarmak için yeterli kaynak bulunmaması ile birleşince kültürel çevreyi korumak oldukça güçleşmektedir.⁶¹

Tarihsel çevreyi korumayı güçleştiren sorunları nicelik ve uygulama sorunları olarak iki gruba ayırmak mümkündür. Niceliksel sorunlar korunmaya aday çok sayıda yapı olmasından kaynaklanmaktadır. Korunacak yapı sayısının çokluğu önemli ölçüde bir maddi kaynağa ihtiyaç doğurmaktadır diğer yandan uygulama sorunlarının başında deneyimsizlik, projelendirme hataları, yapım hataları gibi teknik yetersizlikler gelmektedir. Bununla birlikte imar baskısının tarihi doku üzerinde kendini duyurması, miras sistemi, korumanın kaynağının nasıl sağlanacağı ve bu konudaki düzenlemeleri sürdüreceği belli bir örgütün bulunmaması aşılması zor sorunlar olarak görülebilir.⁶²

Bu bağlamda değinilmesi gereken asıl husus ise Yurdumuzun maruz kaldığı tarihi eser kaçakçılığı sorunudur. Tarihi eser yönünden oldukça zengin bir mirasa sahip olan ülkemizin, nadide eserlerinin ülkemiz müze ve sergi salonlarında görmek yerine ancak yurt dışında onları görebilmek son derece üzüntü verici bir durumdur. Tarihi eserlerin insanlar üzerinde tarih bilinci yaratma aracı olarak önemi düşünülürse toplumsal kültür ve değerlerin korunmasındaki rolü daha iyi anlaşılır.

Ülkemiz uzun yıllar boyunca tarihi eser kaçakçılığına konu olmuştur. Bunda da ülkemiz insanların eğitimsizliklerinden kaynaklanan tarih bilincinden yoksun olmanın yanı sıra, gelir düzeylerinin düşüklüğü de önemli bir yer tutar. Gerçekten de tarihi eser kaçakçılığına maruz kalan ülkelerin daha ziyade az gelişmiş ülkeler olduğu göze çarpmaktadır. 1982 sonrası dönemde bu duruma eğinilmiş, uluslararası hukuka dayalı bir çok dava yabancı devletlere karşı ikame edilerek tarihi eserlerimizden bir bölümü geri alınabilmiştir. Bunlara örnek olarak New York Metropolitan museum' dan açılan davanın kazanılması sonucu geri alınan 'Karya Hazinesi' verilebilir. Açılan davalara bakarak yurt dışına kaçırılan eserlerin en çok İngiltere, Fransa, ABD ve Yunanistan'da olduğu söylenebilir.

⁶¹ Keleş : Çevre Bilim, s.124

⁶² İbid.125

İKİNCİ BÖLÜM

I. ÇEVRE'NİN ULUSLARARASI BOYUTTA TEŞKİLATLANMASI

Birleşmiş Milletler de çevre konusunun gündeme alınışının geçmiş 25 yılı geçmemektedir. 1972 yılında Stockholm Dünya Çevre Konferansı ile başlayan ve bugüne kadar geçen yaklaşık 25 yıl içinde çevrenin uluslararası boyutta ele alınmasında, algılanmasında ve değerlendirilmesinde büyük gelişmeler olmuştur. Teknolojide, metodolojide, yasalarda, yönetmeliklerde, standartlarda bu gelişme çarpıcı bir biçimde gözlenmektedir.

1972 Stockholm Konferansında ortaya çıkan "Çevreyi kirletecek kadar kalkınma hakkına sahip olmamız" yaklaşımının, az gelişmiş ülkeler açısından, çevre - ekonomi seçeneğinde, ekonomi seçeneğini tercih edilmesi sonucunu doğurduğu açıktır. Stockholm Konferansı Sonuç Bildirgesinde de Az gelişmiş ülkelerin kalkınmalarını engellemeyecek ölçüde çevre sorunları çözümüyle ilgilenmelerinin doğal olduğu ve gelişmiş ülkelerin bu konuda az gelişmiş ülkelere yardım etmesi gerektiği belirtilmiştir.

Aynı yıllarda çevre -ekonomi ilişkileri konusunda yeni bir yaklaşıma daha sahne olmuştur ; Roma Kulübü olarak bilinen ve aralarında birçok profesörün de bulunduğu bu örgütlenme de sıfır büyüme (Zero Growth) tezini ortaya atmıştır. Büyümenin sınırları (The Limits To Growth) adlı kitap'ta dünyanın geleceği hakkında karamsar tablolar çizen bu insanlara göre; eğer dünya bu hızla büyümeye devam ederse geometrik bir hızla büyüyen nüfus artışı karşısında doğal kaynakların tükeneceği, böylelikle Dünya'da yaşamın yok olacağı yönündedir. Bu nedenle de Az gelişmiş ülkelerin büyümeleri durdurularak en azından bu bölgeler kurtarılmalı,

zaten sanayileşmiş olan gelişmiş ülkeler ise bu bölgelere gereken yardımı yapmalıdır. Böylece, Azgelişmiş ülkelerin kirlenmemiş olan doğal kaynakları kurtulmuş olacaktır.

Görüldüğü gibi Roma kulübünün çevreye olan bakış açısı Stockholm konferansında ortaya çıkan 3. Dünya ülkelerinin öne sürdüğü fikirlerle çelişmektedir. Azgelişmiş ülkelerin büyümesinin sınırlanmasını öneren roma kulübü de gelişmiş ülkelerin azgelişmişlere hazırladığı bir tuzak olarak görülmüştür. 1970'lerde iyice kızışan bu tartışmaların temelinde ekonomi- çevre ilişkisine yaklaşım biçimi yatmaktadır. O zamanlarda çevre ve ekonomi birbirine alternatif olarak görülmüş ya çevre ya da kalkınma tercih edilmelidir anlayışı hakim olmuştur.⁶³

Biz bu bölümde çevre idaresinin ulusal boyutta örgütlenme teşkilatlarını ve bu teşkilatların işlevlerini geçmişten günümüze kadar ne denli yerine getirdiğini ulusal idare örgütüne olan etki ve eğer varsa yaptırımlarını konuyla olan muhataplıkları bakımından irdelemeye çalıştık böylece hem bu teşkilatları daha iyi tanımının yanında ulusal çevre idare ile mukayese edilebilir bir ortam yaratmaya çalıştık.

Bu bölümde sırasıyla önce çevreyle doğrudan ilgili uluslararası nitelikteki resmi kuruluşlara yani Birleşmiş Milletler, NATO, OECD, Avrupa topluluğu gibi kuruluşlara ardından dolaylı ilgili ve gönüllü nitelikteki yeşil barış hareketi, NGO gibi kuruluşlara değinilecektir.

1. DOĞRUDAN İLGİLİ RESMİ ÖRGÜTLER

Çevreyle ve çevre sorunlarıyla doğrudan ilgili resmi kuruluşları bağlı oldukları ve ülkemizin de üyesi olduğu genel kabul görmüş uluslararası kuruluşlar açısından beş ana başlık altında toplamak mümkündür. Birleşmiş Milletler örgütüne bağlı olanlar, Avrupa topluluğuna bağlı olanlar, OECD ' e bağlı kurumlar, NATO ' ya bağlı olanlar ve diğer kurumlar olmak üzere

⁶³ Çevre Bak. : 2000 'li Yıllara Doğru Çevre, s.279, Ank 1991

Özellikle, günümüzde uluslararası platformda siyasi ve ekonomik ağırlığı giderek artan Birleşmiş Milletler ve Avrupa Topluluğu üye ülkeler üzerinde çevre uygulamaları ve yaptırımları açısından ciddi bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaptırım olarak uluslararası hukukta ve arenada en çok kullanılan anlaşmayı ihlal eden ülkeyi siyasi ve özellikle ekonomik açıdan dışlamak kuralı kullanılmasına rağmen bu kurumların temsil ettikleri siyasi ve ekonomik gücün büyüklüğünden dolayı son derece fonksiyonel bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.1 BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ÖRGÜTÜ

Birleşmiş milletler (BM) örgütü karşımıza hem hemen hemen dünyadaki tüm ülkeleri kapsamı hem de çevreyle ilgilenmesi bakımından en fazla duyarlılığa ve alt kuruluşa sahip uluslararası, global nitelikli bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası planda uluslararası topluluğun tümünü kapsamaya yönelik ilk ve önemli adım 1972 yılında Birleşmiş Milletler tarafından atılmıştır. Bu amaçla uluslararası düzeyde ilk büyük değerlendirme olan Birleşmiş Milletler çevre konferansı 05 haziran 1972'de 113 üye ülkenin katılımı ile Stockholm'de toplanmıştır. Bu toplantıda çevrenin uluslararası boyutuna değinilerek ülkelerin çevre sorunlarında işbirliği yapmasına ve uluslararası düzeyde örgütlenmeye gidilmesine karar verilmiştir. Birleşmiş Milletler çevre konusundaki etkinliklerine kendisine bağlı uzmanlık kurumları aracılığıyla başlamış daha sonrada çevreden sorumlu kurumu oluşturmuştur. Bu yüzden çevre ile ilgili ilk girişimlerin BM'e bağlı bu kurumlarca başlatılmış olması doğaldır. Aslında 1972 Stockholm konferansından öncede BM'e bağlı bazı kurumlar üstlendikleri görevler gereği çevreyle ilgileniyorlardı. Bunlar arasında UNESCO, FAO, UNIDO, WHO sayılabilir.⁶⁴

⁶⁴Keleş, Ruşen : İnsan Çevre ve Toplum, s.288, Ank.1992

Bu dönemde Birleşmiş Milletler Çevre programı (UNEP) Örgütü kurulmuştur. UNEP Birleşmiş Milletlerin çevre ile doğrudan ilgili kurumu olarak 1972 yılında Stockholm konferansının hemen akabinde oluşturulmuştur. Kurum çevre kirlenmesinin önlenmesi doğrultusunda çeşitli projeler hazırlamış ve hazırlatmıştır. Diğer yandan kurumun yaptığı bu çalışmalara Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) de parasal destekte bulunmuştur.

Birleşmiş Milletler Çevre örgütü yada bilinen kısaltmasıyla UNEP hava, su, kimyasal, biyolojik, çalışma ortamı kirliliği, zararlı besinlerin insan ve hayvanlar üzerindeki etkileri, fiziki kirlilik, çevresel kirlilikten kaynaklanan geçici ve geçici olmayan hastalıklarla mücadele gibi konularda uluslararası düzeyde çalışmalar yürütmektedir. Bu çalışmalarda 1972 stockholm konferansının kararları benimsenmiştir.

Örgüt belirlenen amaç ve kararlar doğrultusunda uluslararası normların belirlenmesi, haberleşme, insan yerleşimleri gibi konularda sanayileşmiş ve sanayileşmekte olan ülkelerdeki çalışmalara destek olmakta, gelişmeler konusunda haberleşme ve koordinasyonu sağlamakta, pilot proje çalışmaları yapmaktadır. 1976 yılında Akdeniz ülkelerinin isteği üzerine UNEP yürütme komitesi üç yasa metni sunmuştur. Bu yasa metinleri su kaynaklarının yönetimi, yerleşim yerleri, turizm ve toprağın korunması ile ilgili idi. Ancak bu uluslararası girişim ile ulusal planlar arasındaki tekerrür yüzünden Akdeniz Eylem Planından umulan yararlar sağlanamamıştır.

Ayrıca çevre projelerinin yürütülmesi ve çevre sorunlarının çözümünü gerçekleştirmek için bölgesel ve uluslararası fonlar kurup bu fonlara katkıda bulunmaktadır. Ancak bu katkılar genellikle taahhüt edilen miktarların altında kalmış ve giderek azalma eğilimine girmiştir. Bölgesel projelerde yıllar itibariyle bir artış görülürken genel projelerde bir düşüş gözlenmektedir.

Çevreyle ilgili Birleşmiş Milletlere bağlı bir diğer alt kurum ise Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Örgütü yada bilinen kısaltmasıyla UNIDO 'dur. Kurum çevreyle ilgili olan çalışmalarını proje bazında doğrudan yada dolaylı olarak yürütmektedir. Katı, sıvı, gaz atıkların azaltılması ve kontrol sistemlerinin

geliştirilmesi az atıklı hatta atıksız teknolojilerin sanayiye uygulanması ve geliştirilmesi özellikle kağıt, kimya, petrokimya, metalurji tarımsal sanayilerin atıklarının geri kazanımı veya değerlendirilmesi konularında işbirliği ve çalışmalar yürütülmektedir.

Birleşmiş Milletler Çevre Programı ile Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Örgütü, çevre konusunda 1973 yılında işbirliğine başlamışlar, çevre konusunda ortaklaşa geliştirme ve inceleme programları uygulamaya başlamışlardır. Genellikle bu çalışma programlarını petrokimya, deri, demir-çelik, kauçuk, tekstil konularında yoğunlaştırmışlardır. 1976 yılında UNIDO ve UNEP aralarında bu konuda çalışmalar yürütmek amacıyla bir ilişki anlaşması da gerçekleştirmişlerdir. UNIDO çevre ile ilgili çalışmalara katkıda bulunmak çeşitli ülkelerde mevcut çevre sorunlarının saptanması için finansal kaynak temin etmek amacıyla teknik yardım programları oluşturmakta ve bu amaçla gelişmiş ülkelerin programa katkısı için girişimler yapmaktadır. Kurum ayrıca Birleşmiş Milletler'e bağlı diğer kurumlarla da işbirliği içerisinde.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) 1970'lerin ortalarına kadar sürdürdüğü dar sağlık anlayışından vazgeçerek sağlığı bir bütün olarak ele almaya başlamış ve sağlığı insan çevresinin bir fonksiyonu olarak değerlendirerek koruyucu ve önleyici geniş bir sağlık yaklaşımı edinmiştir.

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü UNESCO 1970 yılında insan ve biyosfer (MAB Man and Biosphere) adlı bir program başlatarak konuyla doğrudan ilgili ilk çalışmasını başlatmıştır. 1972 yılında ise çevrenin korunması açısından büyük önem arz eden iki önemli uluslararası antlaşmayı oluşturmuştur. Bu antlaşmalardan biri sulak alanların korunmasına dair " Ramsar " diğeri ise kültürel ve doğal varlıkların korunmasına dair " Paris "antlaşmasıdır.

UNESCO özellikle çevreyle ilgilenmeye başladığı 1970'li yılların ikinci yarısında geliştirdiği " 3. Jenerasyon İnsan Hakları Kavramı " çerçevesinde çevre hakkının gelişmesine büyük katkıda bulunmuştur. Kurumca dayanışma hakkı olarak nitelenen bu haklar bir bakıma insanlığın ortak bir sorunu olarak uluslar üstü bir nitelik kazanarak insanlığın ortak gelecek kaygısını bertaraf için uluslararası alanda işbirliği ve yardımlaşma gereği vurgulanmıştır ki buda çevrenin uluslararası hukuki gelişimi

için bir zemin oluşturmuştur. UNESCO bu kavram çerçevesinde silahlı bir dünyada yaşam hakkı, kalkınma hakkı, dünya kaynaklarından ve uzaydan ortak yararlanma hakkı uluslararası ve uluslar üstü dayanışma hakları olarak tanımlanmıştır. Sayılan bu haklarda ki işbirliği kuruma göre ileride " Common future " yani ortak gelecek olarak lanse edilecek ve günümüz çevre politikalarında uluslararası korperasyon ve katılımın temel sloganı olacak kavrama zemin yaratmıştır. Diğer yandan kurumun tanımını yaptığı ve temel kıstaslarını şekillendirdiği ekolojik açıdan sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı kısa zamanda uluslararası belgelere girmiş ulusal mevzuatlara da yerleşmiştir. Bunda da kurumun çevre sorununu uygarlığın bir yan etkisi olarak görerek insanoğlunun çevresini kendi elleri arasında tuttuğu olgusundan hareketle çevreye yönelik işbirliğini çevrenin insanoğlu üzerine bir zorlaması olarak görmekte böylece insanoğlunun bundan kaçınmaz olduğunu kabul etmektedir.

Birleşmiş Milletler Tarım ve Gıda Örgütü yada bilinen kısaltmasıyla (FAO) üstlendiği görevler nedeniyle çevreyle doğrudan ilgilenen bir başka alt kurum olarak karşımıza çıkar. Gıda 'nın ancak sağlıklı bir tarımdan onunda ancak kaliteli bir çevre üzerinde gerçekleşebileceğinden hareket eden FAO, çevrenin kirlenmesini önlemek için ulusal mevzuatlara düzenlemeler konulmasıyla uğraşmaktadır. Kurum bu amaçla tarım topraklarının etkinliğini ve sürekliliğini temin için bir dünya toprak kullanma şartı yayınlamıştır.

Birleşmiş Milletlerin çevre ile ilgili bir diğer çalışması ise kurulmasını 1983 yılında yaptığı genel kurul toplantısında kararlaştırdığı Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu 'dur. Bu komisyonun başına getirilen G.H. Brundtland adıyla bilinen Ortak Geleceğimiz adlı yazanak bu komisyon tarafından hazırlanarak 1987 yılında Birleşmiş Milletlerce yayınlanmış ve bugün çevre politikalarının temel dayanağını oluşturmuştur. Brundtland yazanağının temel kaygısı, siyasal ekoloji üzerine yoğunlaşır, az gelişmiş ülkelerin çevre ile ekonomik kalkınma arasında bir çelişki olduğunu ön kabulünden hareketle, çevrenin ekonomik kalkınmaya yeğlenmesidir. Komisyon bu kaygısını bertaraf etmek için bir Sürdürülebilir Kalkınma kavramını formüle etmiştir.⁶⁵ Bu

⁶⁵ Çevre Bak. : 2000 'li Yıllara Doğru Çevre, s.282, Ank 1991

formül çevre ve ekonomi arasındaki çelişkinin aslında bir anlayış sorunu olduğunu bunun ise bu anlayış sorununun giderilmesiyle çözülebileceğini ifade ettikten sonra yapılması gereken bu anlayış değişikliğini ise ; ekonomik kalkınmanın çevrenin kaynakları ile sınırlı olduğu dolayısıyla ekonominin can damarlarını onu besleyen doğal kaynaklar yani çevre olduğu öyleyse güçlü bir ekonomini için güçlü bir çevreye gerek olduğu savı ile sunar.

Rio Zirvesi, Stockholm konferansının 20. Yıl dönümü nedeniyle BM'ce haziran 1992 yılında Brezilyada bir konferansla birlikte yapılmıştır. Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı 92 (UNCED) adını alan bu konferansta aradan geçen yirmi yılın genel bir değerlendirilmesi yapılarak geleceğe yönelik politikaların esaslarının belirlenmesine çalışılmıştır. Yayınlanan konferans bildirgesinde özetle ; Stockholm konferansında alınan kararların aynen korunması ve geliştirilmesi ile bu kararların hayata geçirilmesi için devletler arasında ilişkiye geçirilerek uluslararası işbirliğinin temin edilmesi hususunda uzlaşma sağlanmıştır. Konferans bildirgesinde, çevre sorunlarının önlenmesi ve çevrenin korunmasını içeren toplam 27 ilke vardır. Rio zirvesinde tartışmaya açılan konular " Gündem 21 " olarak bilinir. Bu gündemde yer alan konulardan ; Zengin ülkelerden yoksul devletlere,

_ yönelik teknoloji aktarımı

_ Mali kaynak aktarımı

_ Su kaynakları ve bunların canlı kaynaklarının korunması ve biyoteknoloji'ye duyarlı olarak yönetilmeleri

_ Kimyasalların, tehlikeli ve radyo aktif atıkların yönetiminde üye ülkeler arasında veri ve bilgi akışının sağlanması konularında anlaşma sağlanamamıştır. Bu anlaşma sağlanamayan konuları çevrenin uluslar arası alanda gelecekte katetmesi gerekli konular olarak görebiliriz.

Türkiye BM'nin sürdürülebilir kalkınma kavramı ile ilgili tavsiyelerine uyum çalışmalarına 1988 yılında sekiz daimi komisyon kurarak başlamıştır. Altıncı plan süresince uygulamaların geliştirilmesi ve politikaların izlenmesi amaçlı kurulan bu sekiz daimi komisyon şunlardır ;

- 1) Doğal Kaynakların Yönetimi Daimi Özel İhtisas Komisyonu
- 2) Hava Kalitesi Yönetimi Daimi Özel İhtisas Komisyonu
- 3) Enerji üretiminde Daimi Özel İhtisas Komisyonu
- 4) Kimyasallar Daimi Özel İhtisas Komisyonu
- 5) Atık Yönetimi Daimi Özel İhtisas Komisyonu
- 6) Çevre Ekonomisi ve Mevzuatı Daimi Özel İhtisas Komisyonu
- 7) Yerleşme ve Çevre Daimi Özel İhtisas Komisyonu
- 8) Sanayi ve Çevre Daimi Özel İhtisas Komisyonu

Komisyon çalışmalarına ilgili bakanlıklar, TOBB, Özel sektör ve Üniversiteler, TÜBİTAK, meslek odaları ile gönüllü kuruluşlar katılmaktadır. Bundan ise sektörel düzeyde ekonomik kararların çevre ile birlikte değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

1.2 AVRUPA TOPLULUĞU

Başlangıçta Avrupa kıtası ülkeleri arasında ortak bir pazar oluşturularak ve ticaretin geliştirilmesi amaçlanarak başlangıçta Avrupa Ekonomik Topluluğunu (AET) adını alan topluluk, zamanla gelişerek yalnızca ekonomik bir birlik olmaktan çıkıp siyasi bir kimlik kazanarak Avrupa Birliği (AB) olarak adını ve fonksiyonunu değiştirmiştir. 12 Eylül 1963'te imzalanan Ankara Antlaşması ile Türkiye AET nin ortak üyesi olmuş daha sonra 1987 yılında topluluğa artan öneminden dolayı tam üye olmak için başvurmuş fakat bu talep kabul edilmemiştir.

Toplulukta çevre olgusu, insanın yaşam kalitesinin artırılması öngörüsünden doğmuş ve ilk kez 1971 Şubat'ındaki Bakanlar Konseyinde dile

getirilmiştir. Bu düşünce daha sonra temmuz 1971' de komisyon tarafından bir bildiri haline getirilmiş ve böylece topluluğun gelecekteki çevre politikalarına bir vizyon çizmiştir. Topluluğun bu bildirisinde yer alan çevre politikalarının dayandığı temel ilkeler şunlardır.

__Teknolojik gelişme ve ekonomik faaliyetlerin çevre üzerindeki zararlı etkilerinin olabirlik sınırı içerisinde gidermek

__Doğal kaynakların tükenmesini korumak

__Kentlerdeki nüfus baskısını azaltmak ve kentleri yaşanabilir hale getirmek bunun için kentleşme politikalarını izlemek

Topluluğun ilk çevre eylem planı ise kasım 1973 'de kabul edilmiş ve bugüne değin beş ayrı çevre programı yürürlüğe girmiştir. 1987-1992 yıllarını kapsayan "Dördüncü Topluluk Çevresel Eylem Planı " Avrupa topluluğunun çevre politikasında yeni bir dönemin başlangıcı olarak değerlendirilebilir. Bu program çevre boyutunu, topluluğun ekonomik, endüstriyel, tarımsal ve sosyal politikaları ile bütünleştirilmesini öngörmekte ve bir yandan koruyucu politikalarla entegre ederek toplumla uyumlu hale getirmeyi hedeflemektedir. En son 1993 yılında yürürlüğe girmiş olan 5. Program Birleşmiş Milletlerin sürekli ve dengeli kalkınma ilkesine dayandırılmış koruyucu ve önleyici çevre politikalarına ağırlık verilmiştir. Topluluğun çevre politikaları tüzel düzenlemelerle de pekiştirilmiştir. Topluluğun kuruluş antlaşmasında çevreyle ilgili hüküm bulunmamasından dolayı önceleri çevre ile ilgili hükümler AET kurucu antlaşmasının 235. Maddesine dayandırılarak yapılmıştır bu madde genel bir madde olup özetle antlaşmada olmayan konular hakkında topluluğun amaçları doğrultusunda eylem yapmak gerekirse, meclis kararı gereği uygun düzenleme yapılabilir'dir. Daha sonra ise Avrupa Tek Senedi ve Avrupa Ekonomik Topluluğu Kurucu antlaşmasına çevre ile ilgili hüküm konulmuştur. Bu hükümden hareketle topluluğun çevreyle ilgili amaçları ;

__Çevrenin kalitesini korumak ve iyileştirmek

__İnsan sağlığını korumaya yardımcı olmak

__Çevre elemanlarının ve doğal kaynakların akılcı kullanımınıdır.

Diğer yandan Avrupa Topluluğunun çevreye yaklaşımı ile ilgili çevre politikalarına dair ilkelerini ise şöyle sıralamak mümkündür.

__ Çevre sorunlarında Önleyicilik ilkesi

__ Kirleten öder ilkesi

__ Kirlenmeyi kaynağında önleme ilkesi

Maastricht'te son formunu bulan topluluk Avrupa Birliği adını alarak çevre politikalarında Yüksek düzeyde bir korumayı, Yaşam kalitesini iyileştirmeyi, Sürekli ve dengeli kalkınmayı gerçekleştirmeyi amaçlar şeklinde ifade edilmiştir.

Avrupa Topluluğu her biri idari açıdan ayrı hukuksal kişiliğe sahip üç uluslararası örgütten oluşuyorsa da bu üç örgüt bugün ortak organlara sahiptir. Dolayısıyla Topluluğun çevre sorunlarına ilişkin olarak da hukuksal düzenlemeleri kabulünden gerektiğinde yargı denetimine kadar tüm işlevler bu organlarca gerçekleştirilmektedir. Bu üç ana organ Konsey, Komisyon, Parlamento'dur. Bununla birlikte bu idari kurumların bir tür denetleyicisi olmak ve topluluğun yargı denetimi görevin üstlenmek bakımından Avrupa Topluluğu Adalet Divanı'na da değinmeyi bu bağlam çerçevesinde uygun gördük.

Diğer yandan bahsolunan ana organların çevre sorunlarına ilişkin görevlerine gereği gibi yerine getirebilmeleri için kendilerine bazı tali organların yardımcı oldukları görülmektedir. Bu tali organların bazıları Topluluk bünyesinde genel olarak danışman görevi yapmak amacıyla kurucu antlaşmalar tarafından kurulan organlardır. Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi ile Avrupa Kömür ve Çelik birliği komitesi sayılabilir.

1.3 AVRUPA KONSEYİ

Konsey her üye ülkenin hükümet üyelerinden yani bakanlardan birini katılımından oluşur. Toplantılara hükümetleri temsilen genellikle dışişleri bakanları katılırken tartışılan konuya göre diğer bakanlarda katılabilir. Konsey kararlarını konularına göre basit, nitelikli çoğunluk veya oybirliği ile alır.

Konseyin çevre hususunda öncü bir rol üstlendiği söylenebilir. Bu vargıya konseyin ilk kez 1962 yılında kurduğu "Doğanın ve Doğal Kaynakların Korunması için Avrupa Uzmanlar Komitesi" ile varmak mümkündür. Konsey daha sonra 1964 yılında "Su Kirliliği Komitesi" ini oluşturmuştur. Böylece konsey sürekli bir halde gerek Avrupa devletlerini gerekse kamuoyunu harekete geçirmeye çalışmıştır.

Konsey 1970 yılının Avrupa Doğa Koruma yılı olması nedeniyle Avrupa'da doğal çevre düzenlenmesi üzerine bir bildiri yayımlayarak çevre koruma konuları üzerine ilk temel düzenlemeleri yapmıştır. Konsey çalışmalarını özellikle ; yaban yaşamının korunması, özel koruma alanlarının geliştirilmesi, çevre planlama ve tarihi çevre alanlarında yoğunlaştırmaktadır.

Avrupa topluluğunun mevzuatının genel olarak incelenmesinden anlaşıldığı kadarıyla, Topluluk açısından standartlar kadar önemli bir diğer husus üye devletlerde kirlenmeyi izleyecek ve önleyecek kurum yada kuruluşların belirlenmesidir. Yani Topluluk kirlenmeye ilişkin sınır değerler ve önlemler kadar bunun fiilen gerçekleştirilmesiyle ve gerçekleştirecek ulusal kurumun kimliği ve niteliği ile de ilgilenmektedir. İdarenin yapısı ve örgütlenmesine ilişkin bu konu Türkiye açısından büyük önem taşımaktadır. Gerçekten çevre korunması konusunda bugün Türkiye'de bir yetki kargaşasının yaşandığı ortamda idari örgütlenme ve yetki dağılımının yeniden tesis edilmesi gerek toplulukla uyum için gerekse çevrenin korunması hususunda atılması gereken bir adımdır.

AVRUPA KOMİSYONU

Komisyon çevre konularında en etkin kurumlardan biri olarak karşımıza çıkar. Bu etkinliğini önemli bir bölümünü çevre konusunda hazırlanacak mevzuatın ve geliştirilecek eylemlerin hazırlanması süreci oluşturur. Komisyon bu öneri ve tekliflerini konseyin onayına sunarak kendi prosesini tamamlar. Avrupa Tek Senedinin yürürlüğe girmesinden önce komisyon daha önce bahsettiğimiz 235. Madde gereğince önerinin komisyon tarafından hazırlanması AET kurucu antlaşmasında kesin şart olarak komisyonu çevre konusunda etkin bir koruma getirmiştir.

Komisyonun çevre konusundaki bir diğer etkinliği ise bazı konularda kendisinin bizzat harekete geçebilmesi ve Bu amaçla alt organlar kurabilme yeteneğidir. Böylece komisyon çevre konularında kendini görevlendirerek çözüm arama yoluna gitmektedir. Bunların yanı sıra komisyon birtakım kontrol görevlerini de yerine getirmekle yükümlüdür. AET kurucu antlaşmasının 35-36. Maddeleri üye devletlerin atmosferde, suda ve karada radyo aktivite miktarını ölçecek sürekli kontrol tesislerini kurmasını öngördükten sonra bu konuda gerek bilgilerin kendisine aktarılmasını gerekse bizzat bu tesislere giderek denetleme yapmasını da kapsar.

AVRUPA PARLAMENTOSU

Avrupa Topluluğunun çevre sorunları konusunda ilgili bir diğer kurumu ise Avrupa Paramentosudur. Parlamento bugüne kadar yalnızca bağlayıcı olmayan görüş bildirme yoluyla konsey kararlarının alınması sürecine katılmıştır. Avrupa Tek Senedinin yürürlüğe girmesinden önce AET kurucu antlaşmasının 235. Maddesi çerçevesince topluluk çevre mevzuatının oluşturulmasında ve girişilecek eylemlerin planlanmasında anılan maddeye göre Avrupa Paramentosunun karara katılması yalnızca görüş bildirmek biçimindeydi. Avrupa tek senedinin yürürlüğe girmesinden sonra parlamento'nun çevre konusundaki bu yetkisi değişmemiştir. Tek Senedin 25. Maddesi ile AET kurucu antlaşmasının 130S maddesi olarak eklenen

hüküm gereğince bugünde konsey Avrupa Parlamentosuna karşı yalnızca danışmanlık yükümlülüğü altındadır. Avrupa Parlamentosu görevlerini yerine getirmede kendisine yardımcı olması için çeşitli uzmanlık komitelerini kurmuştur. Bugün sayıları 18'i bulan bu uzmanlık komitelerinden biri ' Çevre, Kamu Sağlığı ve Tüketicinin Korunması Komitesi 'dir.

AVRUPA TOPLULUĞU ADALET DİVANI

Avrupa Topluluğu Adalet Divanı (ATAD) topluluğun yargı organı olmak sıfatıyla çevre hakkına riayet belirlenmesi açısından iyi bir başvuru enstrümanı olarak karşımıza çıkar. Avrupa Topluluğu Adalet Divanı 13 bağımsız yargıçtan meydana gelir ayrıca Divan'a yargı çalışmalarında yardımcı olan 6 kanunu sözcüsü vardır. Divan üyeleri üye devletler hükümetlerince altı yıl için seçilirler. Divanın görevi üye devletlerin ve topluluk organlarının başta kurucu antlaşmalar olmak üzere topluluk hukuk kurallarına uymalarını sağlamak ve bu kuralları yorumlamaktır. Doğrudan başvuru ve üye devletlerin yargı organlarıncı olmak üzere iki şekilde ATAD'a başvurulabilmektedir. Doğrudan başvuru üye devletler, topluluk organları yada kendilerine karşı topluluk organlarıncı karar alınmış tüzel ve gerçek kişilerce yapılabilmektedir. Bu başvurularda aşağıdaki dava türleri söz konusudur.

_İptal Davası ; Duruma göre üye devletler, konsey, komisyon ve ilgili kişilerce konseyin yada komisyonun kurucu antlaşmalarına ve eklerine aykırı kararlarına karşı bu kararların ortadan kaldırılması yada yok sayılması için açılan dava türüdür.

_ İhmal Davası ; Yine aynı taraflarca, konseyin yada komisyonun karar almaktan imtina ettiği durumlarda gerekli işlemleri yapmalarını sağlamak amacıyla açılan dava türüdür.

_Yükümlülük Belirleme Davası ; duruma göre üye devletlerce veya komisyonca kurucu antlaşmalardaki yükümlülüklerini yerine getirmeyen üye devletlere karşı bu yükümlülüklerini yerine getirmeleri için açılan dava türüdür.

_Tazminat Davası ;Topluluk organlarının yada memurlarının görevlerini yerine getirmemeleri yada görevlerini ifa ederken davranışları sebebiyle zarar görenlerin zararlarının giderilmesi için açtıkları dava türüdür.

Pratikte divanın önüne çevre ile ilgili olarak en çok gelen dava türü üye devletlerin AT mevzuatına aykırı davranmaları sonucu, AET kurucu antlaşmasının 169. Maddesi çerçevesinde işleyen yükümlülük belirleme davalarıdır. 1970'li yılların sonundan 1986 yılı sonuna kadar ki yaklaşık 16 yıllık süre boyunca divan önüne 48 dava getirildiği görülmektedir.⁶⁶

Çevre sorunları ile ilgili olarak topluluk organlarının hukuksal işlemlerden en çok yönerge ve bağlayıcı kara türlerine başvurduğu görülüyor. Bununla birlikte topluluk organlarının yetkilerinin ve kanunun elvermesi durumunda öteki hukuksal işlemleri de gerçekleştirdiği görülmektedir.

Avrupa Topluluğunun üçüncü devletlerle ve uluslararası örgütlerle çevre konusunda antlaşmalar ve işbirliği yapması ise Avrupa Tek Senedi 'nin yürürlüğe girmesinden önce konseyin değişik kararları ile gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede topluluk bir çok uluslararası kurumla anlaşmalar oluşturmuştur.

1.4 NATO

Kuzey Atlantik Paktı yada bilinen kısaltmasıyla NATO içinde 1969 yılı aralık ayında başkan Nixon 'ın öncülüğünde " Modern Toplum Sorunları " komitesi oluşturulmuştur. Bu komitenin amacı çevre sorunlarıyla ilgili teknik ve bilimsel bulguların üye ülkeler arasında tartışılması idi. Komitede çalışmalar sonunda iki görüş ortaya çıkmıştır ;

_ Çevre sorunlarının çözümüne yönelik projeler için pilot ülke çalışmaları yapmak

_ Çevre sorunlarının çözümünde üye ülkelerin yasa oluşturmalarına yardımcı olmak

⁶⁶ İbid. 291

NATO, Türkiye dahil birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede bahsolunan pilot proje çalışmasını yapmıştır.

1.5 OECD

Ekonomik işbirliği ve kalkınma teşkilatı yada bilinen kısaltması ile OECD, başlangıçta ülkelerin ekonomik kalkınma çabalarını yaygınlaştırmak ve kaynakları daha iyi kullanmak amacı ile üye ülkelerin genel ekonomi politikalarının görüşülebileceği bir merkez olarak 1960'da Paris'te imzalanan konvansiyon'un 1. Maddesi gereği olarak kurulmuş ve 1961 yılında çalışmaya başlamıştır. Paris konvansiyonu gereği OECD aşağıda belirtilen politikaları ve amaçları gerçekleştirmek amacıyla kurulmuştur. Türkiye'nin de üye olarak imzaladığı konvansiyonla belirlenen kurumun politikaları ;

_ Üye ülkelerde en yüksek düzeyde sürdürülebilir ekonomik gelişmeye ve iş imkanlarına ulaşılması ile hayat şartlarının iyileştirilmesi aynı zamanda mali kararlılığın sağlanması ve böylece dünya ekonomisinin gelişmesine katkıda bulunulması bu madde'de anılan sürdürülebilir gelişme kavramı çevre hususunda, bir ekonomik birlik olan OECD'nin çevre yaklaşımını ifade etmek açısından önemlidir.

_ Üye ülkelerle olduğu kadar üye olmayan ülkelerle de sağlıklı bir ekonomik gelişmeye katkıda bulunmak

_ Uluslararası yükümlülükler doğrultusunda çok taraflı ve ayrıcalıksız bir dünya ticaretinin gelişmesine katkıda bulunmak şeklindedir.⁶⁷

⁶⁷ OECD, Türkiyede Çevre Politikaları, s. 01, Ank.1992

OECD çevre konusunda özellikle sınır ötesi kirlenme, doğal kaynakların yönetimi, kimyasallar ve tehlikeli atıklar konularında çalışmalar yapmaktadır. Kurumun ana idari organı olan konseyce bugün sayıları 100 'ü bulan uzmanlık komiteleri kurulmuştur. Bunlar arasında Çevre Komitesinin yanı sıra Tarım, Deniz Taşımacılığı, Endüstri, Bahkçılık ve bilimsel ve Teknolojik yöntemler Komiteleri de çevreyle direkt ilgili komiteler olarak sayılabilir. OECD 'de çevre hususunda BM'e benzer bir bakış açısı sergileyerek çevre sorunlarının uluslararası boyutuna dikkat çeker ve çevre sorunlarının ancak uluslararası işbirliği ile çözümlenebileceğini belirtir.

OECD'nin değişik tarihlerde yayınladığı bildireleri ile açıkladığı çevre politikaları üç temel ilke üzerine oturtulmuştur ;

__Ekonomik büyüme, çevre ile zıt ve alternatif bir kavram değildir.

__Önleyici politikalar ile çevre sorunları önceden, ortaya çıkmadan önlenmeli ve çevre korunmalıdır.

__Ekonomik büyüme ile çevre birbirine sıkı sıkıya bağlıdır.

OECD Çevre Komitesi başlıca altı konuda çalışmalar yapmaktadır.

- 1) Çevre yönetimine ilişkin sorunları tespit ve öneriler getirme
- 2) Üye ülkeler arasında çevre politikaları alanında uyum sağlama
- 3) Ulusal politikaların uygulanmasında üye ülkeler arasında çıkabilecek anlaşmazlıkları gidermek
- 4) Çevre kalitesi kriterlerini tespit etmek
- 5) Üye ülkelerce uygulanan çevre politikalarını izlemek ve danışmanlık yapmak
- 6) Kendi örgütünün dışında, çevrenin geliştirilmesine ve doğal kaynakların yönetimine katkıda bulunabilecek çözüm yollarını aramaktır.

Kuruluş çalışmalarını kendi içinde çevre sorunlarına uygun olarak oluşturduğu çalışma gurupları vasıtasıyla yapmaktadır. Kurumun bu çalışma guruplarını şöyle sıralamak mümkündür.

- _ Çevre ve Ekonomi Çalışma gurubu
- _ Çevre ve Kimya Çalışma gurubu
- _ Çevre ve Enerji Çalışma gurubu
- _ Hava, Su, Atık Çalışma gurubu
- _ Sınırlar Ötesi Kirlenmeler Çalışma gurubu

Her gurup kendi ilgi alanına giren konularda araştırma ve proje uygulama çalışmaları yapmaktadır. OECD ayrıca atıklı ve atıksız modern ve klasik teknolojiler konusunda çalışmalar yürütmekte ve fayda maliyet analizleri üzerine çalışmalar yapmaktadır. Kurum ayrıca bu konudaki çalışmaların küreselleştirilmesinin gereğini bültenlerinde vurgulamaktadır.

1.6 DİĞER KURULUŞLAR

Bu kesimde sayılabilecek belli başlı kuruluşlar olarak ; Dünya Meteoroloji Teşkilatı (WMO), Hükümetler arası Oşinografi Komisyonu (IOC), Deniz Kirliliğinin Bilimsel Yönü Üzerinde Çalışan Uzmanlar Grubu (GESAMP), Uluslararası Deniz Araştırmaları Konseyi (ICES), Uluslararası Kanser Araştırmaları Ajansı (IARC), Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu (ECE) Dünya Bankası (IMF), Dünya Kaynaklar Enstitüsü (WRI), Dünya Sağlık Teşkilatı (WHO) Dünya Yaban hayatı Fonu (WWF), Antartika Bilimsel Araştırma Komitesi (SCAR) Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA), Uluslararası Çevre ve Kalkınma Enstitüsü (IIED), Uluslararası Doğayı ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (IUCN), Uluslararası Balina Avcılığı Komisyonu (IWC), Uluslararası Okyanus Bilimleri Komisyonu (IOC), Uluslararası Çevre Bürosu (IEB), Uluslararası Ozon Birliği (IOA), Uluslararası Hava Kirliliğini Önleme Birliği (IYAPPA), Dünya Çevre Merkezi (NEL) ve Uluslararası Denizcilik Örgütü (IMO) sayılabilir⁶⁸

⁶⁸ IULA : Yerel yönetimler ve çevre, s.93,

2. GÖNÜLLÜ KURULUŞLAR

2.1 YEŞİL BARIŞ HAREKETİ

1971' de kurulan ve 24 ülkede bürosu olan yeşil barış hareketi örgütünün (Greenpeace) 1990'ların başında 4 milyon üyesi, 800 çalışanı ve 32 milyon dolarlık bütçesi vardır ve buna karşın hiç bir siyasal partiyle doğrudan ilişkisi yoktur.⁶⁹ Örgütü 158 ülkeden yaklaşık 4.5 milyon kişi dektelemektedir. Greenpeace'nin ulusal bürolarının temsilcileri yılda bir kez politikaları ve önceliklerini kararlaştırmak, bütçeleri belirlemek ve yönetim kurulu üyelerini seçmek için bir araya gelirler⁷⁰. Konsey toplantıları dışındaki acil uluslararası kararları uluslararası yönetim kurulu alır. Bu tip toplantılarda çevresel yıkımlara karşı Greenpeace kampanyaları belirlenir ve öncelikleri saptanır.

2.2 NGO (NON GOVERMENTAL ORGANİZATIONS)

Sivil Toplum Örgütleri yada bilinen İngilizce kısaltmasıyla NGO' ların dünya bazında doğum tarihi için 1970'lerin başını söylemek kuşkusuz doğru olur. Dünya üzerinde günümüz itibariyle kırk yaşını doldurmuş bir NGO' ya pek çok gelişmiş ülkede dahil olmak üzere rastlanmaz. Ülkemizin en eski gönüllü çevre kuruluşu Türkiye Tabiatını Koruma Derneği'nde (TTKD) 1955 yılında kurulmuştur. Türkiye'de ki NGO'ların 1978 yılındaki Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı'nın kurumsal yapılanması sonrasında hızlı bir artış trendine girdiğini söylemek mümkündür. Dünya ölçeğinde ise NGO'ların kurulmasına ivme kazandıran olay Greenpeace örgütünün kurulması olmuştur. Türkiye'de sivil toplum örgütlerinin kurulmasına öncülük edenlerin, dünyada ki genel eğilime paralel olarak ekoloji eğitimi almış aydın bir sınıf olduğu bir gerçektir. Bu bakımdan NGO'ları bir aydınlar hareketi olarak tanımlamak yanlış olmaz. Nitekim ülkemizde ki ilk NGO olan TTKD'nin 40 kurucu üyesinden 19'u ekoloji eğitimi almış Orman Mühendisidir.⁷¹

⁶⁹ S. Giritli : Günümüzde Çevre - Olaylar, Sorunlar, Gözlemler, İst 1991 s. 61- 74

⁷⁰ Hullu, Berto : Greenpeace ve Çevre, Yeni Türkiye, Çevre Özel Sayısı, s.652 , Tem-Ağ. 1995, Yıl : 1, Sayı :5

⁷¹ Neyişçi, Tuncay : Gönüllü Çevre Hareketleri, Yeni Türkiye, Çevre Özel Sayısı, s.626, Tem-Ağ. 1995, Yıl : 1, Sayı : 5

II. ULUSAL BOYUTTA ÇEVRE İDARESİ VE ÖRGÜTLENMESİ

Doğaya özgü çevre değerlerinin yada iktisadi bir deyişle doğal kaynakların insanoğlu tarafından rasgele kullanımından vazgeçilerek normatif bir düzenle kullanılması süreci mülkiyet müessesesinin doğmasına neden olmuştur. Aslında hukuk kurallarının meydana gelmesi ancak sorunların belirli bir boyuta gelmesi ile mümkün olmaktadır.⁷⁰ Başka bir deyişle bir konunun hukuk açısından düzenlenmesi zorunluluğu, yasa koyucu için ancak sorun düzeyine gelince mümkün olmaktadır. Nitekim Türkiye'de çevre sorunları konusundaki örgüt gelişimi de bu doğrultuda gerçekleşmiştir. Ankara'da hava kirliliğinin artması ve sağlık açısından önemli boyutlara ulaşması sonucu 12.02.1973 tarih ve 7/5836 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla "Çevre Sorunları Koordinasyon Kurulu " nun kurulması ile idari örgütlenme süreci başlamıştır. Daha sonra 27.07.1978. tarih ve 7/16041 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile kurulan " Başbakanlık Çevre Örgütü " nün kurulması bu idari örgütlenmeyi kemikleştirerek çevre idaresinin Türkiye'de gelişmesine temel teşkil etmiştir.

Biz bu bölümde çevre idaresine ve örgütlenme yapısına ulusal boyutu baz alarak önce konuyla direk olarak ilgili resmi nitelikli kuruluşların yapılanmalarını ve etkinliklerini daha sonra ise konuyla dolaylı olarak ilgilenen kamu kurumları ile birlikte bu meyanda ülkemizdeki gönüllü çevre kurumlarını sistematik ve hiyerarşik bir düzen içerisinde inceleyeceğiz.

Diğer yandan bu tahlilimizi Osmanlı İmparatorluğu dönemini baz alarak tarihsel bir gelişime de oturtmayı uygun gördük. İş bu meyanda öncelikle Osmanlı İmparatorluğundaki çevre ve çevresel değerlere yaklaşımı gerek etimolojik gerekse hukuki boyutlar açısından ele alarak Cumhuriyet dönemine önce genel bir vizyon ardından da anayasa ve yasalardaki zaman içindeki gelişim verilmeye çalışılacaktır.

⁷⁰ Özdek, Yasemin : İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı, s.65, Ank.1993, TODAİE

1. OSMANLI DEVLETİNDE ÇEVRE'NİN KURUMSAL YAPISI

Esasen Osmanlı imparatorluğu döneminde çevreye zamanın koşullarına has belli bir önem gösterildiğini bunda da dinsel ve geleneksel yapının önemli bir rolü olduğunu söylemek mümkündür. İmparatorluğun kuruluş yıllarında ve daha sonraki dönemlerinde, çevre sorunlarının günümüz düzeyinde olmayışı çevre hususunda kurumsallaşmayı engellemiş buna karşı zamanına has çevre sorunları ise teokratik bir devlet düzeneğine sahip olan Osmanlı' da dinsel buyruklar baz alınarak çözümlenmeye çalışılmıştır. Ekolojik düzene yapılan her türlü ihlal daha çok İslam dininin temizliği emreden, ölçülülüğü ve çevreye ait doğal değerleri korumayı içeren İslâm dininin buyruklarının tefsirleriyle bertaraf edilmeye çalışılmış ve belli ölçülerde bir başarı zamana göre gerçekleşmiştir.

Osmanlı'da, 1858 tarihli Ceza Kanunname-i Humayunu' nun çevre ile ilgili hükümlerinin yaptırımları bizim 1983 tarihli Çevre Kanunundaki hükümlerin yaptırımlarından daha ağırdır. O dönemde yaşanması muhtemel çevre sorunlarını içeren hükümlerin öngördüğü yaptırım giderici, ödetici nitelikli olmasının yanında hapis cezasını da öngörmekteydi. Oysa merfî çevre kanununda çevreyi bozan ve yok eden fiiller giderici, ödetici yaptırımlar öngörmekte hapis cezasına ise çok az ve istisnai koşullarda yer vermektedir. Diğer yandan mecelle'de mülkiyet hakkının aşkın kullanımından doğan çevre etkilerinin komşuluk ilişkilerinde "sayma" yöntemi kullanılmış, bunun yanında örnekleme yolu kapatılarak olması muhtemel çevre etkilerine değinilmesi engellenmiştir. Osmanlı Devletinin son dönemlerinde siyasal ve toplumsal yapısını tespit eden anayasalarında ise çevre ile ilgili düzenlemeler bulunmamaktadır. Bunlara ilâve olarak belirtmek gerekir ki bugün bir çevre sorunu olarak karşımıza çıkan kentleşme problemi ile ilgili olarak Osmanlı imparatorluğunda 1848 yılında "Ebniye Nizamnamesi" çıkarılıncaya kadar yerleşim alanları konusunda da bir hukuki düzenlemeye rastlanmamaktadır.

1848 yılında ilk olarak İstanbul ve biladi selasedeki (Üsküdar, Galata, Eyüp bölgelerine verilen ad) binaların inşa tarzına ve bazı şehircilik prensiplerine yer veren "Ebniye nizamnamesi" çıkarılmıştır. İş bu nizamname 1864 yılında çıkan "Turuk ve Ebniye Nizamnamesi" ile ilga edildi. Osmanlı İmparatorluğundaki son düzenleme ise 1882 yılında yürürlüğe giren ve "Turuk ve Ebniye Nizamnamesini" yürürlükten kaldıran "Ebniye kanunu" olmuştur⁷¹. Görülüyor ki Osmanlı uzun dönem imar sorunu ile ilgilenmemiş son dönemlerinde de işi çıkardığı nizamnameler yoluyla çözmeye kalkmış ve bizim Osmanlı dönemi çevre anlayış ve uygulamalarına dair görüşümüzde bir değişiklik meydana getirmemiştir.

Osmanlı imparatorluğunda çevreyi korumaya yönelik normatif düzen kronoloji göz önüne alınırsa iki genel başlıkta incelenebilir. Padişah emirleri ve yasal düzenlemeler.

__PADIŞAH EMİRLERİ

Osmanlı imparatorluğu padişahları arasında çevreye karşı en duyarlı kişi olarak karşımıza Fatih Sultan Mehmet (1432-1481) karşımıza çıkmaktadır. Gerek Osmanlı gerekse dünya tarihi açısından çağına yön vermiş biri olarak Fatih Sultan Mehmet Han ölümüne yakın zamanda bazı mallarını çevreyi koruma amacına hizmet edecek bir vakfa bağışlamıştır. Bir vakıfnamesinde '....Ben' ki İstanbul Fatih Abd-i Aciz Fatih Sultan Mehmet Han'ım, bizatihi terimle kazanmış olduğum akçelerimle satın aldığım, İstanbul'un taşlık mevkiinde kain ve malum-ul hudud olan 136 bağ dükkanımı aşağıdaki şartlar muvacehesinde vakf-ı sahih eylerim ;

Şöyle ki bu gayrı menkulatımdan elde olunacak nemalarla İstanbul'un her sokağına ikişer kişi tayin eyledim. Bunlar ki ellerinde bir kab içerisinde kireç tozu ve kömür külü olduğu halde günün muayyen saatlerinde bu sokaklarda gezeler ve bu sokaklara tükürenlerin ifrazatına bu tozu dökelerki yevmiye yirmişer akçe alsınlar. Ayrıca nasbeylediğim hekimler kapı kapı dolaşarak hastalara şifa bulduralar. Mazallah herhangi bir gıda maddesi buhranı da vaki olabilir böyle bir hal

⁷¹ Pirler, Orhan : İmar Kanununun Mülki Amirlere ve İdare Kurullarına Verdiği Görevler ve Yetkiler, Türk İdare Dergisi , s. 101, İşleri Bak. yay. yıl : 60, Aralık 1988, sayı : 381,

karşısında bırakmış olduğum 100 silah ehli erbaba verile, bunlar ki hayvanat-ı vahşiyenin yumurtada veya yavruda olmadığı sırada balkanlara çıkıp avlanalar ki zinhar hastalarımızı gıdasız bırakmayalar...⁷². Başlatılmış olan bu tür eylemler daha sonraları da sürdürülmüştür. Kamu hizmetlerinin daha çok vakıflar aracılığı ile görülmeye çalışılması Osmanlı'da zamanla bir gelenek haline gelerek Osmanlı imparatorluğu boyunca devam etmiştir. Hatta İstanbul'da hala hiç olmazsa adını yaşatabildiğimiz Zeynep Kamil Hastanesi hayvanların tedavisi için kurulmuş bir vakıf hastanesidir. Bu anlatılanlara bakılarak Osmanlı'da çevre olgusunu normatif ve kurumsal bir yapıya kavuşturulduğunu sanmak yanlış olur. Gerçi bu hususta Osmanlı'daki ilk yasal düzenlemelerin çıkarıldığı 16 yy'a kadar geniş ve verimli bir ülkede yaşayan Osmanlı halkı için çevre sorunlarının önemli bir olgu olarak yaşamlarında olmaması önemli bir etkidir, bilindiği üzere çevre sorunları dünya açısından da ciddiyet arz etmesi 20. yy'ın ikinci yarısında ortaya çıkmış bir olgu olması nedeniyle Osmanlı'dan böyle bir çevresel kurumsallaşmanın O dönemde beklenmesi haksızlık olur.

___YASAL DÜZENLEMELER

Osmanlı'da devlet düzeneğinin teokratik bir yapıdan oluşması nedeniyle, çevre kirliliği sorununun dinin kişinin kendisini ve çevresini temiz tutması ile ilgili buyrukları yardımıyla sağlanmaya çalışılması göze çarpan en önemli unsur olmuştur. Kaynağını dinsel buyruklardan alan normatif bazı düzenlemelere gidilmiş. Bu bağlamda halkın çevre temizliğine dikkat etmesini sağlamak için Subaşılık müessesesi Osmanlı'da karşımıza çıkan çevre ile ilgili tek normatif kurum olarak karşımıza çıkar. Bu kurum günümüz belediyelerinin kolluk teşkilatı olan ve çevrenin genel temizliği ve halk sağlığı gibi konularla ilgilenen zabıta teşkilatına benzetilebilir. Subaşıları belli bir bölgenin temizliğinden sorumlu olup sorumlu oldukları bölgeye görede ünvan alıyorlardı il, kaza subaşısı gibi. Bu subaşılar uygulamalarında yasal mevzuata dayanmakla mükellefi. Örneğin çöplük subaşısının görevini ifa etmesi için Kanuni Sultan Süleyman döneminde 1539 yılında hazırlanıp yürürlüğe giren ve 13

⁷² Songar, Ayhan : Çevrecilere ibret olsun, Türkiye Gazetesi, 20.09.1992

maddeden oluşan "Çevre Temizliği Nizamnamesi" vardır. Bu nizamname incelendiğinde gözümüze çarpan yaptırımın niteliği olup, çevre temizliğine verilen önemi vurgulamak için kişi haklarını ihlal eden cezalandırma yönteminin seçilmiş olmasıdır. Örnek vermek gerekirse çöplerini umumi yerlere atan kişilere attığı şeyin boynuna asılarak meydanda dolaştırılmasıdır. Daha sonra 1858 tarihinde çıkarılan arazi kanunnamesinde mülkiyet hakkı toprak açısından ele alınarak toprak varlığının korunması amaçlanmıştır. Gerçi arazi kanunnamesinde çevre kirliliğini önlemeye yönelik hüküm olmamasına rağmen ancak belirttiğimiz gibi ekolojik dengenin bir unsuru olan toprağın hiç olmazsa koruma altına alınmasına çalışılmış olması önemli bir adımdır ⁷³. Daha ilerki yıllarda ekolojik değerlerin ve doğal kaynakların giderek yok olduğunu gören idare orman konusunda 1870 yılında Orman Nizamnamesini çıkararak ormanları korumaya çalışmıştır. Esas olarak çevre kirliliğine karşı en önemli düzenlemeler 1810 tarihli Fransız Ceza Kanununa dayanarak çıkarılmış olan 1858 tarihli Ceza Kanunname-i Humayunu'dur. Bu kanun ile çevrenin korunması, çevreye karşı işlenen suçların cezalarının düzenlenmesi açısından geniş anlamda işleyen yasadır. Bu yasa sistematik biçimi ile bizdeki ceza kanununa benzer nitelikte olup, cürüm ve kabahat ayırımına göre ; çevre ile ilgili hükümlere daha çok kabahatler bölümünde yer verilmiştir.

Osmanlı Devletinde çevre hukukunu ilgilendiren düzenlemelerin yer aldığı bir başka kanun 1876 tarihli Mecelle-i Ahkam-ı Adliye'dir. Yasada çevre hukuku ile ilgili düzenlemeler ilk 13 kitapta yer alır. Mülkiyet hakkı yasal güvenceye bağlanırken içeriğinde mülkiyete bağlı yükümlülüklerde çevresel etki yaratan sonuçlar bakımından tespit edilmiştir. Bazı normlarda komşuluk ilişkileri gereği yapma, kaçınma, katlanma yükümlülükleri dolaylı olarak çevreyi koruma amaçlı maddeler olarak karşımıza çıkar. Mecelle'de bu üç tür yaptırıma da rastlanır⁷⁴. Daha önce belirttiğimiz üzere Osmanlı Devletinin anayasal metinlerinde ise çevre hukukunu ilgilendiren maddelere rastlanmamıştır.

⁷³ Üçok, Coşkun ve Mumcu, Ahmet : Türk Hukuk Tarihi, s.324, Ank1985

⁷⁴ Çörtoğlu, Sahir : Komşuluk Hukukunda Taşınmaz Mülkiyetinin Kullanılmasının Çevreye Etkileri ve Sonuçları, s.16, Ank. 1982, AİTİA Yay.

2. CUMHURİYET SONRASI KURUMSAL YAPILANMA

Türkiye'de uzun süre çevre kavramı yasal mevzuatımızda kullanılmamış yani çevreye çevre denmemiştir. Çevreyle ilgili normatif kurumsallaşmanın ancak 1960'lardan sonra başladığını ilk çevre yasasının ise 1983 yılında çıkarıldığını görüyoruz. Öncelikle Cumhuriyet dönemi ilk anayasasından itibaren günümüze kadar olan yasal gelişme incelenerek çevre olgusunun ülkemizdeki gelişimi ana hatları ile ortaya konacaktır.

Türkiye'de Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında çevre sorunlarına yönelik yasal düzenlemelerin diğer yasaların içinde yer aldığı görülmektedir. Çevre sorunları sanayileşme ile ortaya çıktığından Osmanlı döneminde bu konu daha çok orman ve arazi düzenlemesi ve doğanın korunması konularına yönelmiştir. Cumhuriyet döneminde ise genel olarak çevre ile ilgili yasal düzenlemeleri kapsayan 23 yasa vardır⁷⁵. Türkiye'de çevre mevzuatının ve politikalarının başlı başına bir konu olarak ele alınması uluslararası alandaki gelişmelere cevap vermek ihtiyacıyla doğmuştur. 1972 Birleşmiş Milletler Stockholm Konferansına hazırlanmak ve konferansı takip eden uluslararası gelişmelere cevap vermek amacıyla kurumsal ve hukuki yapı oluşturulmaya başlanmıştır.⁷⁶

Bu bağlamda kamu kesimi için kesin ve bağlayıcı nitelikli olan kalkınma planlarında çevre politikalarına ilk defa 1973-1977 yıllarının kapsandığı üçüncü beş yıllık kalkınma planında yer verilmiştir ve bunun gereği olarak yine ilk kez imar ve iskan bakanlığının bünyesinde bir birim oluşturularak çevre politikaları ve çevre sorunları ile ilgilenilmesi sağlanmıştır. Daha sonra idari yapı olarak ilk defa olmak üzere 1974 yılında kabinenin sekiz bakanından oluşan "Çevre Sorunları Koordinasyon Kurulu" oluşturulmuştur. Çevre politikalarının uygulanması hususunda bakanlıklar arası koordinasyon sağlanarak çevre politikalarının uygulanmasında birlik sağlanması amacı güdülen kurulumun çalışma esasları 1975 yılında belirlenerek çalışması sağlanmıştır. 1976 yılında ise TÜBİTAK bünyesinde çevre

⁷⁵ İlkın, Akın ve Alkın, Erdoğan : Çevre Sorunları, s.40, İst.1991, TOBB yay.

⁷⁶ Abama, Muhittin : Açıklamalı - Gerekçeli Kıyı Kanunu, s. 26 ,Ank. 1991, Cansu Yay.

araştırmaları koordinasyon birimi kurulmuştur. Bu birimin amacı evre sorunlarının nedenlerinin ve çözüm yollarının bilimsel yollarla incelenerek hükümete alınması gereken önlemler konusunda yol göstermek olarak belirlenmiştir. 1978 yılında ise bir dönüm noktası olarak ilk kez adında çevrenin telaffuz edildiği "Başbakanlık evre Örgütü" Devlet Bakanlığına bağlı olarak kurulmuştur bu örgüt daha sonraları 1984 yılında Başbakanlığa bağlı olarak kurulacak olan "evre Genel Müdürlüğü" teşkilatına çekirdek olmuştur. Diğer yandan evre kanunu ile hizmet ilk defa taşra faaliyetleri olarak Mahalli ve evre kurulları oluşturulmuş ve genel müdürlük ile işbirliği yapmaları sağlanmış fakat zaman içerisinde bu genel müdürlüğün ihtiyaçlara cevap verememesi nedeniyle 1989 yılında "Başbakanlık evre Müsteşarlığı"na dönüştürülmüştür. Nihayetinde 1991 yılında Türkiye Cumhuriyeti evre Bakanlığı kurularak evre hususu en yüksek düzeyde temsil imkanına kavuşmuştur.

2.1 ÇEVRE DUYARLILIğI VE ÇEVRECİ HAREKET

İnsanın evre ile ilgili sorunlarla ilgilenmesi sanıldığı kadar yeni değildir. Çok eski zamanlardan beri kişinin kendi mülkiyet hakkını kullanırken başkalarına ve çevreye zarar verici faaliyetlerden kaçınması gereği düşünölmüş ve bunun için bir takım hukuki önlemler alınmıştır. Kaynağını roma hukukundan alan bu önlemler zaman içinde toplumsal gelişme ve sanayinin inanılmaz boyutlarda evre değerlerini ve doğal kaynakları tüketmeye başlamasıyla yeni boyutlar ve sürat kazanarak günümüze kadar gelmiştir.

Türkiye'de evre sorunlarına ve çevreye karşı duyarlılık sanayileşmede önemli adımların atıldığı 1960'lı yıllarda dünyadaki gelişmeler üzerine başlanmış dış kaynaklı bir evrecilik hareketine maruz kaldığı söylenebilir. Özellikle Birleşmiş Milletlerin organize ettiği 1972 Stockholm zirvesi evre hususunda Türkiye üzerinde uyarıcı bir etki yapmış işin ilginç yanı öteden beri olduğu üzere yeniliklerin teşekkölü batıdan farklı olarak bizde halktan değil idare tarafından getirilmesi yanı evrecilik hareketinde de değişmemiştir.

Türkiye’de çevre kirlenme olgusu 1970’ lerin başında gündeme gelmiştir. Haliç’in kirlenmesi, İzmir ve İzmit körfezlerinin kirlenmesi Ankara'daki hava kirliliği ve daha pek çok hava ve su kirlenmesi sorunları birbirini izleyerek bir sorunlar zinciri oluşturarak kamu oyunun dikkatlerini çekmiştir. Bir yazar, Ülkemizdeki çevre hareketine hız kazandıran etmenleri üç başlıkta topluyor ; ilki çevre sorunu yaratan ve halkın ilgisin eken olaylar ikincisi, şehircilik anlayışının varolmamasından kaynaklanan sosyal etkenler, üçüncüsü ise çevre kirleten eski teknolojilerin kullanımı, trafik ve mevzuatın yetersizliği gibi teknik etkenler.⁷⁷ Yazarın çevre sorunlarına duyarlılığın ivme kazanmasına sebebiyet veren etmenler olarak sıraladığı bu faktörler zaten dengesi bozulan ekolojinin hayata yansıyan çevresel problemleridir. Bu meyanda 70’lerden sonra karşılaşılan bu tür çevre sorunlarında hızlı bir yükselme trendi görüldüğünü söylemek daha doğru bir yaklaşım olur.

Çevre sorunları daha ziyade bölgesel çevre örgütlerinin sorumluluğuna bırakılmıştır. Ancak, bu kuruluşlar çevre koruma önlemlerinde sorunun önemine inanmayan, ülke çapında dağınık bir görünüm arz eden kuruluşlar olarak kalmışlardır. Devlet hızlı kalkınma tutkusu içinde meydana gelebilecek tüm olumsuz yan etkileri görmezden gelerek çevre sorunlarına karşı ilgisiz kalmıştır. Türkiye’deki çevreci hareket bu açıdan bir aydın hareketi niteliğindedir. Günümüzde Türkiye’de uygulanan sanayileşme politikası içinde çevre kirliliğine karşı önlem alınmaması doğal çevrenin orta ve uzun vadede ciddi sorunlar içine girmesine yol açacaktır ki içinde bulunduğumuz geçiş aşamasında çevre sorunlarının dikkate alınmaması Türkiye’yi düzeltilmesi olanaksız ve son derece ciddi bir çevre kirliliğiyle karşı karşıya bırakacaktır.

Kuşkusuz Türkiye'nin sanayileşmiş toplumlardan alması gereken dersler vardır. Değişik nedenlerle üretim ve tüketim faaliyetleri sonucu oluşan çevre kirliliğinden sadece inşanoğlunun sorumlu olduğu bir gerçektir. Sadece kısa vadeli üretim artışlarının ekonomik başarı olmadığı, kaynakların kullanımında orta ve uzun

⁷⁷ Kuleli, Ömer : Türkiye’de çevre hareketinin ivme kazanması, s.18, Bilim ve sanat Dergisi, Ağus. 1988, sayı no : 92

vadeli üretkenlik niteliklerinin dikkate alınmasının yanında doğal dengeyi bozmayan bir sanayileşme hareketinin gerçekleştirilmesi gereklidir.

2.2 RESMİ ÇEVRE İDARESİ VE ÖRGÜTLENMESİ

Çevre yönetimi kavramı ; Tüm canlıların sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşamaları, doğal kaynakların korunması, değerlendirilmesi ve geliştirilmesi amacıyla gerek kamusal gerekse özel kesimde elverişli bir iletişim, planlama, eşgüdüm ve denetim sisteminin oluşturulması ve bu sistemi çalıştıracak bir örgütün kurulmasını anlatmaktadır⁷⁸.

Anayasalarda yer alan hak ve özgürlüklere, değişen ve gelişen çağımızda yeni bir hak olarak çevre hakkı girmiştir.90'lı yılların başında 45 ulus-devletin anayasalarında ve ABD üyesi 11 devlet anayasasında çevreyi korumaya ilişkin hüküm bulunduğu ayrıca birçok ülkenin çevreye ilişkin genel mevzuat düzenlemesine sahip olduğu gözlemlenmektedir.⁷⁹ 1982 anayasası'nın 56. Maddesi sağlık hizmetleri ve çevrenin korunması kenar başlığı altında ; " Herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir, çevreyi geliştirmek çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek devletin ve vatandaşların ödevidir." Hükmüyle çevreyi anayasal bir hak olarak görmüştür. Bu maddeden hareketle çevre hakkının geniş anlamda Anayasa'da kullanıldığı söylenebilir. Maddede kullanılan çevreyi geliştirme, sağlıklı ve dengeli çevre gibi deyimlerin herhangi bir sınırlama olmaksızın kullanılmış olması bize hem beşeri hem de tabii çevrenin bir arada korunduğu bir yaşam çevresi hakkı olarak yorumlama imkanı verir. 82 anayasası çevre hakkının yanı sıra kıyı, orman, kültür varlığı gibi bazı çevre değerlerini de koruma altına almak için hükümlere metninde yer vererek, çevre koruması olgusuna bütünsel bir yaklaşım içine girmiştir. Türk hukuk yaşamına 1982 anayasasıyla giren çevre hakkı Ülkemizde çevre mevzuatının hukuki bakımdan farklı özelliklere sahip iki döneme ayrılmasına sebep olmuştur.

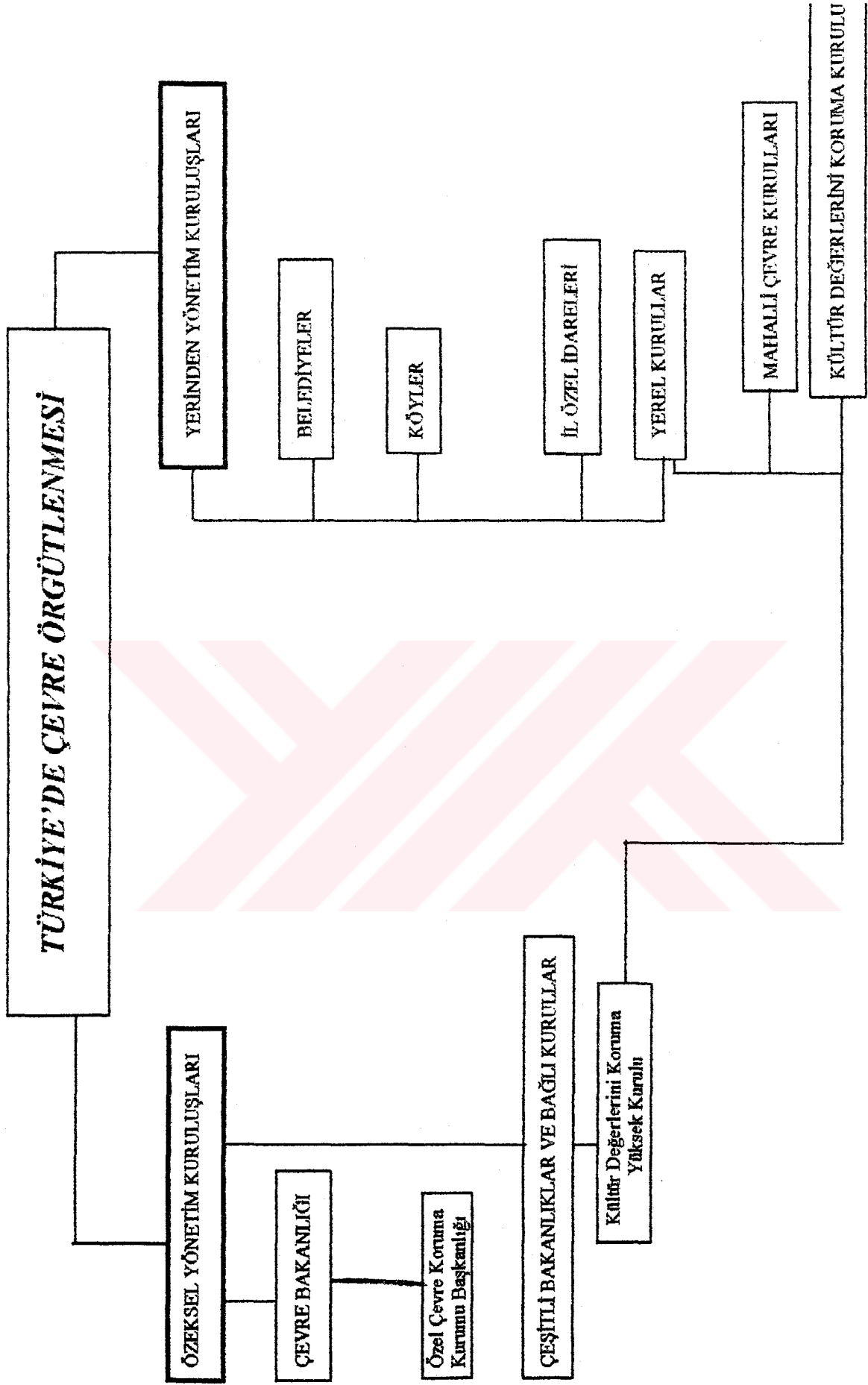
⁷⁸ Keleş : Çevre Bilim, s.215

⁷⁹ Kaboğlu, İbrahim : Çevre Hakkı, s.34, İst.1992

Birinci dönem Cumhuriyetin kurulmasından 1982 yılına kadar olan aralık olup bu dönemde çevreye doğrudan çevre denmemiş fakat çevre düzenlemelerinin çeşitli yasalarla yapıldığı dönemdir yani çevre bu dönemde adsızdır. İkinci dönem yani 1982 anayasası sonrası çevre bir hak olarak görülmüş ve çevreye çevre denmeye başlayarak çevrenin adı konmuştur. Böylece bu dönemden itibaren çevrenin kurumsallaşması da hız kazanmış ve artık anayasal bir gerek olmak sıfatıyla çevreye dair doğrudan bir yasa "Çevre Yasası " çıkarılmış ve çevre örgütünü bir bakanlık olarak kurumsallaştırılması öngörülmüştür. Ayrıca bu dönemde çevreyle ilgili İmar Kanunu, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu, Karayolları Trafik Kanunu, Milli Parklar Kanunu, Büyük Şehir Belediyeleri Kanunu, Turizmi Teşvik Kanunu, Boğaziçi Kanunu gibi yasalar çıkarılarak çevre hususun da ciddi adımların atıldığı dönem olmuştur.

Türkiye'de resmi çevre idaresi ve örgütlenmesi genel anlamda aşağıdaki gibi şematize edilebilir.

Tablodan da görüleceği üzere Türkiye'de çevre idaresi daha doğrusu çevre ile ilgili görevler gerek merkezi yönetim gerekse yerel yönetimlere verilmiştir. Merkezi yönetim görevi, Çevre bakanlığına, Kültür bakanlığına ve Başbakanlığa bağlı özeysel kuruluşlarca yürütülürken yerel çevre yönetimi ise öncelikle belediyelere ve il özel idarelerine bırakılmıştır. Merkezi yönetim ayrıca mahalli bazda örgütlenerek çevre ile ilgili çalışmalara yerinden katılma gereği duymuştur. Bu kuruluşlar görev ve ilgi alanları açısından incelendiklerinde çevre sorunları olgusunu pratikte bölümlü olarak üstlendikleri görülebilir. Bu açıdan bu kuruluşlar arasında bir uzmanlaşmanın varlığından bahsetmek mümkünken karşımıza birden fazla idari otoritenin varlığının çıkması ise kurumlar arasında koordinasyon ve hiyerarşi sorunu doğuracağını da göstermektedir.

Bu bakımdan ya çevreyle ilgili bu kurumlar çevre bakanlığının idari şemsiyesi altında toplanarak çevre hususunda bir yetki birliği sağlanmalı ki bu günümüzde oldukça güçtür çünkü çevre içeriği bakımından disiplinlerarası bir konu olmak sıfatıyla birçok kurumun işbirliğini gerektirir yada ki genel kabul gören de budur, çevreyle ilgili tüm bu kuruluşlar arasında gerekli koordinasyonu sağlayacak bir çevre koordinasyon kurulu kurularak etkin bir şekilde işlevini ifade edecek tarzda yapılandırılmalıdır. Dünyada gözlemlenen idari yapılanmada çoğulcu, hem merkezden hem de mahallinden yönetim anlayışında bağımsız birçok kurumun koordine edilerek çevre sorunlarının çözülmesi yolundadır. Bizden farklı olarak gönüllü kuruluşlarında etkin bir şekilde bu tür kurullara katılma hakkının sağlanmış olmasıdır.

2.2.1. RESMİ KURULUŞLAR

Resmi nitelikli çevre kuruluşlarını çevreyle olan ilişkilerinin dolaylı yada doğrudan olmasına bakmaksızın saymak gerekirse yukarıda sözünü ettiğimiz çevrenin disiplinler arası bir konumu olmasının manası daha rahat görülebilecektir. Öncelikle çevreyle direkt olarak muhatap olan Çevre Bakanlığı çevre örgütlenmesi içinde en önemli kurum olarak karşımıza gelir. Daha sonra tarihi mirasın korunması için uğraş veren Kültür Bakanlığı ve ona bağlı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu (KTVKK) sayılabilir. Diğer yönden İçişleri Bakanlığı yerel yönetimlerin ve il özel idarelerinin başı olmak sıfatıyla çevreyle dolaylı olarak ilgilenirken Sağlık, Orman Tarım ve Köy işleri, Bayındırlık ve İskan, Turizm, Enerji ve Tabii Kaynaklar, Maliye ve Gümrük, Ulaştırma, Sanayii ve Ticaret ve Dışişleri Bakanlıkları ilgi alanlarından dolayı kimi zaman dolaylı kimi zamanda doğrudan çevreyle ilgilenen resmi kuruluşlar olmaktadır. Tüm bunlara ilaveten Devlet Planlama Teşkilatı, Başbakanlık Özel Koruma Kurulu, Türkiye Atom Enerjisi Kurumu, TÜBİTAK, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı, Hıfzısıhha Kurumu gibi kurumları ise merkezi idareye bağlı özerk nitelikli kuruluşlar olarak saymak mümkündür.

2.2.1.1. GENEL DEVLET YAPISI İÇİNDEKİ ÖRGÜTLENME

Çevrenin Devletin genel yapısı içindeki örgütlenmesinin yasama yürütme ve yargı açısından konumunu incelemek devletin çevreye verdiği önemi de ortaya koyarak çevre bilincinin ülkemizde ne düzeyde olduğunun anlaşılması açısından da bize yol gösterecektir.

Çevrenin korunması ve geliştirilmesi hem yurttaşların hem de kamunun yetki ve sorumluluğuna verilmiştir. Çevreye yönelik suçlar yurttaşlardan yada kamudan kaynaklanmakla birlikte bu eylemleri yargı yoluyla önlemeye çalışmak yine yurttaşların yada kamunun görevidir.

Yürütme organında çevre bugün hâk ettiği yer olan Çevre Bakanlığı ile temsil edilmektedir. Daha önceleri Genel müdürlük, Müsteşarlık gibi makamlarda temsil yeri bulan çevre kavramı zaman içinde gelişerek 1991 yılından itibaren çevre bakanlığı olarak yapılandırılmıştır. Bakanlık günümüz koşullarında etkin bir faaliyet gösterememektedir. Buna gerekçe olarak bakanlığın yapılanmasını ve illerdeki örgütlenmesini tam olarak tamamlayamamış olması ve yeteri miktarda uzman personel bulunmaması gibi maddi yetersizlikler gösterilebilir.

Yasama açısından TBMM'de Meclis başkanlığına bağlı bir Çevre komisyonu oluşturulmuştur. Bu komisyon önüne gelen yasa tekliflerini çevre açısından inceleyerek meclis başkanlığına sunarak yasanın çevreye getireceği olumsuzlukları belirterek alınması gerekli önlemleri de raporuna ekler. 1961 anayasası ikinci dünya savaşı sonrası yapılan pek çok anayasa gibi ekonomik ve sosyal haklara geniş yer vermiş bu arada herkesin beden ve ruh sağlığı içinde yaşayabilmesi için tıbbi bakım görmesi ödevini devlete yüklemiştir. Bu hüküm zamanın şartlarına göre değerlendirilirse dolaylı olarak çevre hakkına açılışın bir başlangıcı olarak yorumlanabilir. 61 Anayasası ayrıca tabii kaynaklar ve ormanlarla ilgili hükümlere de yer vererek çevre değerlerinin korunmasını da sağlamakla birlikte çevre deyimine direkt olarak rastlanmaz bu açıdan çevre hakkının bahsedildiği bir anayasa niteliği taşımaz. 1982 Anayasasında çevreyle ilgili düzenlemelerin ilk defa görülmesi ve

çevrenin bir hak olarak tanınmasından sonra TBMM'de yasama organı olmak sıfatıyla konuya ilgi duymuştur.

Çevreye ilişik yargı kararları temelde iki noktada dayanak bulur ; ilki herkesin sağlıklı ve ekolojik açıdan dengeli bir çevrede yaşama hakkının ihlal edilmesinin önlenmesi ve bu ferdi hakkın korunmasıdır. İkincisi ise çevreye yönelik suçlardan toplumun, zarar gördüğünü kabul ederek bu tür eylemlere uygun yaptırımlar uygulanarak kamusal düzenin korunması, sağlanmasıdır.

Çevre hukuku dünyada ve Ülkemizde yeni gelişmekte olan ancak giderek artan bir biçimde önem kazanmaya başlayan bir hukuk dalıdır. Bütün ülkelerde çevre mevzuatı zaman içinde karşılaşılan sorunlara paralel olarak gelişmiştir. Çevre sorunlarının son çeyrek asırda önem kazanması çevre politikalarını yürütecek mevzuatın gelişmesine hatta giderek bağımsız bir hukuk dalı olan çevre hukukunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Çevreyle ilgili hukuki düzenlemelerin çok eski tarihlere dayandığı bilinmektedir. Çoğu kez bu düzenlemelerde çevre sağlığı, tabiat ve eski eserlerin korunması konuları işlenmiş ve bu amaçla kamuya görev ve yetkiler verilmiştir.

Çevre hukuku Ülkemizde çok kısa bir sürede dünyadaki gelişmeye paralel olarak gelişmiştir. Hukuk sisteminin en önemli özelliklerinden biri geleneksel kamu hukuku ve özel hukuk ayrımıdır. Çevre hukuku gerek konu gerekse ilkeler itibariyle bu ayrıma girmemekte ve disiplinler arası bir konum sergilemektedir. Diğer yandan çevre kirliliğinin sınırlar ötesi taşınabilirliği çevre hukukunun uluslararası bir nitelik kazanmasına ve evrensel bir boyut almasına sebep olmuştur. Yargı açısından çevre hukuku alanının da hemen hemen her ülkede karşılaşılan zorluklar ülkemiz içinde geçerlidir. Çevre hukuku mevzuatı hem çok sayıda kuruluşu ve sektörü ilgilendirdiği için yaygın ve fazladır, hem de yaygın olduğu ölçüde bu mevzuatı uygulamakla görevli olan yetkili mercii sayısı oldukça fazladır. Bu olgu çevre hukukunun yeknesak bir hukuk dalı olmadığına bir göstergesidir. Bu özellik çevre

hukukuna karmaşık bir yapı vermekte uygulamada pek çok çatışmaya neden olmaktadır.⁸²

Çevre kanunu 1983 tarihli olmasına rağmen halen yargı organları tarafından çok fazla kullanılmamakta özellikle özel hukuku ilgilendiren tazminat konularında çevre kanununu uygulamak yerine medeni kamundaki hükümlere gidilmekte ve halen çevre mahkemelerinin kurulmamış olması çevre üzerinde yargının bir handikapı olarak görülebilir.

Bununla birlikte aldığı kararlarla çevre hukukunun oluşmasında önemli bir rol üstlenen Anayasa Mahkemesi kararlarında, çevreye olan yaklaşımında dikkat çeken yorumlar ve ilkelere rastlanmaktadır. Anayasa Mahkemesi Anayasanın 56. Maddesinde yer alan "Sağlıklı ve dengeli bir çevre " kavramını yalnızca doğal güzelliklerin korunduğu, kentleşme ve sanayileşmenin getirdiği hava ve su kirlenmesinin önlenmediği bir çevre olarak yorumlamamakta, belli bir plan ve programa göre düzenlenmiş çevrenin de bu kavrama girdiğini belirtmektedir. Anayasa Mahkemesi ayrıca 57. Maddede yer alan konut hakkına ilişkin devlet ödevlerinin şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözeten bir planlama çerçevesinde yerine getirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca kurum idarenin bütünlüğü ilkesinden hareketle bu görevin hem merkezi yönetim hem de yerel yönetimce yada birlikte yerine getirilebileceği görüşündedir.⁸³

Anayasa Mahkemesi 1980 yılından beri aldığı kararlarla kamu yararı kavramını, Anayasaya uygunluk denetimi ölçütü olarak uygulandığı bakımından ortaya koyduğu, tarihsel yoruma önem veren yaklaşımı ve kıyı kanununda anayasaya aykırılığı yasada yer almayan ama anayasa uyarınca yer alması gereken hükümlere dayandırılması etkili bir yargısal denetim sağlanması bakımından oldukça önemli bir adımdır.

⁸² Zilelioğlu, Hilal : Mülkiyeliler birliği dergisi, yıl 1990, sayı 120 s. 05

⁸³ Sağlam, Fazıl: Şehircilik, Hukuk ve Yönetim İlişkileri :Türkiye 12. Dünya Şehircilik Günü Kollokyumu, s.73, Ank 1990 , A.Ü. SBF BYYO Yay.

2.2.1.2. MERKEZİ İDARE VE TAŞRA UZANTILARI

Çevre il müdürlükleri çevre bakanlığının taşradaki alt yapılarını oluştururlar. Çevre il müdürlerine bağlı olarak çalışan bu birimlerde il bazında çevresel sorunlar merkezin genel prensipleri altında çözülmeye çalışılır. Çevresel sorunlar özellikle çevre kirliliği genel anlamda yerelsellik teşkil eder bu da çevre sorunları ile yerel mücadele gereğini doğurur.

Çevre yasası ile çevre siyasasının sürdürülebilmesi için illerde örgütlenmeye gidilmiş ve 222 sayılı kanun hükmünde kararname ile yerel çevre kurulları kurulmuştur. Bu kurul valinin başkanlığında ; il yönetim şube müdürlerinden, belediye başkanından, üniversite ve sanayi odası temsilcilerinden oluşmaktadır. Bu kurulun genel sekreterliğini ise il sağlık müdürü yapmaktadır. Kurul çevre politikalarını il düzeyinde uygulayarak çevrenin korunması ve geliştirilmesine yardımcı olmakla ve ildeki türlü kuruluşların çevre ile ilgili uygulamaları arasında koordinasyonu sağlamakla görevlidir. Bahsedildiği üzere çevreyle ilgili çok sayıda bakanlık ve kamu kuruluşu bulunmaktadır bu kurumların taşradaki işlerini yürütmek üzere kurduğu il müdürlükleri arasında koordinasyon önemli bir sorun olarak görülmektedir. İl Çevre Kurulları bu koordinasyonu sağlanması açısından oldukça önemli bir görevi ifa etmektedirler.

2.2.1.2.1. BAŞBAKANLIK ÇEVRE ÖRGÜTÜ'NDEN ÇEVRE BAKANLIĞI'NA

Her bakanlık ve kişi icraatında çevreyi etkiler dolayısıyla bakanlıkların kendi çevre politikalarını oluşturmaları şarttır. Önceleri çevreden direkt olarak sorumlu bir devlet bakanlığı ihdas edilmemiş bu görev hep diğer bakanlara ek bir iş olarak verilmiştir. Başbakanlık Çevre Örgütü öncesi bakanlıklar arası çevre koordinasyonunu sağlamak üzere kurulan Çevre müsteşarlığı, bakanlıklar arası

koordinasyonu sağlamaya çalışmış fakat bakanlıkların hiçbirinin kendi yetkilerinden hiç birini paylaşmaya veya devretmeye yanaşmaması sonucu başarılı olamamıştır.⁸²Yürürlükteki mevzuatın dağınıklığı ve çok farklı bakanlıklara çevre konusunda verilen değişik görevler ve yetkilerin yarattığı kargaşa bu kurumsal yapıyı işlemez hale getirmiştir.

Ancak çevre yönetimi, Devlet Planlama Teşkilatının ulusal bazdaki makro planları ile diğer bakanlıkların çevre planlarını uyumunu sağlayacak bir ara kuruma, koordinatör kuruma ihtiyaç duyar bu kurumun idari hiyerarşideki konumunda çevre sorunlarına kamunun verdiği önemi gösterir. Çevre idaresinde yönetim tekniği olarak desantralizasyon ve koordinasyon gerekli olması güçlü bir koordinatör kuruluşun varlığına ihtiyaç duyurmuş bu amaçla koordinatör kuruluş olarak Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı 1978 yılında kurulmuş ve 1989 yılında yeniden yapılandırılarak müsteşarlığa koordinasyon, standart koyma, eğitim, prensip politika ve program hazırlamak, araştırmalar yapmak ve yaptırmak görevlerine ilaveten ekonomik kararla ekolojik kararların birlikte değerlendirilmesine imkan vermek ve ekonomik planlarla fizik planlar arasında uyumu sağlamak, çevrede bir kontrol sistemi kurmak ve denetleme yapmak görevleri verilmiştir. Çevre Müsteşarlığı su havzalarını baz alarak 9 ilde taşra teşkilatını kurmuş ayrıca illerde valiler başkanlığında toplanan Mahalli Çevre Kurullarını oluşturmuştur.

Mamafih Çevre Müsteşarlığı sınırlı yetki ve teknik imkanlarla yürütmeye çalıştığı çevre projelerinde ülke genelinde etkin ve fonksiyonel olamamış ve tüm sorunlara yine diğer bakanlıkların aracılığıyla ulaşmaya çalışmıştır. Örneğin su kirliliği analizlerini sağlık bakanlığı görevlilerine, Karadeniz sahillerine vuran varillerin incelemesini de polis lâboratuarlarına yaptırmaya çalışmıştır.

27.07.1978 tarihinde ve 7/16041 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile kurulan Başbakanlık Çevre Örgütünün kurulmasından başlayarak Türkiye bir çevre örgütlenmesi arayışına girmiştir. Ancak 1980'li yıllar çevrenin merkezi idare

⁸² Gürseller Güneş : Çevre ile ilgili kurumsal yapıda yetersizlik ve eksikler, Mülkiyeliler Birliği dergisi, Yıl : 1990, Sayı : 120, Ank.

teşkilatının örgütlenmesi ile oyalanarak geçirilmiş mahalli bazda örgütlenmede hiçbir girişimde bulunulmamıştır.

Başbakanlık çevre örgütü özekselle nitelikli bir örgüttü ve üç kurumun iştirakiyle oluşmuştu bunlar ; Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı, Teknik İnceleme Komisyonu, Yüksek Çevre Kuruluydu. Yüksek Çevre Kurulu, Başbakan veya yardımcısının başkanlığında başkanın uygun göreceği bakanlardan, DPT ve Çevre Müsteşarıyla ikide müsteşar yardımcısından oluşurdu Öte yandan Çevre Müsteşarlığı dört daireye ayrılmıştı. Teknik İnceleme Komisyonu ise Çevre Müsteşarlığının hizmetlerine başvurabileceği uzmanlardan oluşmaktaydı. Görevi ise Müsteşarlığın isteği üzerine çevre üzerine herhangi bir konuda teknik inceleme yaparak alınması gerekli önlemleri içeren bir rapor hazırlamaktı 2782 sayılı Çevre yasası çıktıktan sonra dahi Çevre bakanlığının oluşturulamaması nedeniyle bu örgütlenme devam edegelmiştir

Çevreyle direkt olarak ilgili bir kurum olan Özel Çevre Koruma Kurumu 1989 yılında Başbakanlığa bağlı olarak kuruldu. Bu kurul, Ülkemizin de taraf olduğu "Akdeniz'de Özel Koruma Alanlarına ilişkin" protokol gereğince Bakanlar Kurulu tarafından ilan edilecek tarihi, doğal, kültürel değerler açısından bütünlük gösteren ve gerek ülke gerekse dünya ölçeğinde ekolojik önemi olan özel çevre koruma bölgelerindeki her türlü yapılaşma kararları ve planlama yetkileri bu kuruma bırakılarak sorun çözülmeye çalışılmıştır. Kurul 20 yıllık bir perspektifi baz alarak bu planlama görevini ifa ederken her bölge için ayrı bir "Ekolojik Yönetim Planı " hazırlar planların uygulanması sorumluluğu 3194 sayılı İmar Kanunu hükümleri uyarınca belediye ve mücavir alan sınırları içinde belediyeye bu alanlar dışında valiliklerin yetki ve sorumluluğundadır. İmar kanunu hükümlerine göre ruhsat vermek, zabıta gücü bulundurmak gibi sorumluluklar belediye ve valiliklere aittir. kurumun böyle bir yetki ve sorumluluğu yoktur. 1988-1990 yılları arasında Bakanlar Kurulu 12 ayrı bölgede toplam olarak 4188 km² yeri özel çevre koruma bölgesi olarak ilan etmiştir. İlan edilen bu bölgelerin doğal güzelliklere has yöreler olduğu görülmektedir.

Diğer yandan pek çok ülkede olduğu gibi çevre kirliliğini finansmanı için özel fonlar oluşturma modeli Türkiye'de uygulanarak 2782 sayılı yasa ile çevre

kirliliğini önleme fonu kurulmuştur. Çevre kirliliğini önleme fonu genel bütçe içine dahil edilmiş sadece %40'ı bakanlığın kullanımına tahsis edilmiştir. Bu fonun gelirleri arasında bakanlar kurulunca çevre kirliliğine yol açabileceği belirlenerek sınıflandırılan faaliyet kollarındaki işletmelerden aylık olarak alınan iştirak payları önemli bir yer tutmaktadır. Söz konusu iştirak payları Büyük Şehir Belediye sınırları içerisinde bu belediyelerce, Diğer yerlerde ise mahallin en büyük mülki amiri tarafından tahsil edilmektedir. Toplanan iştirak paylarının %30'u bölgenin çevre kirliliğini önleme ile ilgili projelerinde kullanılmak üzere tahsilatın yapıldığı yer il özel idaresine veya tahsil eden büyükşehir belediyesine %70' i ise çevre kirliliğini önleme fonuna aktarılmaktadır.⁸³ Ancak yetersiz kaynaklarla beslenen bu fon çevre projelerinin hayata geçirilmesinden daha ziyade çevreyle ilgili araştırma ve inceleme faaliyetlerini finanse etmekte kullanılabilmektedir.

Nihayetinde Bakanlar Kurulunun 09.08.1991 tarihli ve 443 sayılı kanun hükmündeki kararnamesi ile kurulan çevre bakanlığı ; Çevrenin korunması ve iyileştirilmesi, kırsal ve kentsel alanda arazinin ve doğal kaynakların en uygun ve verimli şekilde korunması, ülkenin doğal bitki ve hayvan varlığının korunması geliştirilmesi ve her türlü çevre kirliliğinin önlenmesi ile görevlendirilmiştir.

Çevre Bakanlığı altı ana hizmet birimine ayrılmıştır bunlar ;

- a) Çevre kirliliğini önleme ve kontrol genel müdürlüğü
- b) Çevre koruma genel müdürlüğü
- c) Çevresel etki değerlendirilmesi ve planlama genel müdürlüğü
- d) Dış ilişkiler daire başkanlığı
- e) Finansman daire başkanlığı
- e) Çevre eğitimi ve yayın dairesi başkanlığı

Bu altı ayrı alt birimin düzeneğine bir göz atıldığında çevrenin ve çevre sorunlarının arz ettiği önem ve fonksiyon açısından bakanlık dolayısıyla resmi otorite gözünde nasıl bir şedüle sahip olduğu anlaşılabilir. Gerçekten de bu alt birimler ayrımında çevrenin korunması hususundaki temel ilkeleri görmek mümkündür.

⁸³ Çevre Bak. : Çevre notları, s.53

2.2.1.2.2. ÇEVRE İLE İLGİLİ DİĞER BAKANLIK VE KAMU İDARELERİ

Çevrenin niteliklerini tanımlarken disiplinlerarası bir alan olduğunu belirtmiş ve çevrenin bir başlık altında toplanamayacağına değinerek yapılması gerekenin çevreyi bir ulusal politika olarak benimseyerek bu politikaya uygun olarak tüm bakanlıkların kendi politikalarını oluşturmalarının gereğini söylemiş ve bunun tüm dünyada uygulanmakta olan bir kural olarak göstermiştik. Bu bölümde çevreyle direkt olarak olmasa da ilgi alanları ve yaptıkları eylemler nedeniyle çevreyi etkileyen diğer bakanlıklara ve kamu idarelerine değineceğiz ve böylece çevre hususunda bir eşgüdümün ne kadar zorunlu olduğunu da görmüş olacağız.

2.2.1.2.2.1 KÜLTÜR BAKANLIĞI

Kültür Bakanlığının çevre ile ilgisi daha çok tarih mirasını koruma ve kollamakla görevli olmasından kaynaklanır. İnsanlığın ve Toplumun bir birikiminin sonucu olan uygarlığın yapı taşlarının korunarak gelece nesillere aktarılması gerekir. Bu amaçla 5085 sayılı Gayrimenkul Eski eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Teşkiline ve Vazifelerine dair kanun 1951 yılında çıkarılmıştır. Bu kurula eski yapıt ve anıt değeri taşıyan eserleri ve niteliklerin belirlemede bilirkişi olarak hareket etme yetkisi tanınmıştı korunması gereken yapıtlarla bunların korunma yol ve yöntemleri konusunda kurulun verdiği kararlar kesin ve bağlayıcı nitelikteydi. Daha sonra "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu (KTVKK)" oluşturularak Kültür bakanlığı bünyesinde yarlandırılmıştır.2683 sayılı yasa "Kültür varlığı", "Doğa varlığı", "Sit" ve "Koruma alanı" gibi kavramları tanımladıktan sonra bunların korunması yöntemlerini göstererek Belediye ve Valiliklere belirli süreler içinde koruma amaçlı imar palanları hazırlamaları zorunluluğunu getirmiştir. Yasaya göre korunması gerekli taşınmaz mallar şunlardır,

a) Korunması gerekli doğa varlıkları ile 19.yy sonuna değin yapılmış taşınmazlar

b) Daha sonraki dönemlerde yapılmış olmalarına karşı önemi ve özellikleri nedeniyle kültür bakanlığınca korunmaları uygun görülenler,

c) SİT alanı içinde kalan taşınmaz kültür varlıkları

d) Milli mücadele ve Cumhuriyetin kuruluş yıllarında yaşanan tarihsel olayların geçtiği yapılar ve alanlarla Atatürk'ün kullandığı evler.

Kültür ve doğa varlıklarıyla ilgili hizmetlerin yürütülmesini sağlamak üzere, Kültür Bakanlığına bağlı olarak bir Koruma Yüksek Kurulu ile koruma kurulları oluşturulmuştur. Yüksek kurul sekiz doğal üye altı seçilmiş üyeden oluşur Doğal üyeler arasında Kültür Bakanlığı Müsteşarı, Başbakanlık Müsteşar yardımcısı, Kültür Bakanlığının ilgili Turizm Genel Müdürü, Bayındırlık ve İskan Bakanlığının ilgili Genel Müdürü veya Yardımcısı, Orman Genel Müdürü veya Yardımcısı, Vakıflar Genel Müdürü veya Yardımcısıdır. Ayrıca Koruma Kurulları arasından seçilecek 6 üyede Yüksek Koruma Kurulunun üyesidir. Koruma kurulları ise şu üyelere oluşur ; Arkeoloji, Sanat tarihi, Müzecilik, Mimarlık, ve Kent plancılığı konularındaki dallardan Bakanlıkça seçilecek üç temsilci, YÖK'çe kurumların sayılan bilim dallarından seçilecek aynı dalda olmayan iki kişi, Görüşülecek konu belediye sınırları içerisinde ise ilgili belediye başkanı veya teknik temsilcisi belediye sınırları dışında ise ilgili bayındırlık ve iskan bakanlığı ile ilgili ise Vakıflar bölge müdürü veya teknik temsilcisi, Orman Genel Müdürlüğü ile ilgili ise konuyla ilgili teknik temsilcisi

Koruma Kurulları, Koruma Yüksek Kurulu'nun ilke kararları doğrultusunda görev yapar Görevi ise, doğa ve kültür varlıklarının tespitini kümelendirilmesini yapmak, SİT alanlarının geçiş dönemi yapı koşullarını belirlemek koruma amaçlı imar planları ile bunların değişikliklerini inceleyip onaylamak, Kültür ve doğa varlıklarının koruma alanlarını belirlemek, bunlarla ilgili yer bölümlerinde niteliklerini etkilemeyecek ayırma ve birleştirmelere karar vermektir.

**T.C. YÜKSEK ÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

2.2.1.2.2.2 TURİZM BAKANLIĞI

Turizm bakanlığı da almakta olduğu kararlar nedeniyle çevreyi olumlu veya olumsuz olarak doğrudan etkiler.2634 sayılı Turizmi teşvik yasası turizm bölgelerinde ve turizm özeklerinde devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunan yerlerde bölgenin doğal ve kültürel özelliklerini bozmamak, bakanlıktan izin almak koşuluyla, kamuya yararlı yapılar yapılmasına olanak tanımıştır. Amaç bu yerlerin kamu yararına korunmasına ve kullanılmasına katkıda bulunacak yapıların yapılmasını sağlamaktır.

2.2.1.2.2.3 SAĞLIK BAKANLIĞI

Aslında genel uğraş alanı halk sağlığı olan sağlık bakanlığı halkın sağlığını etkilediği için dolaylı olarak çevre sağlığı ile de uğraşmaktadır.Bakanlığın Sağlık İşleri Genel Müdürlüğü çevre sağlığı hizmet ve görevleriyle direkt olarak görevlendirilmiştir. Bundan başka birde çevre sağlığı Daire Başkanlığı bulunmaktadır. 1593 sayılı genel sağlığı koruma yada umumi hıfzısıhha yasası ile sağlığa aykırı hareket eden kurum ve kuruluşlarla ilgili kuralların uygulanmasında bakanlığa verilmiş bazı görevler bulunmaktadır. Söz konusu yasaya göre Özel konutlardan mutlak olarak uzakta bulundurulmaları gereken sağlığa aykırı kuruluşların bir başka tabirle 1. Sınıf olarak sağlığa aykırı kuruluşların açılış izinlerini verme yetkisi sağlık bakanlığına tanınmıştır.

Sağlık bakanlığını yeniden düzenleyen 08.06.1984 tarihli ve 210 sayılı kanun hükmündeki kararname, Bakanlığa yerel yönetimlerle ve öteki kuruluşlarla işbirliği içinde çevre sağlığını ilgilendiren önlemleri almak görevini de yüklemiştir. Bunun yanında Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü de sağlıklı çevre koşulları hazırlamak amacıyla çevre sağlığı ile ilgili önlemlerle görevlendirilmiş bir birimdir. Belli yerlerdeki sağlık koşulları dikkate alınarak kentin sağlık durumunun iyileştirilmesi ve sakıncalı durumların giderilmesine ilişkin önlemlerin alınmasıyla

görevli İl Sağlık Koruma Meclisi kararlarını valiler yürütür. Burada belirtmek gerekir ki İl Sağlık Koruma Meclisi kararları günümüzde çevre sağlığını korumada etkin bir konuma gelmiştir.

2.2.1.2.2.4 SANAYİ VE TİCARET BAKANLIĞI

Sanayi ve Ticaret bakanlığı sanayi ile ilgili konularda danışmanlık sağlamak ve çevre politikasını da kapsayan bir genel sanayi politikasını belirlemek ve yürütmekle yükümlüdür.⁸⁴ Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın Sanayi araştırma geliştirme Genel Müdürlüğüne bağlı olarak sanayi kuruluşlarının ortaya çıkardığı sorunlarla ilgilenmek amacıyla 1976 yılında bir Çevre Sorunları Şube Müdürlüğü kurmuştur. Zaten Sanayi ve Ticaret Bakanlığının kuruluş ve görevlerine ilişkin 3143 sayılı yasada da ; sanayi ile ilgili çevre meseleleri hakkında çalışmalar yapmak ve gerekli tedbirlerin alınmasına yardımcı olmak ile görevlendirilen bakanlık çevresel sorunların oluşumunda önemli bir role sahip olan sanayi kuruluşlarından kaynaklanan çevre kirliliğini önlemek amacıyla sanayi tesislerinden kurulmadan önce gerek kuruluş yeri açısından gerekse tesis yeterliliği açısından bazı koşulları yerine getirmelerini istemektedir.

2.2.1.2.2.5 BAYINDIRLIK VE İSKAN BAKANLIĞI

Bu bakanlık içinde çevreyle ilgili özel bir birim olmamakla birlikte İmar Proje Daire Başkanlığı bu alanda çalışmaktadır. Ancak çevre ile ilgili çalışmalar sadece bu birime hasredilmiş değildir. İmar planlama sürecinde 1985 yılından bu yana bakanlığın eskiden çok geniş olan yetkileri kaldırılmış olduğundan bu bakanlığın kent ve kasabalarda çevre sorunları üzerindeki yetkilerinin öneminin azaldığı söylenebilir. Bununla birlikte bazı durumlarda yasa hükümleri uyarınca kent ve kasabalar için doğrudan doğruya imar planları yapılabilmektedir. Diğer yandan imar planlarında esas

⁸⁴ OECD : Türkiye'de Çevre Politikaları, s. 26

alınacak çevre ölçüm ve kriterlerini tespit yoluyla bakanlık dolaylı olarak çevreyi etkileme olanağına sahiptir.

Parasal yönden Bayındırlık ve İskan Bakanlığı İller Bankası aracılığıyla belediyeleri finanse etmekte olağan ve olağanüstü durumlarda yerleşme ve çevre konularına ilişkin hizmetler sunmakta diğer yandan hem Turizmi Teşvik Yasasına göre hazırlanacak olan turizm amaçlı nazım imar planlarını hem kültür ve doğa varlıklarını koruma yasasına göre hazırlanan koruma amaçlı imar planlarının hem de ulusal parklar yasasına göre hazırlanacak olan gelişme planlarının yerleşmeye ve yapılaşmaya ayrılan bölümlerinin onay yeri olma niteliğini sürdürmektedir. Belediye ve komşu alan sınırları dışında kalan alanlardaki imar ve planlama yetkileri imar yasası ile valiliklere verilmiş olduğundan bu gibi yerlerdeki yetkileri de fiilen Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nın valilikler emrindeki örgütü kullanmaktadır.

2.2.1.2.2.6 ORMAN BAKANLIĞI

Orman bakanlığının görevleri arasında yer alan ormanlar bizim çevre konusunda bahsettiğimiz flora dokusunun korunmasına yönelik çabalar yer almaktadır. Orman bakanlığı, Ormanların korunması ve geliştirilmesinin yanı sıra ulusal park, doğa parkı, doğa anıtı, doğayı koruma alanı, mesire yeri gibi alanların ayrılması, korunması, işletilmesi, av hayvanlarının ve yaban yaşamının kaynaklarının korunması gibi faunaya yönelik girişimlerin yanında erezyonu önleyici tedbirlerin alınması da gibi konularla da ilgilenmektedir. Günümüzdeki önemi nedeniyle ağaçlandırma ve erezyon denetimi, Orman ve köy ilişkileri ve ulusal parklar ve av -yaban yaşamı gibi konulardan her biri bakanlık bünyesinde ayrı birer genel müdürlük olarak örgütlenmiştir. Bakanlık bünyesinde daha önce bulunan ve çevre kirlenmesi ile doğal dengelerin bozulmasını önleyici önlemleri belirtmek, bu amaçla başka kuruluşlarla işbirliği yapmak, biogenetik ve biyosfer rezervleri kurmak görevinde olan çevre biriminin görevlerinin hangi organlarca paylaşıldığı mamafih yeni örgütlenmede açık değildir.

2.2.1.2.2.7 TARIM VE KÖY İŞLERİ BAKANLIĞI

441 sayılı ve 09.08.1991 tarihli kuruluş kararnamesine göre Tarım ve Köy işleri Bakanlığına ; Toprak, su, bitki ve hayvan varlıklarını korunması geliştirilmesinin yanı sıra bu alanlarda araştırma, inceleme, tasarılar geliştirme görevleri de verilmiştir. Bakanlığa bağlı Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü 'nün görevleri arasında çevrenin korunması için gerekli düzenlemeleri yapmak, korumak ve denetlemek amacıyla tarım alanlarının amacına uygun bir biçimde kullanılması için gerekli ilkelerin belirlenmesi vardır. Tarım bakanlığı kırsal yörelere yol, su kanalizasyon, elektrik ve yerleşim gereklerini sağlamak buraların ekonomik ve sosyal tesislere, sağlıklı ve modern fiziki yerleşme imkanlarını teminle de mükelleftir.

Daha önce Bakanlık bünyesinde bulunan ve bitkiler, hayvanlar ve tarım topraklarının doğal durumlarının korunması için iç suların ve denizlerin kirlenmesini önlemeye çalışan Su Ürünleri Daire Başkanlığı yeni kurumsal yapılanmada yer almamıştır. Açıktır ki bahsolunan amaçlara ulaşmak için, su ürünlerinin ortamını korumaya çalışan bunun için gerekli standart ve kuralları koyan uygulayan ve su ürünlerini gerek çeşitlilik gerekse miktar ve kalite yönünden geliştirmeye yönelik projeleri hazırlayacak bir kurumsallaşma Türkiye için artık bir zorunluluk halini almıştır.

2.2.1.2.2.8 ENERJİ VE TABİİ KAYNAKLAR BAKANLIĞI

Bu bakanlık aslında Türkiye'nin çevre hususunda en duyarlı birimi olması gerekirken maalesef uygulamada tersi görülmüştür. Bir ülkenin enerji üretim faaliyetleri ve politikaları çevreyi en çok etkileyen mekanizmalar olarak karşımıza çıkan günümüz enerji problemi, gelişmekte olan bir çok ülkede olduğu üzere fosil yakıtlarla sağlanmaya çalışılmış bu da çevre üzerine olumsuz baskı oluşturmuştur. Türkiye'de alternatif enerji kaynaklarına yönelinmemesi daha doğrusu toplumu bu

kaynaklara yöneltecek bir idari kurumun bulunmaması ülkenin uzun yıllar, 1950'lere kadar bir enerji politikasızlığına dolayısıyla ihmal edilen bir çevre olgusuna neden olmuştur.

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığında Enerji daire Başkanlığına bağlı, 1977 yılında kurulan Yakıt ve Çevre Sorunları Müdürlüğü, çevre özellikle hava kirliliği önlemek üzere kurulmuş fakat günümüzde birimin ilgi alanı artan çevre bilinci ve gelişen çevre sorunlarına paralel olarak enerji kaynaklarının çevreye olan genel etkilerinin değerlendirilmesi ile ilgilenmektedir. Kömür fiyatlarının belirlenmesinin yanı sıra bu birim şu işlerle yükümlü tutulmuştur.

__Enerji ihtiyaçları için yakıt planlaması ile uygulamada oluşabilecek darboğazları önlemek için ön tedbir almak

__Mevcut yakıtların ülke yararına en uygun bir şekilde naklini temin

__Fosil yakıtlardan olan gerek çevre gerekse halk sağlığı üzerine olumsuz etkileri bilinen kömür üretiminin ve kullanımının miktar ve niceliklerini tespit

__Yakıtların optimal bir şekilde tüketimini temin için gerek yakıt gerekse yakıt araçları üzerinde araştırma yapmak, bu amaca hizmet eden bir veri tabanı oluşturarak yanma ve yakıt cihazları ile ilgili kriterleri TSE ile Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın işbirliği ile belirlemek.

__Bu birimin en önemli görevi ise yakıtların tekniğine uygun olarak kullanılması dolayısıyla hem yakıt tasarrufu sağlamak hem de hava kirliliğini önlemek Bunun içinse gerek sanayideki kazan operatörlerini gerekse kalorifer kullanıcılarını Milli Eğitim Bakanlığı ile işbirliği yaparak eğitmek bu amaca hizmet eden kurslar düzenlemek ve gerek sanayideki gerekse evlerdeki ısıtma cihazlarını denetlemek sonuçlarını istatistiki verilere dayandırmak

Öte yandan elde ettiği bu verileri çevreyle ilgili kuruluşlarla paylaşarak çevre çalışmalarına informasyon desteği sağlamak bu birimin görevleri arasındadır. Bakanlık göreleceği üzere çevre üzerine önemli etkiler doğuran enerji elde etme faaliyetlerin yanısıra, etkin ve doğru tüketimiyle de ilgilenerek gerek enerjinin optimal kullanımını sağlamakta gerekse ortaya çıkan çevre sorunlarını azaltmaya çalışmaktadır.

2.2.1.2.2.9 DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI

Başbakanlığa bağlı bir kurum olan Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı (DPT) Ülkeyi beş yıllık planlar ile tüm faaliyet sektörlerinde planlayarak tüm kamu kesimi için ulaşılması gereken hedefleri beşer yıllık zaman dilimleri içerisinde göstererek ülkenin süratle ve düzenli bir şekilde kalkınmasını sağlayan en önemli karar organıdır. TBMM'ce onaylanan Planları kamu kesimi için bağlayıcı nitelikte olup idare ve idari kuruluşlar iş bu planlar uygun hareket etmek durumundadırlar.

1960 yılında çıkan 91 sayılı kanun ile kurulan kurum başbakanlığa bağlı ve genel bütçeye dahil bir kurumdur. 1982 Anayasasının 166. Maddesinde de dayanak bulan kurumun üç ana amacı şöyle sıralanabilir ;

_ Kalkınma için iktisadi ve sosyal politikanın ve amaçların belirtilmesinde hükümete yardımcı olmak

_ Bu amaçların gerçekleşmesi için gerekli olan planları ve programları hazırlamak.

_ Planların uygulanmasında hükümete gerekli tedbirleri tespit ve tavsiye etmek.

Devlet Planlama Teşkilatı idari açıdan Yüksek Planlama Kurulu ile Planlama Merkez Teşkilatı olmak üzere iki alt yönetsel birime ayırmak mümkündür. Yüksek plânlama kurulu ; Başbakan veya yardımcısı, Bakanlar kurulu tarafından seçilen üç Bakan, DPT Müsteşarı, İktisadi Planlama Dairesi, Sosyal Planlama Dairesi ve Koordinasyon Dairesi başkanları olmak üzere sekiz kişiden meydana gelir.

Planlama Merkez Teşkilatı ise Başbakanlığa bağlı bir müsteşarlıktır. Merkez Teşkilatında Müsteşardan başka, İktisadi Kalkınma Daire Başkanlığı, Sosyal Planlama Daire Başkanlığı, Koordinasyon Başkanlığı ve Genel sekreterlik bulunur.⁸⁵

1963 yılında başlayan planlı dönem itibariyle Çevrenin ulusal beş yıllık planlara girmesi yenidir. Bu kurum ülke kalkınma siyasasının bir gereği olarak

⁸⁵ Giritli, İsmet : Türkiye'nin İdari Yapısı, s.42, Der yay, İst. 1993

sanayileşmeye engel teşkil edeceğini düşündüğü çevre politikalarına planlarında değinmemiş ancak 3.beş yıllık planla konuya ilk kez değinerek çevreye kalkınma politikalarında yer vermeye başlamıştır.

2.2.1.2.2.10 TÜRK STANDARTLARI ENSTİTÜSÜ

Çevrenin korunmasına yönelik kimi değer ve standartları belirlemek görev ve yetkisi Türk Standartları Enstitüsü (TSE) ait olması nedeniyle bu kurumda çevre ile ilgilendirilebilir. 132 sayılı kuruluş kanununun 2. Maddesine göre TSE Enstitüsünün başlıca görevleri arasında ; Her türlü standartları hazırlamak, enstitü bünyesinde veya hariçte hazırlana standartları incelemek ve uygun görürse onaylamak standart uygulamalarını teşvik etmek sayılabilir. Bu maddeden standartların mecburi ve ihtiyari nitelikte olmak üzere iki kategoriye ayrıldığını görüyoruz. Aynı kanunun 1. Maddesinin 4. Fıkrasına göre enstitüce kabul edilen standartlar esas itibarıyla ihtiyari olup mecburiliği ancak ilgili bakanlığın onayı ile resmi gazetede yayınlanmasından sonra kesbedeceğini düzenlenmesidir. Diğer yandan bahsi gereken bir diğer husus kuruluş yasasında kuruma yüklenmiş olan ; yabancı memleketlerde ki gelişmeleri takip ederek ortak standartlar ulaşmak görevi, milletler arası standartların oluşması ve uluslararası uyumun sağlanması açısından önem arz eden bir özelliktir.⁸⁶

2.2.1.2.2.11 DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ

Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) ulusal istatistikleri oluşturmak üzere kurulmuş bir kurum olarak, kamuya sağlıklı bir ulusal enformasyon tabanı sağlamak ve böylece ülkede alınacak her türlü kararı istatistik verilerle destekleyerek ulusal kalkınmaya hizmet etmek amacıyla kurulmuştur. Kurumun görevleri arasında yabancı devletlerin istatistik kurumları ile işbirliği yaparak istatistik yöntemlerde uluslararası kriterler uygun bir istatistik alt yapıyı temin etmekte vardır. DİE her yıl elde ettiği verileri

⁸⁶⁸⁶ TÇSV : Avrupa topluluğunda ve Türkiyede çevre mevzuatı, s.47

çeşitli başlıklar altında, mukayeseli bir şekilde düzenlenmiş tablolar halinde istatistiki yıllık olarak yayınlar. DİE ülke bazında hemen her konuda veri toplama ve geleceğe yönelik tahminleme projeksiyonlarında bulunur. Son yıllarda gerek uluslararası dış dinamiklerin gerekse içsel dinamiklerin etkisiyle çevre üzerine isttastiklere de yıllıklarında yer vermektedir. DİE hem halihazır durum hem de geleceğe yönelik projeksiyonlarıyla çevre üzerine alınacak kararlarda enformasyon yoluyla etkili olmaktadır. Verileri tüm kamu kesiminin yanında ulusal ve uluslararası örgütlerce de baz alınan DİE çevreye ayıracağı istatistiki verileri artırarak çevre politikalarını ve araştırmalarını destekleyebilir.

2.2.1.2.2.12 TOPLU KONUT VE KAMU ORTAKLIĞI İDARESİ

Yıllardır düzensiz ve plansız kentleşme Ülkemizin en önemli sorunu olmuş bu sorun Ülkemizde sanayileşmenin başladığı 1950' li yıllardan itibaren köyden şehre göçün yarattığı gecekondulaşma ile giderek kümülatif bir sorunlar yumağı haline gelmiştir. İşte bu gecekondulaşma hareketinin en önemli nedenlerinden biri de kentte göçe cevap verebilecek düzeyde ucuz ve kaliteli konut bulunmamasıydı. Daha sonra giderek çarpıklaşan kent görünümü var olan dengeleri de bozarak halkın sağlıksız konutlarda ve sağlıksız bir çevrede yaşaması sonucunu doğurmuştur.

Başbakanlığa bağlı olarak kurulan Toplu Konut ve Kamu İdaresi Başkanlığı (TKKİ) halka kente yakın, planlı ve düzenli alanlarda ucuz ve sağlıklı konutlar yapmak ve böylece gecekondulaşmayı önlemek amacıyla oldukça zengin fon kaynaklarınca desteklenerek kurulmuş bir kamu idaresidir. Bu fonun kaynakları şöyledir ; Bayındırlık ve İskan Bakanlığı bütçesine her yıl konan ödenek, Fondan konut kredisi alanların yatıracakları kredi miktarının dörtte biri, verilen kredilerin ödünç ve borç faizleri, Bayındırlık ve İskan Bakanlığının eline geçecek arsaların kira veya satış gelirleri, başka yasalarla fona aktarılacak paralar, bağış ve yardımlar⁸⁷

⁸⁷ Keleş : Kentleşme politikası, s.384

2.2.1.2.2.13 METEOROLOJİ İŞLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü (MİGM), özellikle tarım kesiminin kaderini yaptığı hava tahminleri ile değiştirerek, tarım topraklarının daha etkin ve verimli bir şekilde kullanımını sağlamıştır. Genel hava şartlarından yalnız tarımla uğraşan kesim değil denizcilik, trafik, ulaşım gibi aktivite gösteren hemen her kesim etkilenmektedir. MİGM'nin hava şartlarına dair projeksiyonları önceden önlem alınarak meydana gelebilecek zararlardan kaçınılabilmesine imkan vermiştir. Orman yangınları, deniz kazaları keza gerek hava gerekse kara trafiği üzerinde olumlu etkilerinin yanı sıra hava kirliliği ölçümleri de bu kuruluşça her ildeki baz istasyonlarında yapılarak ulusal hava durum cetvelleri oluşturulmaktadır. MİGM'nin işteğal alanı esas itibariyle havanın genel yapı ve kalitesidir. Bu açıdan kurum yurt çapındaki baz istasyonları vasıtasıyla hava kirliliğini ölçmekte ve bunları duyurarak gerekli önlemlerin alınmasını sağlamaktadır. Son zamanlarda artan hava kirliliği bu kurumun işlev ve önemini artırmıştır.

2.2.1.2.2.14 TÜRKİYE ATOM ENERJİSİ KURUMU

Türkiye Atom Enerjisi Kurumu (TAEK) kuruluş gayesi ülkemize dünyada kullanımı son zamanlarda hızla artan nükleer enerji konseptinde yol göstermektir. Kurum ayrıca Türkiye'nin nükleer enerji rezervlerini tespit ederek bu konuda araştırmalar yapmakla mükelleftir. Kurumun bundan başka nükleer enerjinin bir yan etkisi olan radyasyonla da ilgilenmekte her tür radyoaktif madde salan yer ve tesislerin denetimini, radyoaktivite ölçümünü yapmakta, faaliyet izinlerini vermekte veya faaliyetlerini durdurmaktadır. Özellikle hastanelerdeki röntgen üniteleri, kimya sanayinin bazı dalları radyoaktiviteye sebep olmaktadır. Bu bakımdan kurum nükleer kirlilikle mücadele ederek önemli bir görevi ifa etmektedir.

2.2.1.2.2.15 GAP İDARESİ

Güney Doğu Anadolu projesinin tamamlanmadan bile çevrede yarattığı olumlu etkileri görmek mümkündür. Bilindiği üzere Güney Doğu Anadolu yöresinde 22 adet sulama ve elektrik amaçlı baraj ile 19 adet hidro elektrik santralının inşası ile sulama tünel ve kanaletlerinin yapımını içeren GAP projesi cumhuriyet Türkiye'sinin en büyük yatırımudur. 13 ayrı alt projeden oluşan GAP tamamlandığında bölgenin tamamı sulanarak tarım ve hayvancılıkta büyük bir üretim patlaması yaşanması sağlanmış olacaktır. Aslen verimli topraklara sahip olan bölge kuraklık sonucu flora ve faunasının önemli bir bölümünü kaybetmiştir.

GAP projesi bu bakımdan tüm bakanlıkların ilgi alanı olduğundan ve il bazında değil de bölge bazında aktiviteye sahip olduğu için tüm kamu kuruluşları arasında eşgüdümü sağlamak üzere bir koordinasyon kurumu olarak GAP idaresi başkanlığı kurulmuştur. İdare ilgili tüm kamu kuruluşlarını proje politikalarına uygun bir biçimde hareket etmesini temin ederek kamu hizmetinin etkin ve uygun bir şekilde görülmesini sağlamaktadır. Ayrıca belirtmek gerekir ki yerel halka tarımsal faaliyetlere geçmelerine yardımcı olmak gayesiyle Ziraat Bankası bünyesinde GAP Kredileri Müdürlüğü kurularak çalışmaları bölgeye hasredilmiştir.

2.2.1.2.3. MÜLKİ İDARE AMİRLERİ

Valiler Mülki idare amiri olmak sıfatıyla Devletin ve hükümetin ildeki en büyük temsilcisi ve ayrı ayrı her bakanın mümessili ve bunların idari ve siyasi yürütme vasıtası olarak kamu esenliğini sağlamakla yükümlüdür.⁸⁸ Mülki idare amirlerinin çevre hususundaki görev ve yetkileri esas itibarıyla yasaların uygulanmasında kolluk ve merkezi örgütün taşradaki uzantıları üzerinde idari denetimdir. 5442 sayılı il idaresi yasasının 9 ve 11. Maddeleri bu amaçla valilere

⁸⁸ Giritli, İsmet : Age, 46

"Bütün devlet daire, müessese ve işletmelerinin, özel işyerlerinin.... belediye idareleriyle bunlara bağlı müesseseleri denetlemeye " gerekli bütün önlemleri almaya ve genel buyruklar çıkarmaya yetkili kılmaktadır. Ayrıca 1593 sayılı genel sağlığı koruma yasasının sağlığa aykırı hükümlerinin de uygulayıcısıdır.

Kaymakamlar ise mülki idare amiri olarak ilçe genel idaresinin başı ve merciidir. 5442 sayılı kanunun 27. Maddesine göre İlçenin genel idaresinden kaymakam sorumludur dolayısıyla çevre ile ilgili politikaların ilçe bazında uygulanmasında ve idari kurumların ilçe bazında koordinasyonunda önemli yetkilerle çevre idaresi alanında karşımıza çıkar. Kaymakamın hukuki ve idari konumu valiye benzer lakin vali devletin mümessili olduğu halde kaymakamda bu sıfat yoktur. Bununla birlikte kaymakamın tüm faaliyetleri valinin hiyerarşik emir ve denetimi altında vuku bulur. Kaymakam Devletin temsilcisi olmadığı için siyasi bir nitelik taşımaz böylece bir memur niteliği taşır.

2.2.1.3. YEREL ÇEVRE İDARESİ

Yerel çevre idaresi dendiğinde gerek çevre bakanlığını gerekse çevreyle ilgili tüm diğer bakanlıkların taşradaki teşkilatlarını ve diğer kamu kurumlarını taşra örgütlerini anlıyoruz. Bu açıdan mahalli teşkilat merkezdeki örgütlenmeye benzer bir şablon oluşturmakta ve bu yüzden merkeze benzer nitelikli sorunlarla yerel bazda da karşılaşmaktadır. Örneğin koordinasyon sorunu yerel bazdada görülmekte sorun yine aynı merkezde olduğu gibi kurullarla çözülmeye çalışılmaktadır. Fakat uygulama gösteriyor ki çevreye hizmet eden kamu kuruluşları arasında önemli bir eşgüdüm politikası vardır. Dolayısıyla bu kurulların çevre örgütleri arasında koordinasyonu sağlamakta son derece yetersiz kaldıkları söylenebilir tüm bunlara rağmen yerel çevre idarelerini dört ana başlık altında toplamak mümkündür Bunlar ; İl Özel İdareleri, Köy Tüzel Kişilikleri, Belediyeler, İl Çevre Kurullarıdır Bu bölümde biz bu mahalli kurumları inceleyerek görevlerini ve kuruluş amaçlarını belirleyerek konuya taşra teşkilatının etkinliği ve kurumsallığı açısından bakacağız.

2.2.1.3.1. İL ÖZEL İDARESİ

İl özel idarelerini kuruluş ve görevlerini düzenleyen 1913 tarihli İdare-i Umumiyei Vilayet Kanununun özel idareleri ilgilendiren hükümlerine göre özel idarelere de çevre sorunlarını ilgilendiren görevler verilmiştir. Bunlar arasında ;

- __ Göl ve bataklıkların kurutulması ve ıslahı
- __ Fabrikaların kurulması için izin verme
- __ Örnek çiftlik, fidanlık ve Çiftçilik okulları kurma
- __ Orman yetiştirme
- __ Sağlıkla ilgili görevler sayılabilir.

Ancak saydığımız tüm bu görevleri mahalli idarelerin büyüklüğüne, sahip oldukları örgüte, personel ve tesislerinin kapasitesine görevin yerine getirilmesi için ayrılan kaynağa ve sorumlukların yetenek ve ilgilerine göre çok farklı şekilde uygulanmakta olup, görevin yapılış biçimi ve derecesi, etkinliği, verim ve kalitesi idareden idareye büyük farklılıklar göstermekte ve genellikle bahsolunan hizmetler etkin ve verimli olarak yapılamamaktadır.

2.2.1.3.2. BELEDİYELER

Çevre sorunlarını kentleşme olgusu ile ortaya çıkışı kentlileri çevre sorunlarının bir numaralı muhatabı olarak ortaya çıkarmıştır. Gerek çevre sorunlarını lokalize bir tutum sergilemesi gerek sanayileşmenin bir sonucu olan şehirleşme olgusunun bir yan etkisi olmak sıfatıyla gerekse nüfusun köylerden kentlere göç etmesi yani kentli nüfusun artması, çevre kirliliği kentlinin ve kent idaresinin en önemli uğraş alanı olmasına neden olmuştur.

Çevre sorunları önceleri merkezi idarenin aldığı kararlarla çözülmeye çalışılmış artan ve gittikçe kompleksleşen sorunlar kümülatif bir hal almaya başlayınca merkezi idareye bağlı çevre örgütü taşrada da yapılanmaya gitmiş fakat

buda etkili olmamış bu çabalarda halkın katılımının eksikliği gözlemlenmiş bunu üzerine mahalli idarelerden demokratik katılımın en fazla olduğu kurum olan belediyelere merkezi idare önemli yetkilerle birlikte sorumluluklar da devretmek zorunda kalmıştır. Bu devir, kamu sağlığı üzerinde, valilikler ile belediyeler arasında ileride yetki uyuşmazlıklarına ve anlaşmazlıklara sebep olmuştur.

Belediyelerin çevre konusundaki temel görev ve yetkileri yönetsel kolluk hizmeti şeklindedir. Diğer yandan kentsel ortak gereksinimleri teminle yükümlü olan belediyenin çevreye yönelik tüm hizmetleri üstlenmesine de hukuk sistemimiz müsait bir yapı teşkil etmektedir.⁸⁹ 1580 sayılı belediye kanunu, 3030 sayılı Büyükşehir belediye yasası ile ve bu Belediyelere 2872 ve 3301 sayılı yasalarla ve 1593 sayılı genel sağlığı koruma yasasınca verilen sair hükümler birbirlerini bütünüyle nitelikte olup belediyelere çevre temizliği ve halk sağlığı hususunda çeşitli kolluk ve düzenleme görevleri yüklemektedirler. Ayrıca 3194 sayılı İmar Yasası şehirleşme hususunda İmar nazım planlarının belirlenmesinde ve uygulamasında Belediyeler görevi neredeyse tamamen belediyelere bırakmıştır. Bu yasayla sokaklarda, evlerde arsalarda, kentin estetiğini ve düzenini bozan yapılaşmayı lağvetme kentlinin sağlığını bozan her türlü tesis ve kuruluşu kapatma, kent içinde yer alan ve kentlinin yaşamını tehlikeye sokan her türlü lağım, çukur, trafik gibi konuları düzenleme yetkisi almıştır.

Aslında belediyelere verilen bu yetkilerin zamanı yeni değildir kaynağı 1877 tarihli Dersaadet Yasasına dayanmaktadır. Bu yasa kamuya açık yerlerin denetlenmesi işini belediyelere bırakmıştı benzer hükümler Vilayet Belediye Yasasında da görülebilir.

2.2.1.3.3. KÖY İDARESİ

1924 Tarihinde ve 442 sayılı yasa ile çıkarılmış olan Köy yasası köyün idaresinin görevlerini zorunlu ve isteğe bağlı olarak ikiye ayırmıştır Köy tüzel kişiliğinin çevreyle ilgili zorunlu görevleri arasında ;

⁸⁹ Keleş : Çevre Bilim, s.229

- __Tüm temizlik işleri
- __Yol, içme suyu yapma ve kültür görevleri
- __Su baskınlarına engel olma
- __Köy korusunu koruma
- __Tarıma ve ağaçlara zararlı hayvan ve böceklerle mücadele sayılır.

Bahsi geçen kanunda 14. Maddede isteğe bağlı görevler sayılmaktadır bunlar ;

- __Köyün genel hizmetleri ile ilgili yapıları yapmak
- __Köyü diğer köy ve kasaba yollarına bağlayan yol kenarlarına ağaç dikmek ve yabancı ağaçları aşılama
- __Köylünün bilgisini artıracak kitap getirtmek
- __Yanan, yıkılan fakir evlerini tüm köy yardımı ile yaptırmak
- __Koru olmayan yerlerde koru yetiştirmektir.⁹⁰

2.2.1.3.4. YEREL YÖNETİM BİRLİKLERİ

Bu birliklere en güzel örnek aynı yöredeki belediyelerin oluşturduğu karşılıklı işbirliği ve bilgi alışverişi ile ortak projeler gerçekleştirmeyi hedefleyen belediye birlikleridir. Bu birliklere en güzel örnek Marmara ve Boğazlar Belediyeleri Birliği'dir.

Marmara ve boğazlar belediyeleri birliği özellikle Marmara denizinin temizlenmesi hususunda ve atıkların depolanması ve imhası alanlarında ortak çözüm arayışına gitme konusunda çalışmaları ile göze çarpmaktadır. Bu çabalara örnek olarak Haliç'in temizlenmesi ve İzmit'te katı atıkları yok etmek için kurulan çöp entegre tesisleri bu birliklerce yakından takip edilen bir model olmuşlardır. Birlik özellikle Marmara denizine atılan atıkların temizlenmesi ve biyolojik yaşamın yeniden normale döndürülmesi konusunda tam bir işbirliği örneği sergilemiştir. Birliğin bu çaba ve faaliyetleri kısa sürede yeni birliklerin kurulmasına neden olmuştur.

⁹⁰ Hakan, Tolga : Türkiye'de Çevre : s. 346, AÜ AİTİA dergisi, Cilt : 7, Sayı : 1-2, Ank. 1975

2.2.1.4. HİZMET YERİNDEN YÖNETİM KURULUŞLARI (KAMU KURUMLARI)

Kamu kurumlarının konusunun belirli bir kamu hizmeti olması bu tüzel kişileri kamu idarelerinden, bu hizmetin şahsılaştırılmış yani tüzel kişiliğe sahip kılınmış olması ise, işbölümüne göre kurulmuş ve kendilerine belirli bir hizmet yüklenmiş olan bakanlık teşkilatından ayırır. Bu yüzden kamu kurumlarını bu iki unsuru yani ayrılmış ve belli bir kamu hizmeti görmesi ve tüzel kişiliğe haiz olması bunların temel özelliği olarak göze çarpar. Yani kamu kurumları hizmet yerinden yönetimi prensibinin uygulamasının doğurduğu tüzel kişilerdir.⁹¹

Kamu kurumlarını birbirinden farklı ihtiyaçları karşılamak için doğması bu kurumların sayı ve çeşidinin artmasına yol açmıştır. Diğer yandan Devletin günün koşullarına uygun olarak giderek artan oranda piyasaya müdahale eder hale gelmesi de bu kurumların doğmasına sebebiyet vererek günümüzde devlet siyasasının güdülmesi açısından vazgeçilmez birer enstrüman halini almışlardır. Diğer yandan kamu kurumları hukuki yapıları ve özerklik dereceleri itibarıyla bir ayrıma tabii tutulur. Bazı kamu devlet dairesi şeklinde örgütlenmiş olup, idari yapı açısından merkezi idarenin iç teşkilatına çok benzer hatta üst düzey yönetimi siyasi otorite tarafından atanır. Bazıları ise özerk bir idari yapı tarzına sahiptir. Bu bakımdan daha esnek ve hızlı bir yönetim yapısına sahiptirler. Ayrıca bu kurumlar bütçelerinin genel veye katma bütçede yer almasına görede tasnif edilebilirler.

Bu kesimde Orman Genel Müdürlüğü, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Karayolları Genel Müdürlüğü, Türkiye Elektrik Kurumu, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü teşkilatlarını gördükleri kamusal hizmetin ifası sırasında çevreyle dolaylı yada doğrudan etkileşim içerisinde bulunmaları nedeniyle inceleyerek çevreye olan olumlu ve olumsuz katkılarını belirlemeye çalışacağız.

⁹¹ Giritli, İ. : Türkiye'nin İdari Yapısı, s.77

2.2.1.4.1. İDARİ KAMU KURUMLARI VE ÇEVRE

2.2.1.4.1.1 VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

Vakıflar Genel Müdürlüğü çevrenin bir unsuru olan tarihi mirasın korunması açısından ilgi alanımıza girmektedir. Eski eser, yapılar, sosyal yardım içerikli misyonları yaşatmak gayesiyle bunların bakım onarım ve restorasyon işlerini yapan çeşitli vakıfların tabii olduğu kurum bu vakıflar ile devletin sosyal politikaları arasında bir eşgüdüm kurmanın yanı sıra mülkiyeti kamuya ait olan vakıfların sosyal gayelerine hizmet edip etmediklerini de denetleyerek kamu kişiliğinin suistimalini önlemektedir.

1935 tarih ve 2762 sayılı yasa ile kurulan kurumun organlarının görev ve yetkileri ise ; İdare meclisi, Başkan ve üç üyeden oluşur. Her yıl için genel müdürlükçe yapılacak bütçe kati hesap kanun nizamname taslaklarını inceler ve nizamnamelerle verilen görevleri yapar. Genel Müdürlük, vakıfları idare ve temsil eder. Vakıf mallarını muhafaza eder, paralarını nemalandırır. Mülhak bütçeyle idare olunan Müdürlük özerk bir idari teşkilat, bir kamu kurumu olmak sıfatıyla icrai kararlar verebilir.

2.2.1.4.1.2 KARAYOLLARI GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

İdari açıdan bayındırlık ve İskan bakanlığına bağlı olan devlet karayolları genel müdürlüğü (KYGM) kuruluş görevi olan şehirler arası ve kent dışı kara yollarının bakım ve imar ve planlamasını yaparken çevreyi de olumsuz olarak etikler.Bu etki bizzat yol yapım çalışmalarından veya mahallin trafiğe açılmasından sonra çevreye yansiyabilir. Planlama faaliyetleri de bilinçli ve çevre koruma amacı gütmeyen yapılsa yine varolan doğayı tahrip eder O yüzden yolların geçeceği alanların belirlenmesinde trafik ve yüzey koşullarının yanında bölgenin ekolojik yapısı da dikkate alınarak plânlama faaliyeti gerçekleştirilmelidir. Motorlu araçların çevreye verdiği zararlar

gerek flora gerekse fauna üzerinde yok edici nitelikte olup karayolları bu bakımdan çevre üzerinde oldukça tahripkar bir etkiye sahiptir.

2.2.1.4.1.3 ORMAN GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

Ulusal kalkınma planlarında tarım sektörü içinde yer alan ormancılık ve sektöre konu olan ormanlar doğal dengenin korunmasına olan katkısının yanında sosyal ve ekonomik gelişmeye paralel olarak sürekli artan orman ürünleri talebi ile de çevre elemanları içinde önemini giderek artırmaktadır. Ormancılık faaliyetlerinin neredeyse tamamının devlet tarafından yapılması ve ormanların mülkiyetinin devlet üzerinde olması, 31000 personeli ile 10 milyon köylüyü muhatap alan, idari açıdan Orman Bakanlığına bağlı olan Orman Genel Müdürlüğünü (OGM) doğurmuştur. OGM 'nin görevleri arasında ormanları usulsüz müdehaleden korumak, ormanlarda tahribata yol açan hastalık ve zararlılarla mücadele etmek, orman yangınlarını önlemek sayılabilir. Diğer yandan kurum uygun alanları ağaçlandırarak ve fidan yetiştirerek orman geliştirme çalışmaları da yaparak flora ve fauna üzerine olumlu etkiler yaratmaktadır. Ayrıca orman içi yolların yaptırımı ve kamu yararına kullanımı gibi konularda da yetkili olan OGM çevre üzerine etkinliğini artırmak için ek araçlarla donatılması gerektiği günümüzde kasta dahi rastlanan orman yangınlarından görülmektedir. Son zamanlar da özellikle terörist amaçlı olarak çıkarılan bu tür yangınlar kimi zaman anız yakma veya ormanlık alandan gayri meşru yollarla tarla yaratma çabaları sonucu doğmakta ve ülkemiz florasının ve ona bağlı olarak da faunanın yok olmasına sebebiyet vermektedir.

İmar Kanunu, Kültür ve Tabiat Varlıkların Koruma Kanunu, 1830 sayılı Su Ürünleri Kanunu, Turizmi Teşvik Kanunu gibi kanunlarla 2783 sayılı Milli parklar kanunu arasındaki çelişkiler nedeniyle OGM etkin bir şekilde koruma görevini ifa edememektedir. Bu yüzden bu yasalar arası çelişkili hükümler biran önce düzeltilmelidir.⁹²

⁹² Çevikbaş : Age 25

2.2.1.4.1.4 TÜRKİYE ELEKTRİK KURUMU

Türk Elektrik Kurumu (TEK) elektriğin yurt çapında dağıtımını üstlenmiş bunun yanında elektriğin üretim süreciyle de ilgilenerek günümüzün en etkin ve temiz enerji şekli olan elektrikte Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'na bağlı olarak Genel Müdürlük düzeyinde yapılandırılmıştır

Enerji nakil hatlarının geçeceği yerlerin tespiti çevre açısından oldukça büyük önem arz etmektedir. Bilineceği üzere elektrik enerjisinin nakli sırasında enerji şebekesi'nin etrafında elektromanyetik bir alan oluşmakta ve bu elektromanyetik alan kanserojen etki yapmakta özellikle de beyin tümörlerini yaratmaktadır. ABD devletinde yapılan araştırmalar bu verileri doğrulayıcı nitelikte olduğundan dolayı ; ABD devleti enerji nakil hatlarını yerleşim yerlerinin ve verimli toprakların dışına taşımaya başlamıştır. Görüleceği üzere enerji'nin üretimi kadar nakli de gerek insan sağlığı üzerinde gerekse de çevre üzerinde son derece olumsuz etkilere sebep olabilmektedir.

2.2.1.4.1.5 KÖY HİZMETLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

Tarım ve Köy İşleri Bakanlığına idari açıdan bağlı olan Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü (KHGM), kentsel alan dışında kalan köy ve kasaba gibi yerlerde halkın yerleşim gereksinimlerini karşılamakla yükümlüdür. Bunlar arasında köylünün tarımsal eğitimi, malzeme yönünden desteklenmesi, köy yollarının yapımı ve köyler arası yollarda ağaçlandırma çalışmaları yapmak görevi sayılabilir.

Esas itibariyle köylerin en önemli eksiklerinden biri olan alt yapı sorunuyla ilgilenen kurum yaptığı içme suyu dağıtım tesisleri, kanalizasyon tesisleri ve köy yolları ve köprülerini inşası gibi faaliyetlerle çevre sağlığı olgusunun yanında halk sağlığı konularında da uğraş sergilemektedir. Kurumun çabaları ve fonksiyonu 1950'lerden sonra hızlı bir artış trendine girerek alanında en fonksiyonel kurum olarak günümüzde yerini almıştır.

2.2.1.4.1.6 DEVLET SU İŞLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

Bayındırlık ve İskân Bakanlığına bağlı bir kurum olan Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü (DSİ), yüzey ve yeraltı sularının tahribata uğramasını önlemekten ve bu suların kullanım amaçlarına göre kalitelerinin sınıflandırılmasından sorumludur. Nüfusu 100.000'den az olan yerlerde DSİ içme, kullanma, sanayi suyunun uzun dönemli temini ile ilgilenir. Kurum bu amaçla içme suyu tesisleri, barajlar göletler oluşturur. 153 tarih ve 6200 sayılı kanunla kurulan kurumun daha sonra su ve kanalizasyon hizmetlerindeki bazı yetkileri sınırlanarak büyük şehir belediyelerine devredilmiştir.

Görülebileceği üzere çevre elemanlarından hayati öneme sahip olan su bulunması, tedariki, dağıtımı ve su kullanımı ile ilgili sair sorunlar bu kurumun ilgi alanına girmektedir.

2.2.1.4.2. BİLİMSEL, TEKNİK VE KÜLTÜREL KAMU KURUMLARI VE ÇEVRE

2.2.1.4.2.1

TÜRKİYE BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE İNCELEME KURUMU

Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) bünyesinde ilk kez 1976 yılında Çevre Araştırmaları Koordinasyon Birimi kurulmuştur.⁹³ Birim yapılan ve yapılacak çevre araştırmaları için bir başvuru merkezi olarak kurulmuş ayrıca çevre hususunda hükümete danışmanlık ile görevlendirilmiştir. Gelişen çevre sorunları karşısında bu birim kendi içinde gelişerek bugün çevre konusunda bir bilirkişi halini almıştır.

⁹³ Abama, Muhittin : Açıklamalı ve içtihatlı çevre kanunu ve Çevre sağlığı mevzuatı, s.26, Ank1995

2.2.1.4.2.2 ÜNİVERSİTELER

Üniversitelerde zaman içinde çevre sorunları için birer araştırma ve uygulama merkezi oluşturmuşlardır yalnız bu oluşum son 20 sene içinde olmasına karşı günümüzde hemen her üniversite bu konuda bir araştırma merkezi kurmuştur. 1981-1991 yılları arasında 20 kadar üniversite bu tür araştırma merkezlerini kurmuştur. Diğer yandan çevrenin üniversitelerde lisans düzeyinde bilim olarak okutulması konuya olan duyarlılığı artırmıştır. Esasen çevre disiplinler arası bir dal olmak sıfatıyla ekonomi, biyoloji, siyasal bilgiler fakültelerinde eskiden beri bir ders olarak okutulmaktaydı. Örneğin Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesinde 1930' lardan beri çevre dersleri okutulmaktaydı. Fakat üniversitelerde çevrenin zorunlu bir ders olarak okutulması 1980'lerin başındadır.⁹⁴

2.2.1.4.2.3

TÜRKİYE VE ORTADOĞU AMME İDARESİ ENSTİTÜSÜ

Kamu kesimi personele lisans üstü eğitim vermek için kurulan enstitü kamu kesiminin konuya olan duyarlılığını göstermek açısından önemli bir yere haizdir. Enstitü kamu kesimindeki üst düzey personele verdiği eğitim izlencelerinde uzun yıllar boyunca çevre hususuna yeterince değinmediğini görüyoruz. Buna karşı konunun Beş yıllık kalkınma plânlarına girmesiyle birlikte çevre üzerine ilgisini artıran kurum son yıllar da çevre sorunları üzerine bir kürsü oluşturarak çalışmalarını sürdürmektedir.

Yüksek lisans ve doktora düzeyinde verdiği eğitimini üst düzey kamu personeline ithaf etmesi bakımından kurum yıllarca kamu yönetimi alanında bir başvuru odağı halini almıştır. Bu bakımdan enstitünün çevreyle artan ilgisini devlet idareci kesiminin konuya artan ilgisi şeklinde yorumlamak doğru olur.

⁹⁴ Keleş : Çevre Bilim, s. 9

2.2.1.4.3. KAMU KURUMU NİTELİĞİNDEKİ MESLEK KURULUŞLARI

Bu kesimde kamu kurumu niteliğinde olup çevreye duyarlılık gösteren meslek kuruluşlarıyla ilgileneceğiz tabii bunlar arasında öncelikle kamusal niteliğe haiz olan meslek kuruluşları olarak oda'ları ile alacağız. Oda'lar belli uğraş etrafında çalışma gösteren serbest meslek erbabının kurduğu mesleğe yönelik sorunların çözümünde ortak hareket etmeyi ve mesleğin icrasının geliştirilmesi gibi konularda çalışma gösteren kurumlardır.

2.2.1.4.3.1 TÜRKİYE ODALAR VE BORSALAR BİRLİĞİ

TOBB özellikle Avrupa Topluluğu ile başlayan ortak politika uygulamaları sonucunda konuya eğilmiş bu konuda birçok yayını finanse ederek basılmasını sağlamış ve bu sayede enformasyon açısından önemli bir misyonu sağlamıştır. Bu bakımdan çevre ile ilgili yasal düzenlemeleri üyelerine duyurarak entegrasyon sürecinde çevre politikalarının uygulanmasında sınırlı da olsa yardımcı olmuştur. TOBB'un konuya ilgi duyması 1980' lerden sonra başladığı için oldukça yenidir.

2.2.1.4.3.2 İSTANBUL TİCARET ODASI

İstanbul Ticaret Odası (İTO) uzun yıllardır ülkenin ekonomik durumu ve sorunları ile ticari hayata ait kural ve metodolojiyi içeren yayınları ile yıllardır siyasal ve sosyal bilimlerdeki araştırmacılar için önemli bir veri kaynağı oluşturmuştur. Gerek Avrupa birliği ile son yıllarda artan ilişkiler nedeniyle gerekse ülke dış ticaretinde giderek artan yetkileri ve etkinliğiyle ticaret odası bir başvuru

kurumu haline gelmiştir. Kurumun ihraç edilecek mallar üzerinde AB çevre standart ve normlarını taşıyıp taşımadığını onaylamak gibi yetki ve sorumlulukları nedeniyle özellikle AB çevre norm ve standartlarını yayımlamak gibi mükellefiyetleri kurumun çevreyle olan bağıntısını izah için örnek teşkil eder.

2.2.1.4.3.3 İSTANBUL SANAYİ ODASI

İstanbul Sanayi Odası (İSO) mevcut tüm diğer odalar içerisinde hem üye sayısının çokluğu ve hem de üyelerinin iş hacimlerinin yüksekliği ile oda gelirleri açısından ülkenin en etkin odası olmak sıfatıyla, Türk sanayicisinin çevreye olan bakış açısını yansıtmaya açısından, önemli bir döne olarak ele alınması gerekir. Bilindiği üzere çevre artıma tesisleri kurmak veya üretimde çevreye zarar vermeyen teknolojileri kullanmak günümüzde işletmelere, sanayi kuruluşlarına önemli bir maddi külfet doğurmakta böylece maliyetleri artırarak işletmenin rekabet gücünü düşürmektedir. Bu sav sanayicilerce rekabet gücünü özellikle uluslararası piyasalarda düşürdüğü böylece sanayinin gelişmesine engel olduğu dolayısıyla Türkiye gibi kalkınmasını sanayileşmeye dayandırmıştır. Ülkemizde bunun Ulusal kalkınmamızı engelleyeceği yıllarca sanayicilerce çevreye karşı bir koz olarak kullanılmıştır. Artık günümüzde geçerliliğini yitirmiş olan bu sav sayesinde çevreyi koruma bilinci giderek artmıştır.

İSO üyelerine yönelik hizmetlerinde özellikle mevzuat bazında yayınlar yapmakta genellikle ortak ticaretin yapıldığı Avrupa Birliği, ABD, OECD gibi ticaret birliklerinin çevre standartlarını ve çevresel normlarını ülkeler arası ticarete engel olması sebebiyle yayınlayarak üyelerine ve kamuoyuna duyurmaya çalışmaktadır. Ayrıca İSO'nun çevre amaçlı bazı projeleri finansal açıdan destekleyerek bu konuda bir veri tabanı oluşturan odanın çevreye karşı ilgisi son yıllarda giderek artmıştır.

2.2.1.4.3.4 TÜRK SANAYİCİLERİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ

Aslında kuruluş gayesi Ülkenin sanayicileriyle işadamlarının bir araya gelerek ticari konularda fikir mütalasında bulunması ve böylece sanayi ve ticaretin geliştirilmesi olan Türk Sanayici ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) son yıllarda önemli bir ekonomik gücü temsil etmesi bakımından olsa gerek Ülkemiz siyasasında da ağırlık göstermeye başlamış ve böylece söylev ve fonksiyonunu sadece ekonomi ile sınırlı tutmayarak her alanda göstermeye başlamıştır. Son yıllarda ilgilendiği çeşitli konularda raporlar yayınlayan ve araştırmalar yapan dernek üyelerini her alanda dökümanter olarak desteklemektedir.

2.3. GÖNÜLLÜ KURULUŞLAR VE BASKI GRUPLARI

Çevreyle uğraşan gönüllü kuruluşların sayısı son zamanlarda oldukça artmıştır. Bu artışın sebebi olarak giderek artan ve sağlığı tehdit eder hale gelen çevre sorunlarına kamuoyunun bilinçlenerek, uzun süre resmi otorite ve planlarda ihmal edilen çevreyi koruma olgusu için sivil nitelikli toplumsal bir baskı grubu oluşturma girişimidir. Gerçekten de Devlet örgütünün, uzun süre konuya olan yaklaşımı şeklinde ifade edilebilecek, her ne pahasına olursa olsun biran evvel sanayileşerek hızla kalkınmak idolü, çevrenin resmi yazanakta ihmal edilmesine yol açmış, Devlet politikaları konuya uzun süre sanayileşme uğruna ilgisiz kalmıştır. Bu ilgisizlik dünyada artan çevre duyarlılığına paralel bir şekilde sonradan telafi edilmeye çalışılmışsada bu kez Devletin maddi donanımı çevre sorunlarını çözmede yetersiz kalmıştır. Bu durum aydın kesimin 1970' li yıllarda konuya eğilmesini sağlamış ve basınında yardımıyla kamuoyunda çevreyi korumaya yönelik bir bilinçlenmenin oluşmasına neden olarak, bu amaca yönelik birçok vakıf, dernek ve aksiyonun doğması ile konuya siyasi partilerin eğilmesine sebep olmuştur. Bu sebeple bizdeki çevreci hareketin bir aydınlar aksiyonu şeklinde başladığını söylemek mümkündür.

2.3.1 DERNEKLER

Türkiye'de çevre sorunlarının çözümüne yönelik çalışmalara katkıda bulunmak ve kamuoyu oluşturmak ve araştırma ile inceleme yapmak ayrıca bu konu hakkında konferans, sempozyum, paneller düzenleyerek halkı bilgilendirmek amacıyla kurulmuş birçok dernek vardır.

Çevre ile iştigal eden derneklerin 1970'lerin sonlarından itibaren kurulmasının hızlandığını görüyoruz. Bu hızlı artışın arkasında çevre sorunlarının halkın daha çok gündemine girerek kendisini hissettirmesinin yattığını söylemek olasıdır. Aslında çevreyi koruma yaşatma ve güzelleştirme gibi derneklerin varlığı eskilere dayanmakla birlikte bu dernekler bugünkü anlamda çevre sorunlarından ziyade lokal nitelikte çalışmalar yaparak çalışmalarını belli bir bölgeye hasreden ve genellikle estetik kaygılara ve imar düzenlemelerine yönelik çalışmalar yapmaktaydılar.

Bugün çevrenin her alanında faaliyet gösteren binin üzerinde derneğe rastlamak mümkündür. En çok bilinenleri Türkiye Tabiatını Koruma Derneği ile Türkiye Tabiatını Koruma ve Yeşillendirme Derneği, İstanbul'u Yeşillendirme Derneği, Ankara Hava Kirlenmesiyle Savaş Derneği 'dir

2.3.2 VAKIFLAR

Gönüllü kuruluşların topluma değişik alanlarda hizmet vermesi uğraş alanlarında baskı gurubu oluşturarak fikir ve düşüncelerini topluma mal etmeye çalışması her şeye rağmen Türkiye'de yeni ve pek alışılmamış bir olgudur. Çevre hususunda ülkemizde en faal ve en çok bilinen vakıf, bizimde araştırmalarımızda ve tez çalışmamızda sıkça başvurduğumuz güvenilir bir kaynak olan Türkiye Çevre Sorunları Vakfı 'dır. (TÇSV) Kurum çevre hususun da özellikle yayın açısından önemli bir dökümantere sahiptir.

TÇS Vakfı 01 Şubat 1978 'de kurulmuş, aradan geçen zamanda çevre konusunda bir çok hizmette bulunan vakıf, Özellikle çevre hukuku, biyolojik zenginlikler, çevre ve ekonomi ilişkileri, sürdürülebilir kalkınma gibi konularda öncülük etmiş, çevre sorunlarında kamuoyu yaratarak çevre üzerinde duyarlı bir kesimin oluşmasına katkıda bulunmuştur.⁹⁵

1980 yılından sonra yeni bir anayasa hazırlanması sürecinde yeni anayasa ile ilgili ilk teklif çevre konusunda olmuştur. Bu teklif ekim 1980 'de yeni anayasaya çevre korunması ile ilgili bir hüküm konmasını hedef alan bir kampanya TÇSV 'ce başlatılarak yapılmış,⁹⁶ bu sayede hem toplumdaki çevre birikiminin hukuki bir gelişmeyi ortaya çıkarması hem de devletin hareket geçmesinde etkili bir baskı gurubu oluşturmak açısından oldukça önemli bir sivil toplum hareketi olarak görülür.

Çevre üzerinde çalışan ve etkinliği yüksek olan bir diğer vakıf ise Türkiye Erezyonla Mücadele Vakfı (TEMA) 'dır. Vakıf çevre elemanlarından özellikle toprak' la ilgilenmekte bu bağlamdan hareketle flora ve faunanın korunması için çalışmalar ve araştırmalar yapmakta diğer yandan toprağın ve dolayısıyla çevrenin korunması için duyarlı bir kamuoyu yaratmaya çalışmaktadır. Vakıf bu amaçla birçok alanda lokal bazda pratik çalışma yapmış kırsal bölgelerde yada erezyona maruz kalan yerlerde ağaçlandırma faaliyetlerinde bulunmuştur. TÇSV'e göre daha sınırlı bir konuda çalışmasından olsa gerek TEMA pratik çalışmalar sergileyebilmiştir.

2.3.3 SİYASAL PARTİLER

Demokrasinin gelişim süreci içinde oy hakkının yaygınlaşmasıyla ve parlamentonun yetkisinin artmasına paralel olarak ortaya çıkan siyasi partileri bir program çerçevesinde, siyasi kararları etkilemek veya bu amaçla devlet mekanizmasını ele geçirerek siyasasını uygulamayı amaçlayan örgütler olarak tanımlayabiliriz. Diğer toplumsal baskı grupları amaçlarına ulaşmak için iktidarı

⁹⁵ TÇSV : Haber Bülteni, s.2, sayı 51, mart 1991

⁹⁶ TÇSV : Türkiye'nin Çevre Politikası Nedir, Ne Olmalıdır, s.64, Ank.1987

doğrudan ele geçirmeyi hedeflemeyip siyasi iktidarı dışarıdan etkileyerek, çıkarları doğrultusunda karar alınmasını sağlamaya çalışırlar. Bu açıdan bazen bir bazen de birden fazla siyasi partinin yanında yer alabilirler.

Bilindiği üzere siyasi partilerin en önemli fonksiyonu seçimlerle ilgili olanıdır. Toplumdaki kişi ve grupların farklı çıkar ve görüşlerini asgari müşterekte birleştirmek ve birkaç temel uzantıya indirgemek siyasi partilerin başlıca işlevidir.⁹⁷ Bu bakımdan toplumsal baskı grubu olmak kaydıyla siyasi partiler aynı zamanda birer uzlaşma zemini olarak karşımıza çıkarlar. Diğer yandan anayasanın 68 ve 69. Maddeleri ile korunan siyasi partiler⁹⁸ baskı gruplarından farklı olarak, kendi toplum tabanlarının görüşlerini dile getirmekle birlikte, bunları alıp ortak hedeflere dönüştüren organlardır.⁹⁹ Bilindiği üzere toplumsal bir sorun olmak kaydıyla çevre olgusu ise sosyal uzlaşmaya ve ortak eyleme en çok gereksinim duyan olgudur. Bu bakımdan çevre üzerinde siyasi partilerin gerek ortak bir görüşü yansıtmak gerekse toplumda demokratik bir baskı unsuru oluşturmak bakımından vazgeçilmez bir rolü vardır. Dolayısıyla çevre üzerinde bahsederken siyasi partilerin konuya bakış açısını vermek bahsettiğimiz hususlardan ötürü, kamuoyununda bir profilini çizmesi bakımından oldukça önemlidir.

1983 sonrası yeniden yapılanan, kurulan siyasi partiler bu oluşum sonrasında programlarında çevre olgusuna geniş bir yer vermiş, gençlik kollarındaki aktivitelerine ve eğitim çizelgelerine çevre'yide eklemişlerdir.¹⁰⁰ Demokrasinin günümüz şartlarında olmazsa olmaz koşulu Partilerin son 15 yıldır programlarında çevre koruma hedeflerine yer vermelerini kamuoyunun çevreye olan duyarlılığının arttığı şeklinde yorumlamak gerekir. 1931 Tarihli Cumhuriyet Halk Fırkası'nın nizamname ve programında yeknesak ve somut bir halde yer almayan, ancak bazı maddelerin dolaylı yorumuyla yer bulan çevre koruma olgusu¹⁰¹, ancak bugünkü anlamda 1983 sonrasında parti programlarında ulaşılacak hedefler veya vaatler

⁹⁷ Kışlalı, Ahmet Taner : Siyaset bilimi, s245, Ank 1987, AÜ BYYO yay.

⁹⁸ Giritli, İsmet ve Akgüner, Tayfun : İdare Hukuku I, s.54, Der yay., İst.1993

⁹⁹ Kışlalı : Age 257

¹⁰⁰ Ender, Helvacıoğlu : 1.Bakırçay Çevre Sempozyumu Bildirileri, s. 196, TÜSES, Aliğa Bld. Akm. Yay. İzmir 1992

¹⁰¹ Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamname ve Programı, Ank.1931, TBMM matbaası

şeklinde ortaya çıkmıştır. Günümüzde hangi siyasi felsefeyi güderse gütsün tüm siyasi partiler çevre koruma ve geliştirme olgusuna Milli Eğitim, Savunma, Ekonomi gibi ilkin önem arz eden bir konumu, gerek parti program ve propopagandalarında gerekse Hükümet programlarında vermişlerdir.¹⁰²

Yeşiller partisi Türkiye' de Federal Almanya'daki gibi kendiliğinden tabandan, avam tarafından oluşturulmuş bir parti değil bilakis tüm diğer partiler gibi tepeden örgütlenmiş ve parlamento dışında kurulmuş bir siyasi partidir. Üyelerinin diğer partilere nazaran kültür düzeyi yüksek, çoğu kadın ve gençlerden oluşan parti ülke sathına yayılamamış, yan örgütleri olmayan bir parti olarak siyasi hayatımıza bir dönem renk katmış bir partidir. Partinin savunduğu stoacıları andıran yeşil felsefe, tüm dünyadaki insanların doğa ve kendileri ile dostça yaşamalarını hedefler. Bu açıdan ideal topluma ulaşma sürecinin otoriter bir yapılanma ile değil, rousso'nun toplumsal uzlaşma (social consensus) teorisine benzer bir uzlaşma sürecinden geçilerek ulaşılabileceğini öne sürer.

Türkiye'de Yeşiller Partisi 06 haziran 1988 tarihinde 510 kurucu üyenin katılımı ile kurulmuştur. Parti tüzüğünün kuruluş amacını açıklayan 1.maddesinde partinin kuruluş amacı "...İnsanlar arasındaki ilişkinin insan doğa ilişkisinden bağımsız düşünülemez olduğundan hareketle, demokratik bir toplumu amaçlayan siyasal kuluştur." Olarak açıklanmaktadır.¹⁰³ Daha sonra 1991 tarihinde değişen tüzüğünde partini amacı daha genişletilmiştir. Tüzüğün 2. Maddesinde partinin ulaşmayı hedeflediği amaçlar şöyle sıralanmıştır.

1) Ekolojik dengenin korunması, ne gerekçeyle olursa olsun bozulmasının önlenmesi

2) Bunun olmasa olmaz koşulu saydığı doğrudan demokrasi anlayışının birey yaşamına, birey kimliğine geçirildiği özerk bir topluma ulaşmayı ve bunun içinde yurttaşların toplumun değişik kesimlerinde insiyatiflerinin oluşmasını, oluşan ve oluşacak bu insiyatiflerle çalışma grupları temelinde buluşmayı,

¹⁰² Görmez : Age 104

¹⁰³ Şimşek, Melda Cinman : Yeşiller, s.39

3) Tüm aykırılıkları zenginlik kabul ederek insan hakları, barış, özgürlük ve eşitliğe dayalı bir iklime,ulaşmayı amaç bilir.¹⁰⁴

Daha sonra Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığının talebi ve Anayasa Mahkemesinin 1994/1 sayılı ve 10.02.1994 tarihli ve oy çokluğu ile aldığı karar ile 2820 sayılı siyasi partiler yasasına muhalefet ettiği gerekçesiyle kapatılan yeşiller partisi, siyasi yelpazemizdeki renkli yerini kaybetmiştir. Karara karşı oy vererek katılmayan mahkeme üyesi Dinçer'in de karşı oy yazısında belirttiği gibi olayda siyasi Partiler Yasası ile klasik bir Anayasa'ya aykırılıkla karşı karşıya olunmamasına rağmen Siyasi Partiler Yasası ile konulan ve parti hesaplarına dayanan siyasi kapatma müeyyidesinin uygulanmayarak yalnızca Anayasanın hükümlerinin uygulanması gerekirdi.¹⁰⁵ Bu bakımdan Anayasa Mahkemesinin bu kararını savunmak imkansızdır.¹⁰⁶

Dünyada yeşil partilerin geldikleri noktayı burada göstermekte fayda vardır. Dünyada ki Yeşil Partilerin en büyüğü Almanya'da bulunan ve 1979 yılında ki Avrupa Parlementosu seçimlerin de halk oylarının % 10' unu alan 'Die Grünen ' partisidir. Yeşil politikanın en iyi örneği olarak gösterilen parti sonradan kendi içindeki Tutucular ve Gerçekçiler adlı iki keksim tarafın uyuşmazlığı sonucu dağıldı. Diğer yandan en eski yeşil politik partiye İngiltere sahip çıkmaktadır.1973 yılında kurulan Ekoloji partisi bu alanda dünyada kurulan ilk yeşil parti olma özelliğindedir. Yeşillerin etkin olduğu bir diğer ülke ise İtalya'dır. İki yeşil parti burada toplam oyların %7'sini almışlardır.Durum İsviçre'de de pek farklı değildir.Seçimlerde İsviçre parlementosunda ki toplam 80 sandalyenin 11'i yeşiller partisince kazanılmıştır.¹⁰⁷

Yeşil politikanın Fransa, Yunanistan, İspanya ve ABD gibi ülkelerde oldukça yavaş ilerlemekte olduğunu söyleyebiliriz. Yalnız buradan yakın gelecek için şunu söylemek mümkün görünüyor, eğer yeşiller uygulanabilir politikalar üretebilirlerse, güçlü politik partiler haline gelebilirler.

¹⁰⁴ ibidem 56

¹⁰⁵ Anayasa Mahkemesi Kararı : Rg. 10.04.1994 sayı 21901

¹⁰⁶ Bu görüş hakkında daha fazla bilgi için ; Levent Korkut, Amme idaresi dergisi, cilt 27, sayı : 2, Haz. 1994, Ank. TODAİE yay.

¹⁰⁷ Prokop, Martin : Yeşil Yönetim , s.83, Ank. 1994, TÇV yay.

3. BÖLÜM

BULGULAR, ÖNERİLER VE SONUÇ

1. BULGULAR

Buraya kadar yaptığımız araştırma ve incelemeler bizi aşağıdaki neticelerin varlığına götürmüştür. Bu bulgulara bakarak çevre konusunda karşımıza çıkan en büyük engelin toplumsal duyarlılık eksikliğinden kaynaklandığını görüyoruz buda tüm diğer sorunlarımızda olduğu gibi karşımıza temel bir sorun olarak çıkan eğitimle giderilebilecektir. İnsanlarımızın Ülkemize has tüm diğer sorunlarında olduğu gibi çevre hususunda da bilinçlenmesi gereklidir buda ancak eğitimle aşılabilecektir. Gerçekten de eğitim, Türk toplumunun önünde kalkınma ve gelişme için uzun yıllar boyunca en önemli mesele olarak gelmiş fakat bu sorun giderek kronik bir hale gelerek toplumun içinden çıkamıyacağı bir mesele olmuştur. Çevre konusunda yapılması gereken en önemli şey uzun vadede netice vermesine rağmen sonuçları her zaman müsbet olan yöntem olan çevre eğitimidir. Tez çalışmamız boyunca edindiğimiz bilgiler ışığında aşağıdaki tesbitleri yapmak mümkündür.

Türkiye çeşitli çevre sorunlarına maruz kalan çoğu ülkeden farklı olarak daha geç sanayileşmiş olmasından dolayı oluşa gelen çevre sorunlarını üç ayrı tipoloji'de değerlendirmek imkanı vardır.

1) Kırsal çevre sorunları ; Cumhuriyetin ilk yıllarından başlayarak 50'li yıllara kadar olan dönemde karşılaşılan çevre sorunlarını bu grupta toplayabiliriz Bu dönem çevre sorunlarının en önemli özelliği sanayileşmenin olmamasından dolayı genellikle köy yaşamında karşılaşılan bataklıklar ve yetersiz temizlik koşullarından kaynaklanan sıtma vb. Salgın hastalıklar, modern tarımın olmamasından ve topraktaki yetersiz verimden kaynaklanan beslenme sorunları gibi genellikle olumsuz hayat koşullarıdır.

2) 1950'lerden 1970'lere kadar olan dönem ise kentleşme sorunları görülür. Bu dönemde başlayan köyden kente göç bugün bile etkisini sürdüren gece kondulaşmaya bağlı çarpık kentleşme olgusu doğurmuştur. Bu dönem sorunları genellikle bu göçün şehirler üzerinde yarattığı sonuçlar oluşturur.

3) Üçüncü dönem 1970 'lerden günümüze kadar olan süreci kapsayan sanayi ağırlıklı çevre sorunlarının oluşturduğu dönemdir. Gittikçe yoğunlaşan düzensiz kentleşme, gene kural ve sınır tanımayan bir sanayileşme çevre konusunda duyarsız bir politika bu dönemin özellikleri olarak sıralanabilir.

Ülkemizde çevre sorunları hemen her dönemde en azından tarım kesiminde varolmasına rağmen ancak dış baskılar sayesinde gündeme gelmiş ve mevzuatlara, politikalara girmiştir. Yani Ülkemizde çevre olgusunun gelişimi içsel dinamiklerden değil dışsal dinamiklerden kaynaklanmıştır. Bu yüzden Türkiye bu husus da diğer milletleri hep arkadan izlemiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Osmanlı'dan miras kalan geri kalmışlıktan dolayı, kurulduğu günden buyana ekonomik kalkınmanın yollarını aramış ve bu yollarda düşünülen tek şey ekonomi olmuş dolayısıyla çevre bu yollar da göz önüne alınmamıştır. Diğer yandan çevreye çevre denmediği dönemde de herhangi bir şekilde gelişmiş olan bir çevre politikası olmamasına rağmen, çevreyle ilgili dolaylı düzenlemeler mevcuttur. Bu bazdan hareketle çevreye çevre denmediği dönemde de çevre üzerine düzenlemelerin mevcudiyetinden bahsetmek mümkündür. Sadece bunların çevre başlığı adı altında toplanmamasından ve kapsamının sınırlı tutularak konuya daha önce birçok ülkede olduğu gibi duyarsız kalınmasından bahsolunabilir. Gerçekten de bugün sanayileşmiş birçok ülkenin çevre konusundaki tecrübelerine bakıldığında onların çevre konusundaki duyarlılıklarının sanayileşme sonrası yıllarda başladığı dolayısıyla oldukça yeni olduğu bundan dolayı Türkiye'nin bu konuda geri kalmış bir konumda olmadığını söyleyebiliriz. Nitekim 1950'lerde Amerika 'da dahi çevre olgusundan bahsedilmediğini söyleyebiliriz ilk çevre lafının telaffuzunu 1970'lerin başlarına dayandırmak mümkündür.

Diğer taraftan Ülkemizde çevrenin günümüz itibariyle katettiği duruma bakarsak gerek çevre bilinci açısından gerekse yasal düzenlemeler açısından

devletin çevreye ilişkin bakışının yeterli olduğu söylenebilir. Türkiye'de 70'lerden başlayarak Kalkınma planları ve hükümet programları gibi resmi politikayı çizen belgelerde, özellikle 78 'den sonra kanuni düzenlemeler çerçevesinde çevreyi ilgilendiren veya doğrudan çevreye ilişkin önemli hükümler ve düşünceler yer almıştır. Bununla birlikte kağıt üzerinde teorik bazda hemen her konu düşünülmüş ve hakkında karara varılmıştır. Mamafih ülkemizde idari açıdan en büyük sorunlardan biri olarak kağıttaki düzenlemeleri fiiliyata geçirmeme, kağıt üzerinde bırakma yada bir kısmını pratiğe yansıtma uygulaması çevre üzerinde de gözlemlenebilen bir olgudur. Çevre yasası 1983 yılında çıkmasına rağmen çevre bakanlığının kurularak yasaya pratik işlerlik kazandırılması 1991 yılında yani yasanın yayımından dokuz yıl sonra gerçekleşmiştir

Ülkemizde çevre politikaları açısından belirli uzun dönemli bir planının varlığından bahsedilemez, uygulamada gözlenen çevre politikalarının nitelik açısından önleyici olmaktan ziyade onarıcı nitelikte olmasıdır. Bu durum çevrenin idari teşkilatlanması açısından da geçerlidir. Bu konuda rasgele bir arayış sürmektedir. Keza Ülkede güdülecek çevre politikasının ne olması gerektiğini belirleyecek belgelerden biri olan hükümet programlarında gerçekleştirildiği yada ileride gerçekleştirileceği iddia edilen uygulamaların bir sonraki hükümet programında fazla değiştirilmeden yer aldığını görüyoruz. Buradan hareketle yapılması gerekenlerin pek azının yapılarak hayata geçirildiğini söylemek mümkündür. Bu da yapılması gerekenlerin yapılmamasından dolayı kümülatif bir şekilde arttığını ve artacağını gösterir.

Diğer taraftan Türkiye'de çevreyle ilgili uygulamaların çoğunda birbirinden kopuk bir düzeneğe rastlanmaktadır. Buda çevre uygulamalarında olması gereken bütünlük ve ortak politika güdülmesi zorunluluğu şarfını ihlal etmiştir. Bunu yaratan sorun ise idari kurumlar arasındaki koordinasyon eksikliğidir. İlgili kurumlar arasında yeterli koordinasyonun bulunmaması çevre uygulamalarında başarısızlığın temel nedenlerinden biridir.

Çevreyle ile doğrudan ilgili idari teşkilatın çok geç kurulduğunu söylemek yanlışken çevre yasasından dokuz yıl sonra kurulmasını doru bulmakta aynı şekilde yanlış bir yargı olacaktır. Diğer taraftan çevre yargısının hala tam olarak

oluşmaması yani çevre ihtisas mahkemelerinin kurulmaması büyük bir eksiklikler. Uygulamada çevre zararlarında halen Borçlar Kanununun genel hükümlerine başvurulmaktadır. Buna mukabil sanayi devrimini ilk gerçekleştiren ve dolayısıyla bizle kıyaslandığında çevre sorunlarıyla daha erken tanışmış olan Almanya ve İngiltere çevre ile doğrudan ilgili bir örgütlenmeye halen gitmiş değillerdir. Çevre sorumluluğu bu ülkelerde çeşitli bakanlıklar arasında dağıtılmış durumdadır. Diğer yandan çevre hareketinin ilk başladığı yer olan Fransa çevre bakanlığını 1971 yılında kurmuştur. ABD ise çevreden sorumlu olan EPA (Environmental Protection Agency) 70'lerin başında kurulmuştur. Ülkemizdeki ilk idari örgütlenmeyi baz alırsak aradaki altı yedi yıllık zaman dilimi henüz sanayileşmemiş ve sanayileşmiş olmak açısından bakılırsa Ülkemizin durumu oldukça iyidir.

Ancak Ülkemizde çevre ile doğrudan ilgili idari teşkilat kurulduktan sonra hem görev ve yetki hem de idari yapı açısından uzun süre karasızlıklar yaşanmıştır. Diğer taraftan çevreyle ilgili kurumlar arasında görev ve yetkiler açısından benzerlikler, hatta çakışmalar bulunmaktadır. Bu sebeple aynı konu birden fazla idari kurumun yetki alanına girebilmektedir.

Devletin resmi kurumlarında çevre ile ilgili alanlarda istihdam ettiği kişilerin çoğunun uzmanlık alanı çevre değildir. Bu da çevre uygulaması üzerinde önemli sorunlar yaratmaktadır en azından çevreye yeterli önemin idarece verilmediğinin söylenmesini haklı kılmaktadır.

Çevre konusunda çalışan sivil toplum örgütleri ile devletin çevreyle ilgili resim kurumları arasında yeterli düzeyde bir eşgüdüm olduğu da söylenemez. Bu kurumlar arasında verimli bir işbirliği ve koordinasyonunu toplumsal çıkarılara ne denli hizmette bulunacağı aşikardır. Sivil toplum örgütlerinin konuya olan duyarlılığının sorunun çözümüne olan katkısını gören gelişmiş batı ülkeleri, bu koordinasyonu gerçekleştirerek çevre sorunlarının çözümü hususunda önemli mesafeler katetmişlerdir.

2. ÖNERİLER

Lester R. Brown ünlü eseri "Yirmi Dokuzuncu Gün" e sayısı bir önceki güne kıyasla her gün iki kat artan nilüferlerle 29. Gün yarı yarıya kaplanacak bir gölün hikayesiyle başlar. Açıktır ki bu alegorik anlatımda göl dünyamıza, nilüfer çiçekleri insan ırkına gölün tamamen dolacağı 30. gün ise 21. Yy'a işaret etmektedir. Eğer L.R. Brown 'ın vizyonunu geçerli sayarsak önümüzdeki 15 yıl içerisinde en az bir milyar daha artarak 6 milyara yükselecek olan dünya nüfusu, dünya ekonomisinin temelini oluşturan biyolojik sistemler üzerindeki baskısını, insanların kaynakları yok etme ölçek ve hızı da şiddetlendiğinden bu sistemlerin artık dayanamayacağı bir noktaya girecektir. Bu taktirde 21. Yy biyolojik sistemler ve enerji kaynakları üzerinde ağır çökmelere neden olacaktır.¹⁰⁸ Brown 'ın betimlediği gelecek iki olguya gebedir ; ya düzen ya kaos geleceğin hangi yönde tekabül edeceği ise insanoğlunun doğal kaynakları tüketim hızına yada diğer bir deyişle maddi dünya üzerindeki tercihinine bağlı olarak şekillenecektir.

Dünya üzerinde insan sayısının az olduğu ve hızla artmadığı dönemlerde doğa kendisinden alınanların yerini kısa zamanda yada uzun zamanda yenileyebiliyordu. Diğer yandan yeryüzünde hiç el değmemiş yedek topraklar ve kaynaklar vardı. Yeni Dünya adı verilen Amerika'nın tümü, Avustralya, Büyük Okyanus'taki adaların tümü boştu veya nüfus baskısı bir kaç yüz bini geçmiyordu yada kaynakları bakirdi, İşte buldukları yerlerin kaynaklarını tüketen ve yenilerini arayan insan toplulukları için bu il değmemiş yerler tüketilmek için birer hazineydiler. Böylelikle bu yerler kısa sürede bu insanlarla doldular.

İsa'nın doğduğu günlerde 100 -150 milyon kadar olan dünya nüfusu 16.yy'ın ortalarında yaklaşık 1500 yıl sonra 500 milyonu ancak buldu. Dünya nüfusu 18. Yy'ın başlarından itibaren hızlı bir artış trendine girecek ve bugün 6 milyarı bulacaktır. Endüstri devrimi ile taçlanan yeni çağ bilimin, sanatın, teknolojinin

¹⁰⁸ DURA, Cihan : Çevre Ekonomisi, s.9, Kayseri 1993, ERCÜ Matbaası

durmadan geliştiği bir çağ oldu yani doğadan yaralanma kapıları insanoğlunun yüzüne açıldı. Ardarda gelen buluşlar insan hayatını uzatmakla kalmayıp, insanoğluna doğa ile mücadelesinde biyolojik olmayan ek yeni güçlerde kattı. Bunların bir koşulu olan politik gelişmelerde tüm bunlara eklenince ortaya yeni bir dünya düzeni çıktı.

Çevre sorunları, İnsanoğlunun kapalı pazar ekonomisinden çıkarak serbest pazar ekonomisine geçmesine paralel olarak ortaya çıkmış, önceleri endüstri devrimiyle tüketim için üretim olarak başlayan üretim felsefesi sonraları giderek gelişerek üretim için tüketim halini almıştır. Bu duruma eşlik eden ve uzun yıllar boyunca tüm dünya'da genel kabul gören, liberal kapitalist iktisadi felsefenin sloganı olan Le Gendr 'in " laissez Faire, Laissez Passer " söylemi doğanın dengeleri üzerine aşırı derece yüklenilmesine ve doğal kaynakların israfına yol açmıştır.

Ülkemiz çevre değerleri açısından oldukça zengin bir ülke konumundadır. Gerek doğal güzellikler ve tabiat varlıkları ile gerekse tarihi miras açısından oldukça zengin bir durum arz etmektedir.

Politik tercih ne olursa olsun eğer ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi ve ekonomik istikrarın korunması ve geliştirilmesi isteniyorsa öncelikle bir ekonomiyi besleyen ekonomik sistemin can damarlarını oluşturan çevre değerlerinin korunması zaten iktisadi mantığın bir gereğidir. Zaten tüm diğer bilimler gibi öncelikli amacı insanların daha iyi bir refah ve yaşam koşullarına kavuşması olan ekonomi biliminin, araç ve politikalarının, İnsan için olmazsa olmaz şart olan içinde yaşadığı çevreyi yok etmesi, kirlenmesi düşünülemez. Havası, suyu, toprağı, bitki örtüsü kirlenmiş, yok olmuş bir ülkenin doğal kaynakları zaten o ülke ekonomisini beslemeyecek ve o ekonomik sistemi kendi kendine yok edecektir. Diğer yandan büyümeyen, gelişmeyen bir dünyanın nimetlerin paylaşmaya çalışan insan sayısı arttıkça sorunlar daha da kompleks bir hal alacaktır. Bu yüzden günümüz iktisatçıların " Sustainable Growth" yani sürdürülebilir kalkınma adını verdikleri anlayış tüm ülkelerde benimsenmiştir. Bu yeni yaklaşım tezimizin muhtelif kesimlerinde bahsettiğimiz doğanın dengeler üzerine kurul bir düzen olduğu geniş anlamda çevre sorunlarının ise bu doğal dengenin bozulmasından kaynaklandığı öngörüsüdür. Doğal kaynakların kendilerini bir yenileme yetisi olduğunu biliyoruz yani

her doğal kaynak ya da çevre elemanı belli şartlar altında sürekli bir devinim halindedir yani kendi kendini belli bir oranda tükendikçe yenileme yeteneği vardır. İşte doğanın bu kendini yenileme yetisi ancak doğal düzen korundukça ve tüketim oranı kaynağın kendini yenileme oranına eşitlendikçe doğal denge bozulmayacak varolan bu devinim sürüp gidecek böylece doğanın yada doğal kaynakların tükenmesi diye bir şey gündeme gelmeyecektir. İşte iktisatçıların ya da çevre bilimcilerin sürdürülebilir büyüme adını verdikleri yaklaşım ana hatlarıyla bu ilkeye yani " herhangi bir doğal kaynağın tüketim hızını onun kendini yenileme hızına eşitlemesi " dayanmaktadır.

Çevre sorunlarını çözümüleme aracı olarak çevre için kamu malı kavramı iktisatçılar tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Örneğin hava kirliliği söz konusu ise O toplumda yaşayan her ferdin kamusal malı arzeden devlete yarattığı maliyet yani kirlilik nedeniyle vergi vermesi gerekir. Fakat bu iktisadi çözüm analizi uygulama alanına geçirilememektedir. Her şeyden önce çevrenin kamusal mal niteliği tartışmalıdır. Ayrıca çevre üzerindeki ulusal kamu mülkiyetinden bahsetmek olanaksızdır. Çünkü çevre kirlenmesi ulusal sınırları aşan niteliktedir. Diğer yandan çevrenin kamu malı olarak görülmesi halinde bile bu malı tüketenlerden bedelini almak çok güçtür. Bireylerin temiz hava için ödemeye hazır oldukları miktar iktisaden hesaplanamamaktadır. Bu da kamusal mal için ödenecek vergiyi (bedeli)belirsiz kılmaktadır.

Bu bakımdan çevre kirliliğinin önlenmesinde uygulanan diğer bir iktisadi çözüm ise sübvansiyondur. Burada kirlilik yaratan firmalara devlet arıtma tesis kurmaları için kredi vermesi veya dolaylı kaynak aktarımı söz konusudur. Bu yöntem genelde başarılı sonuçlar vermiş bir metod olmakla birlikte etkinliği devletin ekonomik kaynaklarıyla sınırlıdır.

Çevre kirliliğinin önlenmesinde kullanılan bir başka yöntem ise kotlar tespit etmedir. Bu suretle çevre kirliliğine yol açan üretim ve tüketim ilişkileri üzerinde miktar sınırlamalarına gidilerek oluşan çevre kirliliği azaltılmaya çalışılır. Bu metod günümüzde uygulama imkanını ancak bazı mallarda sınırlı şekilde bulabilmiştir.

3. SONUÇ

Çevre sorunlarının bir özelliği, Herkesin günlük hayatta hissettiği yaşadığı sorunlar olmasıdır. Çevre üzerinde hemen herkesin bir şikayetini duymak günümüzde olağan bir hal almıştır. Kimi atıklardan kimi gürültü kimi ise kirlilikten şikayet eden insanlar eylem bazında da aynı oranda duyarsız kaldıkları görülmektedir. Çevreyi kirletenin ondan şikayet eden insanoğlu olduğunu unutmamak gerekir. Kanaatimizce ülkemizin çevre sorunlarının halledilmesinde en önemli ödev insanlarımızı düşmektedir. Devletin yapması gereken ise insanların eğitim düzeyin artırmak ve toplumu çevre hususunda bilinçlendirmektir.

Ülkeler gelişmişlik sıralamasında gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler arasında yer alan Ülkemizde, hem gelişmekte olan ülkelere has doğa kaynaklarının yeterince ve etkin yararlanamama gibi sorunlar hem de gelişmiş ülkelerde görülen doğal kaynakların aşırı kullanımı ve doğanın kirlenmesi gibi sorunlar görülmektedir. Bu da Ülkemiz çevre kirliliği mücadelesi politikasına iki önemli boyut katar, birincisi doğal kaynakların bir tür ısrafıdır ki bu ülke kalkınmasını önünde önemli bir sorundur, ikincisi ise temel kalkınma politikalarında çevrenin ihmal edilmesinden kaynaklanan doğanın tahribatı ve doğal kaynakların aşırı kullanımı sonucu kaybedilmesini ifade eder bu ise ülke kalkınmasının temel dinamiğinin zaman içinde yok olması demektir. Tarım topraklarında görülen erozyon her yıl ülkemiz topraklarının ortalama 500 milyon m³ 'lük kısmının yok olmasına neden olurken orman ürünlerimizin ancak %30'unu sanayide kullanıp kalan %70'ini halen yakıt olarak kullanarak hiç de verimli olmayan bir şekilde tüketmekteyiz. Diğer taraftan bilineceği üzere Haliç ve İzmit körfezlerine sanayi atıklarının arıtılmaksızın atılması sonucu denizlerde biyolojik yaşam sona ermiş, insan ve çevre sağlığını tehdit etmeye başlayınca halen devam eden körfezleri temizleme çalışmaları başlatılmış, bahis konusu körfezleri temizleme çalışmaları çok yüksek bir maliyete rağmen sonuç vermemiştir. Uzmanlara göre körfezleri geri kazanım ancak yüz yıl sonra mümkün

olacaktır. Gerek bu zaman dilimi boyunca körfezden yararlanamama gerekse bu geri kazanım harcamaları çevreyi ihmal eden yanlış kalkınma politikalarının bir sonucu olarak Ülkemizin katlanmak zorunda olduğu bir maliyet olarak karşımıza çıkmıştır.

Merf mevzuat incelendiğinde iki önemli eksiklik göze çarpar ; ilki çevre üzerinde yasal düzenlemelerin dağınık bir görünüm arzemesidir ki Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren çevre sorunları ve çevre korunması konusunda 130 kadar kanun ve 50 kadar tüzük ve yönetmelik çıkarılmış olması mevzuatın çevre sorunlarını azaltması bir yana içinden çıkılmaz bir hale getirmiştir. Diğer yandan bu dağınıklık uygulayıcılar açısından da görülür sayılan bu iki etmenin yarattığı olumsuz husus ise çevre üzerinde etkin bir denetim mekanizmasının kurulamamış olmasıdır. Gerçi çevre üzerinde etkili denetim meselesi yalnız Türkiye'ye has bir görünüm arzemez bu konuda en katı önlemleri alan Federal Almanya 'da bile çevre kirliliği önlenememiş değildir. Bu açıdan bakıldığında çevre üzerindeki en etkin kontrol mekanizmalarının bile kamuoyu bilinci ve duyarlılığı olmaksızın sorunu çözmek için yeterli olmayacağı hususudur.

Buradan hareketle kısa vadeli bir çözüm olarak mevzuatın ayıklanarak çevrenin korunması konusunda merkezi ve yerel yöntemler arasında etkin bir uyum kurularak denetim mekanizmasının işletilmesi yoluyla çevre kirliliğinin önlenmesi olabilir. Sorunun kökten çözümü ise yukarıda değindiğimiz gibi ancak orta ve uzun vadede gerçekleştirilebilen kamuoyu bilinci ve eğitim çabalarında yatmaktadır. Diğer yandan çevrenin uluslararası nitelik taşıması çevre korunmasında bölgesel çabaları boşa çıkaracağından bu çabaların ulusal bazda yürütülmesi bir zorunlu kılar.

KAYNAKÇA

- ABAMA, Muhittin, *Açıklamalı İctihatlı Çevre Kanunu ve Çevre Sağlığı Mevzuatı*, Seçkin Yayınevi, Ank. 1995
- ABAMA, Muhittin, *Açıklamalı - Gerekçeli Kıyı Kanunu*, Ank.1991, Cansu Yay.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, Fey Vakfı Dört cilt, İst 1990
- ALTUĞ, Yılmaz, *Çevre hukukunun Kaynakları*, *Türkiye Gazetesi*, 05 Nisan 1993
- ALTUĞ, Yılmaz, *Çevre Hukukunda İstenen Gelişmeler*, *Türkiye Gazetesi*, İst. 29 Mart 1993
- ANAYASA Mahkemesi Kararları Dergisi, Anayasa Mah. yay. sayı : 22, Ank. 1987
- ARAL, Vecdi, *İnsan ve Mutlu Yaşam Yaşamın Anlamı*, Der. Yay İst. 1992
- ARAT, Zeynep, *Türkiyede Çevre Yönetimi Nasıl Olmalıdır*, Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Haziran 1990, Sayı:120, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yay
- BAYKUT, Fikret ; AYDIN, Adnan ; BAYKUT, Sacide, *Çevre Sorunları ve Korunma*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İst. 1987
- BERTAN, Suad, *Aynı Haklar*, Cilt I, Ank. 1976, AÜ yay.
- BİLGİNOĞLU, M. Ali, *İktisadi Düşünceler Tarihi*, ERCÜ Mat., Kayseri 1992
- BROWN, Lester R, (Çev. Kemal Tosun), *Yirmi Dokuzuncu Gün*, İst. 1979,
- CAN, Fatma, *Etkili Bir Çevre Yönetim Aracı : Çevre Denetimi*, Çevre Bakanlığı Yay., Ank. 1995
- ÇEVİKBAŞ, Rafet, *Çevre Sorunlarının Hava, Su, Toprak ve Canlılar Üzerine Etkileri*, Tabiat ve İnsan Dergisi, Mart 1991, Yıl:25, Sayı:1, TTKD Yay.
- ÇÖRTOĞLU, Sahir, *Çevrenin Kirlenmesinden Doğan Sorumlulukla Taşınmaz Mülkiyetinin Aşkın Kullanılmasından Doğan Sorumluluğun karşılaştırılması*, Yargıtay Dergisi, Cilt 12, Sayı : 1-2, Ank.. Yargıtay Yay

- DÖĞEROĞLU, Tuncay ; KARA, Serap, *Bazı Hava Kirleticilerinin Canlı Yaşamına ve Cansız Varlıklara Etkileri*, Çevre 88, 4. Bilimsel ve Teknik Çevre Kongresi Başbakanlık Çevre Genel Müdürlüğü ve Dokuz Eylül Üni. Ortak yay. İzmir 1988
- DURA, CİHAN, *Çevre Ekonomisi*, ERCÜ matbaası, Kayseri 1993
- EKİNCİ, Oktay, *İnsan Hakları ve Çevre*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İst. 1994
- EKİNCİ, Oktay, *Çevreciliğin ABC'si*, Simavi Yayınları, İst. 1994
- EKİNCİ, Oktay, *"Çevremiz"de Demokrasi Bekliyor*, E Yayınları, İst. 1991
- EKONOMİK İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı, *Türkiye'de Çevre Politikaları*, Ank.1992
- ENVİROMENTAL Problems Foundation of Turkey, *Turkish Enviromental law and Some Other Related Legal Provisions*, Ank.1988, TÇSV yay.
- ERASLAN, İSMAIL, *Hava Kirliliğinin Kent ve Orman Ağaçlarına Etkisi ve Çevre Mevzuatımız*, Çevre 88, Dördüncü Bilimsel ve Teknik Çevre Kongresi, İzmir 1988 Başbakanlık Çevre Genel Müdürlüğü ve DEÜ Ortak yay.
- ERDEN, Baki, *Çağımız ve Çevre Kirliliği*, Kadioğlu Matbaası, Ank. 1990
- EREN, Fikret, *Borçlar Hukuku*, Genel Hükümler, Cilt II, Ank. 1988, S yay.
- GİRİTLİ, İsmet ve Akgüner, Tayfun, *İdare Hukuku*, Der Yay., İst. 1993
- GİRİTLİ, İsmet, *Türkiye'nin İdari Yapısı*, Der Yay., İst. 1993
- GİRİTLİ, Suna, *21.Yüzyıla Girerken Çevre*, Cem Yay., İst. 1997
- GİRİTLİ, Suna, *Çevre Sorunları " Çevre Bilincinden Çevresel Eyleme "* İst.1993
- GÖRMEZ, Kemal, *Türkiye'de Çevre Politikaları*, Gazi Büro, Ank. 1991
- GÜRPINAR, Ergun, *Çevre Sorunları*, Der Yayınları, İst. 1990
- GÜRSEL, Yücel, *Mimarlık ve Çevre*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İst. 1992
- GÜRSELER, Güneş, *Çevre İle İlgili Kurumsal Yapıda Yetesizlik ve Eksikler*, Mülkiyeliler Birliği dergisi, sayı : 120, Ank. Mülkiyeliler Bir. Vakfı
- HAKAN, Tolga, *A.Ü. İTİA Dergisi*, Cilt:7, Sayı:1-2, Ank. 1975
- HELVACIOĞLU, Ender, 1. Bakırçay Çevre Sempozyumu, TÜSES, Aliğa Belediyesi AKM. Yay, İzmir 1992
- IULA, *Yerel Yönetimler ve Çevre*, İst. 1995
- İLKİN, Akın ; ALKİN, Erdoğan, *Çevre Sorunları*, TOBB Yayınları, İst. 1991

- TÜRKİYE Çevre Sorunları Vakfı, *Avrupa Topluluğu'nda ve Türkiye'de Çevre Mevzuatı*, TÇSV Yayınları, Ank. 1989
- TÜRKİYE Çevre Sorunları Vakfı, *Türkiye'nin Çevre Sorunları Nedir, Ne Olmalıdır* TÇSV Yay., Ank.1987
- TÜRKİYE Çevre Sorunları Vakfı, *Türkiye'nin Çevre Politikası Nedir Ne Olmalıdır.* TÇSV yay. Ank. 1987
- TÜSİAD, *Avrupa Topluluğunda Çevre Politikaları ve Uygulamaları*, İst.1990
- URAL, Engin, *Çevre ve Hukuk*, TÇSV Yayınları, Ank. 1981
- YILMAZ, ALI RIZA, *Devlet Gözüyle Çevre Sorunları ve Uygulamalara Ait Görüşler*, Çevre Sorunları Semineri, (Ed. E.Gönenç, A. Bilen) İst. 1986, TÜBİTAK ve Kimya Sanayicileri Der. Yay.
- ZİLELİOĞLU, Hilal, *Türk Çevre Mevzuatına Genel Bir Bakış*, Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Sayı :120, Ank.1990, Mülkiyeliler Bir. Vakfı Yay.

- KABOĞLU, İbrahim, *Çevre Hakkı*, İst.1992, İletişim yay.
- KELEŞ, Ruşen, *Kentleşme Politikası*, İmge Kitabevi, Ank. 1990
- KELEŞ, Ruşen ; HAMAMCI, Can, *Çevrebilim*, İmge Kitabevi, Ank. 1993
- KELEŞ, Ruşen, *İnsan Çevre Toplum*, İmge Kitabevi, Ank. 1992
- KIRLI, Orhan, *Türkiye'de Çevre Sorunları*, Türk İdare Dergisi, Yıl:59, Sayı:375,
Ank.TİD Yay.
- KORKUT, Levent, *Anayasa Mahkemesinin Yeşiller Partisini Kapatma Kararı*
Savunulabilir mi ?, Amme İdaresi Dergisi, Cilt : 27, Sayı : 2, Haz.1994,
- MAHALLİ İdareler ve Çevre El Kitabı*, TODAİE Tarafından Gerçekleştirilen "Çevre
Projesi Yönetimi"nin Sonuç Raporu, Ank. 1991
- ÖZDEMİR, Şevket : *Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Çevre Sorunlarına*
Duyarlılık, Ank 1988, Palme yay.
- ÖZDEK, Yasemin, *İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı*, TODAİE Yay, Ank 1993
- PROKOP, Marian K., *Yeşil Yönetim*, Türkiye Çevre Vakfı, Ank. 1994
- SAĞLAM, Fazıl, *Şehircilik, Hukuk ve Yönetim İlişkileri*, Türkiye 12. Dünya Şehircilik
Günü Kolokiyumu, Kasım 1988, , A.Ü. SBF B.Y.Y.O. Yay, Ank. 1990
- SOMERSAN, Semra, *Türkiye'de Çevre ve Siyaset*, Metis Yayınları, İst. 1993
- ŞİMŞEK, Melda Cinman, *Yeşiller*, Der Yayınevi, İst. 1993
- UNESCO-UNEP Uluslararası Çevre Programı, *Türkiye Çevre Eğitimi ve Öğretimi*
İçin Ulusal Strateji ve Uygulama Planları Semineri (Nihai Rapor), T.C. Başbakanlık
Çevre Müsteşarlığı Yayınları, Ank. 1991
- T.C. BAŞBAKANLIK Çevre Genel Müdürlüğü, *Çevre ve İnsan*, Ekim 1986, Sayı:2
- T.C. ÇEVRE Bakanlığı, *Çevre ve Çevre Bakanlığı*, Yeşil Seri:1, Ank. 1993
- T.C. ÇEVRE Bak., *Çevre Notları*, Çevre Eğitimi ve Yay Dairesi Başk., Ank. 1995
- T.C. ÇEVRE Bakanlığı, *2000'li Yıllara Doğru Çevre*, Ank. 1991
- TURGUT, Nükhet, *Yurttaşların Çevrenin Korunmasındaki Rolü*, Ank 1993
- TÜRKİYE Çevre Sor. Vakfı, *Türkiye'nin Çevre Sorunları*, TÇSV Yay, Ank. 1991
- TÜRKİYE Çevre Sorunları Vakfı, *Çevre Üzerine*, Ank. 1991
- TÜRKİYE Çevre Sorunları Vakfı, *Çevre Bülteni*, Sayı:51, Mart 1991